
Historisch onderzoek

Lanen

in Oranjewoud

(deel 1)

SB4

Specialisten in Groen Erfgoed

Historisch onderzoek

Lanen

in Oranjewoud
(deel 1)

Opdrachtgever:
Gemeente Heerenveen / Plaatselijk Belang Oranjewoud

SB4

Specialisten in Groen Erfgoed

Colofon

© 2018, SB4 Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen BV

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij op papier of digitaal, zonder voorafgaande toestemming van de opdrachtgever en na overleg met SB4. In geval van publicatie, geheel of gedeeltelijk, van dit als intern rapport bedoelde document, kan het noodzakelijk zijn om auteursrechten, copyright, publicatierechten en/of andere rechten te regelen met SB4 of andere partijen.

De afbeeldingen in dit rapport zijn gemaakt door de auteurs, tenzij anders vermeld. De kaarten zijn noordwaarts georiënteerd, tenzij anders aangegeven.

Projectcoördinatie en landschapshistorisch onderzoek, tekst, kaarten en opmaak:
SB4 Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen
ir. C.H.P.M. (Kees) van Dam en ir. E.M.J. (Eric) Blok bnt
Costerweg 1-P
6702 AA Wageningen
www.sb4.nl

Projectnummer: 9890

Opdrachtgever: Gemeente Heerenveen / Plaatselijk Belang Oranjewoud
Contactpersoon: mevr. H. (Hanneke) Huisman
Versie: 11 december 2018

INHOUDSOPGAVE DEEL 1

INLEIDING	5
1. INTRODUCTIE	7
1.1. Opdrachtkader en proces	7
1.2. Werkwijze en definities	8
1.3. Historische aspecten van lanen in kort bestek	11
2. KORTE INTRODUCTIE VAN ORANJEWOUD	19
3. HISTORISCHE KENSCHETS PER DEELGEBIED	27
3.1. Hoftuin en Overtuin Oranjewoud	29
3.2. Het Reigersbos	35
3.3. Tuymelaarsbos	37
3.4. Oranjestein	39
3.5. Harinxmabos: Nieuwe Plantage en Oranjehoeve	43
3.6. Prinsenhof en Tentbos	45
3.7. Klein Jagtlust en omgeving	47
3.8. Donglust	49
3.9. Veenwijk	51
3.10. Klemburg	55
3.11. Pauwenburg	59
4. BESCHOUWING EN BEVINDINGEN	61
4.1. Huidige situatie lanen	63
4.2. Openbare wegen	63
4.3. Waarderingsmethode	69
4.4. Waardering algemeen	70
4.5. Waardering deelgebieden	71
4.6. Aanbevelingen	73
BRONNEN EN BIJLAGEN	75
Bronnen	77
Bijlage	81

INHOUDSOPGAVE DEEL 2

(separaat deel)

Openbare wegen	5
DEELGEBIEDEN	
1A. De Hoftuin (Oranjewoud)	33
1B. De Overtuin (Oranjewoud)	41
2. Reigersbos	47
3. Tuymelaarsbos	65
4. Oranjestein	71
5. Oranjehoeve en Nieuwe Plantage (Harinxmabos)	91
6. Prinsenhof en Tentbos	105
7. Klein Jagtlust en omgeving	111
8. Donglust	121
9. Veenwijk	133
10. Klemburg	143
11. Pauwenburg	149

INLEIDING

Ten zuidoosten van Heerenveen ligt het historisch belangwekkende parklandschap van Oranjewoud, dat in 2012 werd aangewezen als Beschermd Dorpsgezicht. De lanen worden in de toelichting bij de aanwijzing benoemd als de groene ruggengraat van het gebied en één van de vijf kenmerkende aspecten van het Beschermd Dorpsgezicht. Om het lanenstelsel te behouden is door Plaatselijk Belang Oranjewoud het initiatief genomen om een beheer- en herstelplan op te stellen. In dit plan zal de historie een belangrijke bouwsteen gaan vormen, met het oog op kennis van de oorspronkelijke situatie en de noodzakelijke keuzes voor de toekomst. Deze historie wordt eerst belicht, alvorens in een volgende stap het beheer- en herstelplan op te stellen.

De geschiedenis van het gebied en de complexe aanleg van meerdere buitenplaatsen met verschillende stijlperiodes vraagt om een heldere duiding van de lanen als basis voor een zorgvuldige afweging in het beheer- en herstelplan. SB4 is gevraagd een onderzoek en waardestelling uit te voeren naar de historie van de lanen in Oranjewoud, dat een weerslag vindt in voorliggend rapport. Naast aanwezige lanen kunnen ook thans verdwenen lanen een rol spelen. Van lanen die doorlopen of net buiten de begrenzing van het Beschermd Dorpsgezicht liggen, is vrijwel geen sprake.

De inventarisatie van laanbomen, waaruit een bestand met plaatsbepaling, boomsoort, boomconditie en andere boomtechnische aspecten is gevolgd, werd gelijktijdig opgesteld door De Bosgroep Noord-Oost Nederland. Een uittreksel van deze inventarisatie is opgenomen in deel 2 bij de behandeling per laan.

Voorliggend onderzoek is gebaseerd op een literatuur- en kaartenstudie, waarbij dankbaar gebruik is gemaakt van het onderzoek door Rita Mulder-Radetzky en Barteld de Vries en de aangeleverde informatie door Staatsbosbeheer. Tijdens terreinbezoeken (op 5, 19, 28, 29 juni, 6 juli en 25 oktober 2018) zijn alle lanen bekeken op diverse historische aspecten en huidige verschijningsvorm. Het gemeentearchief van Heerenveen, Historisch Centrum

Leeuwarden, Tresoar, Speciale Collecties Wageningen Universiteit en particuliere collectie van de heer Timmerman zijn onderzocht op informatie aangaande de lanen.

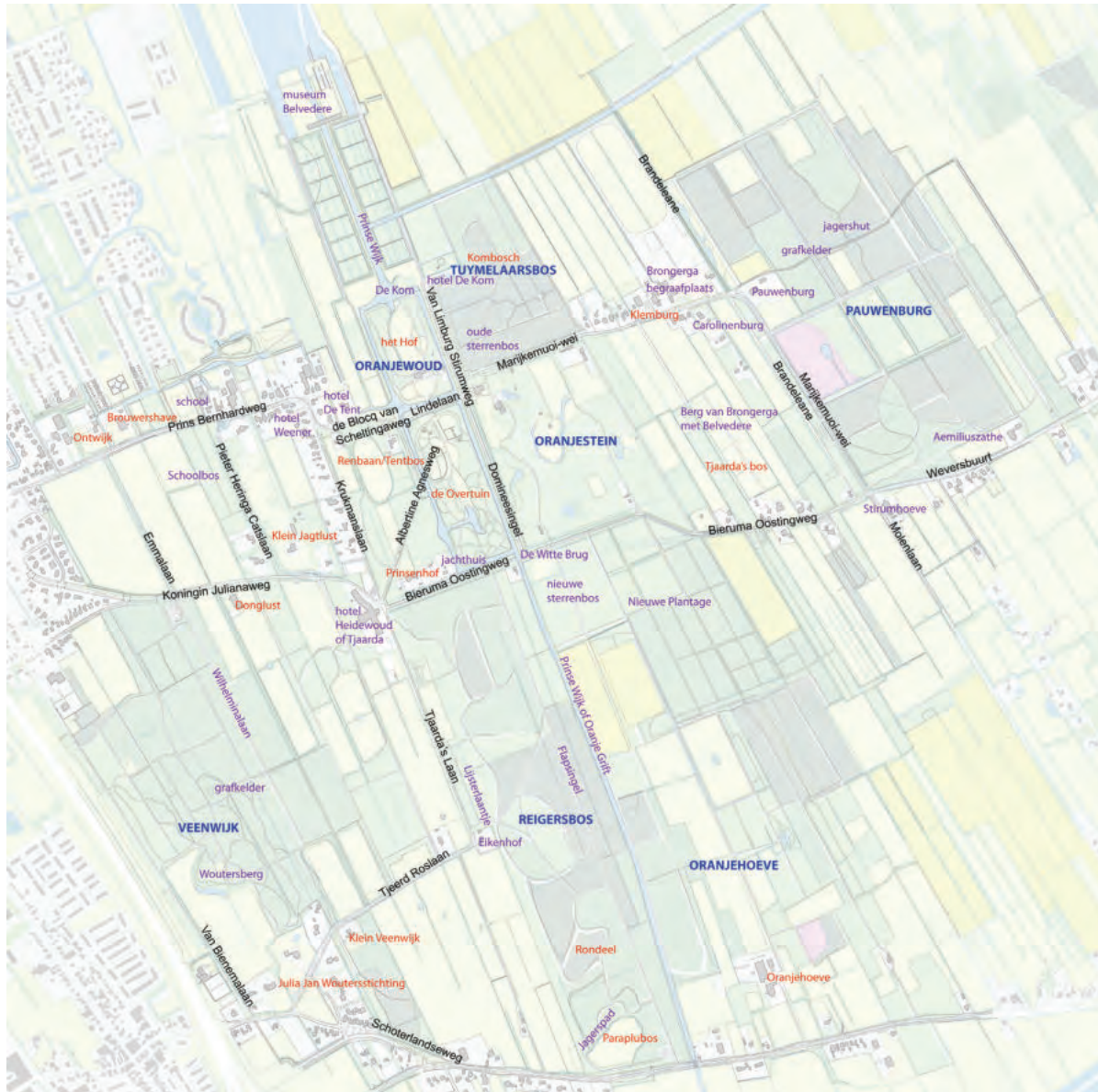
Onderzoek en rapportage zijn verzorgd door ir. Kees van Dam (landschapsarchitect, landschapsonderzoeker en specialist groen erfgoed), met onderzoek van de buitenplaatscomplexen en tekstbijdragen door ing. Caroline Brouwer (landschapinrichter en historisch onderzoeker) en begeleiding en supervisie door ir. Eric Blok (senior specialist groen erfgoed en landschapsarchitect bnt) van bureau SB4.

Leeswijzer

De rapportage bestaat uit twee delen. Deel 1 vangt aan met een introductie van het onderzoek en een korte inleiding op het onderzoeksgebied als geheel. Hierna wordt voor de openbare wegen en per deelgebied ingegaan op de historische ontwikkeling van dit deelgebied als achtergrond bij de ruimtelijke opbouw en samenhangen. Ter besluit van dit deel wordt de huidige situatie van de lanen beschouwd en de cultuurhistorische waardering en aanbevelingen voor de openbare wegen en per deelgebied omschreven.

Deel 2 biedt als catalogus de geïnventariseerde gegevens per laan.

SB4 Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen
Wageningen, 2018.

Toponiemen.
(Bron ondergrond: pdok/Kadaster).

1. INTRODUCTIE

1.1. Opdrachtkader en proces

Voor het opdrachtkader is uitgegaan van het Plan van aanpak 'Lanenplan Oranjewoud', opgesteld door Frank Leereveld (Staatsbosbeheer) in november 2017.¹ Dit is voor de uitvoering van het historisch onderzoek vertaald in een doelmatige aanpak, waarbij het onvermijdelijk is dat aspecten onbenoemd blijven, bijvoorbeeld omdat dit minder relevant is voor de historie van lanen of omdat informatie ontbreekt.

De begrenzing van het Beschermd Dorpsgezicht is de grens van het onderzoeksgebied. Daarbinnen vallen alle wat betreft lanen relevante buitenplaats-complexen. Doorgaande wegen strekken zich in meerdere gevallen wel uit over de plangrens, waarbij deze geen laanbeplanting kennen of als laan een duidelijk einde (net) buiten de grens hebben.

Uit de kaart- en veldstudie volgt welke lanen in het verleden aanwezig zijn geweest en welke thans nog als laan herkenbaar aanwezig zijn. De thans nog aanwezige lanen zijn per stuk beschreven (zie ook deel 2), de verdwenen lanen zijn ter informatie opgenomen in een overzichtskaart.

Het hanteren van de definitie van een laan (zie §1.2) blijkt in het veld niet altijd eenduidig, omdat er slechts enkele laanbomen kunnen resteren, of anderszids een laanbeeld kan zijn ontstaan vanuit een - niet als laan aangeplante

- houtwal aan weerszijden van een pad. Hier is pragmatisch mee omgegaan, waarbij in het veld is bepaald of een laan wel of niet aanwezig is, op basis van de volgende essenties van een laan:

- er is sprake van een pad (of weg);
- er is sprake van bomen in een lijn parallel aan dit pad; en
- deze bomen onderscheiden zich van het naastgelegen bosvak door afwijkende boomsoort, plantverband of beheervorm (opgesnoeid), en/of begrensd door een sloot of greppel.

In enkele gevallen was duidelijk sprake van (enkel een aanplant als) een bomenrij (bijvoorbeeld op een grens); deze is niet meegenomen in de inventarisatie.

Om historische achtergronden bij (individuele) lanen te kunnen beschrijven is literatuur- en archiefonderzoek gedaan. Mede omdat het binnen het plangebied vaak oude lanen betreft, waar beperkt gegevens over zijn vastgelegd en overgeleverd, is het resultaat van met name het archiefonderzoek magerder dan gehoopt. Mogelijk dat familiearchieven betreffende individuele buitenplaatsen, die door een minder toegankelijke openstelling en ontsluiting niet konden worden onderzocht, nog interessante gegevens bevatten.

De openbare wegen zijn als aparte categorie of cluster genomen. Deze onderscheiden zich namelijk van de andere lanen in openbaarheid en eigenaar (merendeels gemeente), en zijn als lokaal netwerk van een ander schaalniveau. Daarbij komt dat de wegen veelal de scheidslijn tussen deelgebieden vormen en daardoor onder twee of meer deelgebieden kunnen vallen. Wel is de laanbeplanting langs de openbare wegen vaak ontstaan vanuit een buitenplaatsaanleg, zodat deze vanuit historisch oogpunt wel met een deelgebied verbonden kunnen zijn. In dit geval wordt in deel 2 per deelgebied een overzicht gegeven van het samenhangende stelsel van lanen.

¹ Leereveld, F., Plan van aanpak Lanenplan Oranjewoud, Staatsbosbeheer, november 2017, p. 10: "Het onderzoek zorgt voor kennis en onderbouwing van de oorspronkelijke aanleg en het ontwerp, waaruit keuzes gemaakt kunnen worden voor het gewenste herstel, aanleg en omvorming. Welke lanen zijn oorspronkelijk in de barokke stijl aangelegd en welke lanen zijn later toegevoegd of omgevormd naar de Landschapsstijl? Zijn waardevolle verbindingen verdwenen of doen latere toevoegingen van lanen of laandelen juist afbreuk aan het originele ontwerp? Wat is de betekenis van landschapsontwerpen in een bepaalde fase. Beschrijvingen en waardenstelling per laan en kaartmateriaal zal verzameld en geanalyseerd worden in een totaal document, op basis waarvan gezamenlijk en/of per eigenaar gefundeerde keuzes gemaakt kunnen worden hoe en welke de lanen (structuren) te beheren. De keuzes worden in de visie gemaakt."

Betrokken personen

Ter begeleiding van het onderzoek is een projectgroep samengesteld, bestaande uit vertegenwoordiging van:

- Gemeente Heerenveen: Hanneke Huisman
- Plaatselijk Belang Oranjewoud: Jochem Liemburg, Rein Soet, Rob Meijnen
- Staatsbosbeheer: Frank Leereveld, Bram Verhave
- Particulier beheer/Unie van Bosgroepen: Gerry Bulten
- Provincie Fryslan: Bertus de Jong²

Plaatselijk Belang Oranjewoud trad op als opdrachtgever en Jochem Liemburg had de rol van voorzitter van de projectgroep. Als (gedelegeerd) opdrachtgever en contactpersoon trad Hanneke Huisman op.

De Unie van Bosgroepen (Bosgroep Noord-Oost Nederland) was verantwoordelijk voor de aanlevering van de (boomtechnische) inventarisatiegegevens van de lanen.

1.2. Werkwijze en definities

Door middel van een systematische inventarisatie is getracht een zo goed mogelijk overzicht te krijgen van alle in het onderzoeksgebied aanwezige lanen en van de lanen die inmiddels verdwenen zijn. Hiervoor is gebruik gemaakt van oude en hedendaagse topografische kaarten, historische en actuele luchtfoto's, actuele hoogtekaart en een gebiedsdekkende veldverkenning. Als onderlegger is gebruik gemaakt van een actuele versie van de topografische kaart (Basisregistratie Grootchalige Topografie (Kadaster; www.pdok.nl)).

Het resultaat is een overzicht van de actuele situatie voor de bestaande lanen en een reeks van historische kaarten die een beeld geven van de in het verleden aanwezige lanen en de plaatsgevonden ontwikkelingen.

Om de actuele situatie goed in beeld te brengen zijn lanen opgeknipt (onderverdeling in a,b,c, etc.) wanneer het laanbeeld (uiterlijke verschijningsvorm) wijzigt. Bijvoorbeeld als een laandeel integraal verjongd is (en een ander deel niet), een ander breedteprofiel krijgt (bijv. smaller of enkelzijdig) of een andere boomsoort kent (bijv. wisseling van eik naar beuk).

---

² Vanuit de provincie hebben tevens Johan Kruijer en Dolf van Weezel Errens meegelezen met en gereageerd op het concept-rapport.

Definitie laan

Er is sprake van een laan wanneer langs een pad of weg een regelmatige aanplant in de vorm van opgaande bomen wordt aangetroffen, waarbij de bomen in een rechte lijn evenwijdig aan pad of weg zijn geplant en waarbij deze aanplant in ieder geval duidelijk afwijkt van de omringende beplanting. Een laan kan aan één of aan twee zijden zijn beplant en uit één of meer bomenrijen bestaan. Daarbij mag worden opgemerkt dat pad of weg in de loop der tijd verdwenen kunnen zijn. Ook kan het zijn dat bomen niet precies in een rechte lijn staan maar wel een laaneffect opleveren.

In de inventarisatie is deze definitie als uitgangspunt genomen, waarbij er soms een iets ruimere uitleg aan is gegeven in verband met het in het veld aantreffen van duidelijke bomenrijen die thans zonder pad of weg zijn, of waar het vermoeden bestaat dat oorspronkelijk wel een laan aanwezig was maar ondertussen veel bomen van zijn uitgevallen en opslag voor in de plaats is gekomen.³

Weergave van gegevens

De geïnventariseerde gegevens zijn per laan systematisch en steeds in dezelfde volgorde geplaatst. Hieronder volgt een toelichting per item:

Laanummer: in dit project (door SB4) toegekend identificatienummer, in bepaalde gevallen onderverdeeld met een letter (a, b, c, etc.). Wanneer een laan is onderbroken, maar sprake is van uitgevallen laanbomen en in ieder geval dezelfde weg, is de laan onder één nummer met onderverdeling geregistreerd.

Naam: huidige straatnaam of naam van de laan (toponiem), indien aanwezig. Indien bekend is ook de oorspronkelijke of alternatieve naam gegeven.

Deelgebied: in dit project onderscheiden deelgebied, als ruimtelijk en/of in eigendom samenhangend complex. Openbare wegen vallen in principe buiten deelgebieden en zijn apart opgenomen.

---

³ In het projectplan(2017) is als definitie van een laan vermeld: "een laan is een pad of weg met aan weerszijden één of meerdere rijen beplanting van bomen van gelijke soort, min of meer gelijke leeftijd en een duidelijk plantverband (ontwerp). Lanen kenmerken zich door haar eenvormigheid en uniforme beeld."

Ensemble: binnen een deelgebied kan sprake zijn van een ensemble, dat ruimtelijk of conceptueel/in ontwerp samenhangt, zoals een sterrenbos.

Boomsoort: sortiment waarmee de laan is aangeplant of eventueel later is ingeboet. Indien bekend wordt het sortiment waarmee de laan in eerder stadium beplant is geweest aangegeven.

Compleetheid: de mate waarin de laanbomen aanwezig zijn, uitgedrukt in:

- (redelijk) gaaf: vrijwel alle laanbomen zijn nog aanwezig en er is sprake van een duidelijk laanbeeld; eventueel met aanduiding 'integraal verjongd' indien er een herplant van een laan(deel) heeft plaatsgevonden
- enkele tot vele uitgevallen: er zijn bomen uitgevallen, maar er is nog sprake van een (herkenbaar) laanbeeld; eventueel met de aanduiding '(onregelmatig) ingeboet' indien er bomen tussen oudere bomen zijn gepland
- vrijwel onherkenbaar: er zijn zoveel bomen verdwenen dat deze nauwelijks of niet herkenbaar is als laan.

Daarnaast kan een laan integraal zijn verjongd (reconstructie of herplant) of onregelmatig (d.w.z. waar nodig) zijn ingeboet met nieuwe laanbomen.

Ontstaansperiode: aanduiding van de periode van (eerste) aanleg van de laan, op basis van kaart-, literatuur- en archiefonderzoek, uitgedrukt in:

- voor 1700
- 1700-1830
- 1830-1900
- 1900-1940
- 1940-1965
- 1965-2000
- na 2000

Geschatte leeftijd: indicatie van de leeftijd van de bomen op basis van perioden: jong (< 20 jaar), volwassen (20 - 80 jaar) en oud (> 80 jaar).

Aantal rijen: van een rij bomen is sprake indien minstens 5 bomen min of meer in lijn met elkaar staan, zowel oorspronkelijk (indien bekend) als huidig.

Ten opzichte van de weg zijn er verschillende opties:

- één- of enkelzijdig, enkele rij (0---);
- één- of enkelzijdig, dubbele rij of meer (00---);

- dubbelzijdig, enkele rij (0---0);
- dubbelzijdig, dubbele rij of meer (00---00);
- dubbelzijdig, asymmetrisch (00---0).

Plantverband: wijze waarop de laanbomen ten opzicht van elkaar staan, zowel oorspronkelijk (indien bekend) als huidig. Hiervoor zijn drie opties:

- vierkant: recht tegenover elkaar;
- driehoek: schuin tegenover elkaar of om-en-om;
- wild of wisselend.

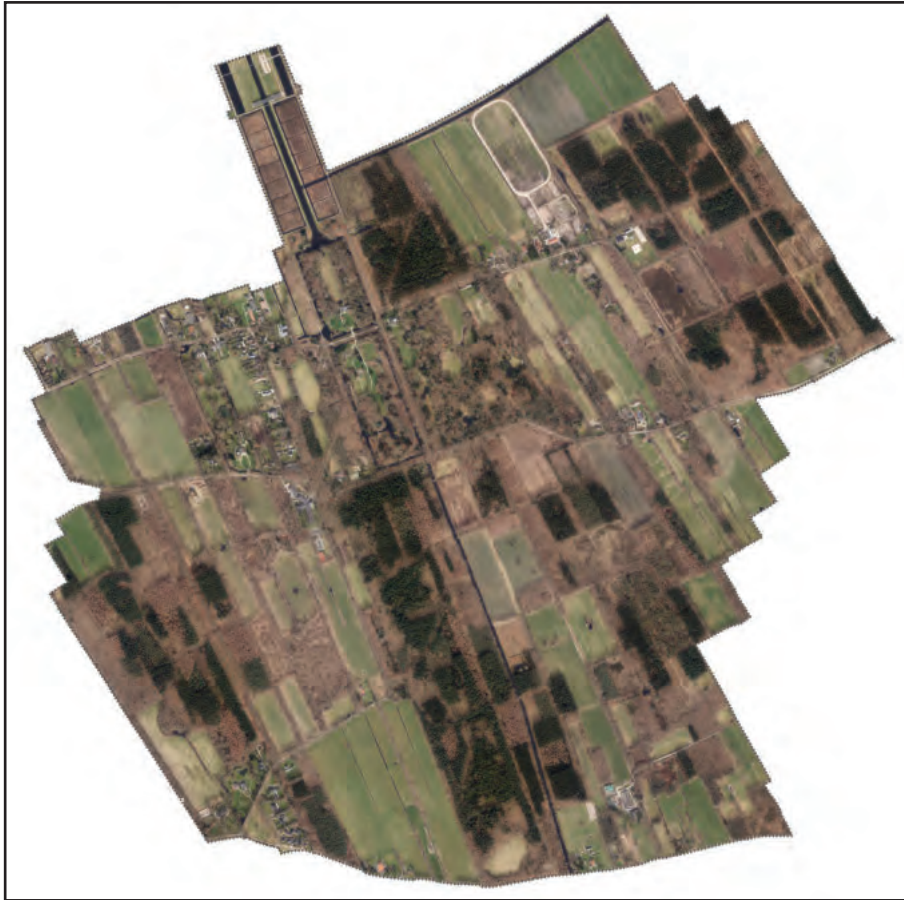
Globale lengte: indicatie van de totale lengte van de laan (inclusief eventuele onderbrekingen en onderverdelingen) in meters, op basis van nameting in GIS (<https://fryslan.maps.arcgis.com/apps/webappviewer>).

Bermen: indicatie of sprake is van vrijstaande bomen (waardoor het repeterende effect van de boomstammen zichtbaar is) of van beeldbepalende ondergroei in de vorm van een kruidlaag of verwilderde beplanting of natuurlijke opslag.

Breedteprofiel: indicatie van naastgelegen landgebruik (open weide of gesloten bos), begrenzing (sloot/greppel, hek of geen) en eventueel breedte van laan (tussen begrenzing) in meters, op basis van nameting op hoogtekaart (<https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/>). Deze breedte is een indicatie voor de ruimte die voor een laan werd gereserveerd. Deze gegevens wijken af (door andere definitie) van de breedte die door BNON is gemeten.

Functie laan: typering van de functie en betekenis van de laan, vanuit aanlegmotief/compositie, zowel oorspronkelijk (indien bekend) als huidig, waarbij meerdere opties mogelijk zijn, bijvoorbeeld:

- doorgaande weg: reguliere wegbeplanting langs een (openbare) weg;
- begeleiding zicht- of middenlijn: gelegen een weerszijden van een zichtas op het hoofdhuis of ander pand of van een middenlijn van een terrein, meestal binnen een classicistische aanleg;
- op- of toegangsrijlaan: ter ontsluiting van een hoofdhuis of terrein;
- markering grens van gebied: als benadrukking van de rand van een park of eigendom;

Luchtfoto, winterbeeld.
(Bron: Gemeente Heerenveen; bewerkt door SB4).

- gebogen of slingerlaan: vanuit een landschappelijke aanleg;
- ontginning of gebiedsontsluiting: vanuit de (agrarische) ontginningsgeschiedenis van het gebied, veelal in lijn met de verkaveling;
- sterrenbos of ganzevoet: vanuit een classicistische aanleg.

Type en functie weg: indicatie van de aard van de weg (onverhard, halfverhard of verhard), ingericht voor een specifiek gebruik (wandelen, fiets, auto, vee, materieel) en toegankelijkheid (openbaar, opengesteld of privaat/ontoegankelijk), zowel oorspronkelijk (indien bekend) als huidig.

Bijzonderheden: eventuele opmerkingen, bijvoorbeeld opvallende aspecten van het begin en einde van de laan of historische achtergronden. Informatie over straatnamen is ontleend aan <http://www.oranjewoud-dorp.nl/straatnamen/>.

Waardering: duiding van de tuin- en cultuurhistorische waarde, met duiding de beoordeling van de afzonderlijke criteria in hoog, positief en indifferent (zie ook par. 4.3):

- algemeen historische waarde (door o.a. ouderdom van laan en laanbomen en gaafheid van de laan als geheel);
- ensemblewaarde (door o.a. ruimtelijke of compositorische samenhang en tuinarchitectonische aspecten);
- tuinhistorische waarde (karakteristiek voor stijlvorm, dendrologische aspecten);
- gebruikshistorische waarden (karakteristiek voor aanlegmotief en functie);
- belevingswaarde (laanbeeld ten opzichte van historisch laanbeeld, landschappelijk inbedding).

1.3. Historische aspecten van lanen in kort bestek

Aanplant

Bij de aanplant van de laanbomen is de ondergrond cruciaal voor de inrichting en soortkeuze. Eiken kunnen bijvoorbeeld enige fluctuatie in grondwaterstand verdragen, terwijl beuken een redelijk constante grondwaterstand en niet te vochtige ondergrond behoeven. Om met name nattere gebieden in te richten als park-, jacht- of productiebos, werden de paden iets verhoogd gelegd, met greppels aan weerszijden voor de ontwatering. Deze greppels dikteren de breedte van het laanprofiel en markeren de grens met het naastgelegen bos- of weideperceel. Op droge gronden zijn de grenzen van een laan soms gemarkeerd door wallen, mede als barrière voor vee.

Doel

Laanbomen werden in het verleden even goed met functionele redenen aangebracht, naast het decoratieve aspect. Ten eerste zorgen boomwortels voor versteviging en drooglegging van de weg. Bomen leggen het tracé vast (in relatie tot eigendom, beheer en gebruik) en vormen een 'wand' voor geleiding van vee en verkeer. De boomkronen bieden de weggebruiker beschutting tegen wind, regen en zon.

Een ander belangrijk aspect was de houtopbrengst, waarbij laanbomen een investering in kapitaal waren. Fraaie opgaande laanbomen vertegenwoordigden in bijvoorbeeld de zeventiende of achttiende eeuw een belangrijke economische waarde als zaag- of bouwhout. Constructiebalken, molenstaken of scheepsmasten werden geselecteerd uit nog groeiende bomen die daarvoor speciaal werden geveld. De monetaire betekenis is terug te vinden in toenmalige taxaties van landgoederen en buitenplaatsen, waar opgaande laanbomen als aparte posten werden opgenomen en van forse bedragen voorzien. Uit die tijd stamt ook het plant- of pootrecht, als apart eigendomsrecht van de aangeplante bomen.

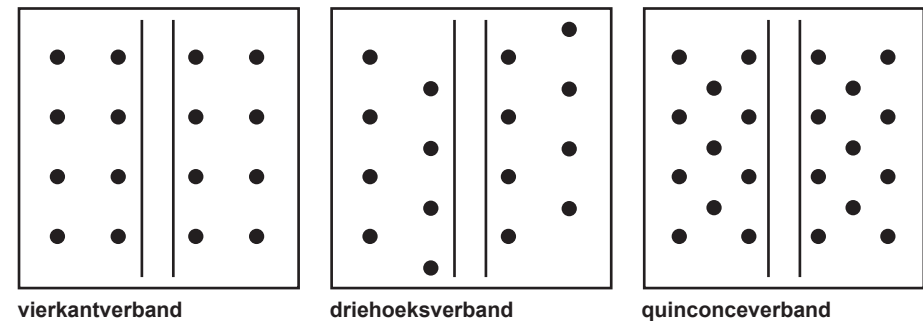
Daarnaast geven lanen, specifiek op buitenplaatsen en landgoederen, status aan de inrichting van het terrein: de laanbomen vertegenwoordigen kapitaal, bieden een aangename wandelomgeving en geven duiding aan de omvang van het eigendom.⁴

4 Zie: Overmars, W., *Lanen op de grote ontginningslandgoederen*, in: *Groen*, 43 (1987) 11; Overmars, Willem, *De vorstelijke toegangslaan*, 1992; Snoodijk, D. (red.), J.E. Abrahamse, H. Baas, B. Groenewoudt en F. Niemeijer, *Historische wegen; Gids Cultuurhistorie* 20, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2012; Blok, E., *Lanen: eeuwen-*

Plantverband

Met het plantverband kon verschil worden gemaakt op gebied van orde en betekenis. Een regelmatig op raster aangeplante laan straalde monumentaliteit en kundigheid uit. Een plantverband is aanwezig tussen de bomen aan weerszijden van het pad of in de parallel aangeplante rijen. Wanneer de bomen tegenover elkaar zijn aangeplant is sprake van blok- of vierkantverband. Zijn de bomen om-en-om geplant, wordt van een verschoven, kruis- of driehoeksverband gesproken.⁵ Er kan tevens sprake zijn van quinconce-verband, als de vijf punten op een dobbelsteen, waarbij sprake is van een kruisverband, terwijl ook wel van quinconce wordt gesproken als de middelste boom is weggelaten en een vierkantverband is ontstaan. Bomen in driehoeksverband staan economisch voordeliger, omdat er een betere lichtverdeling is en zij beter bestand zijn tegen wind. Lanen in vierkantsverband ogen langer en ordelijk karakter (in het gelid staand).⁶

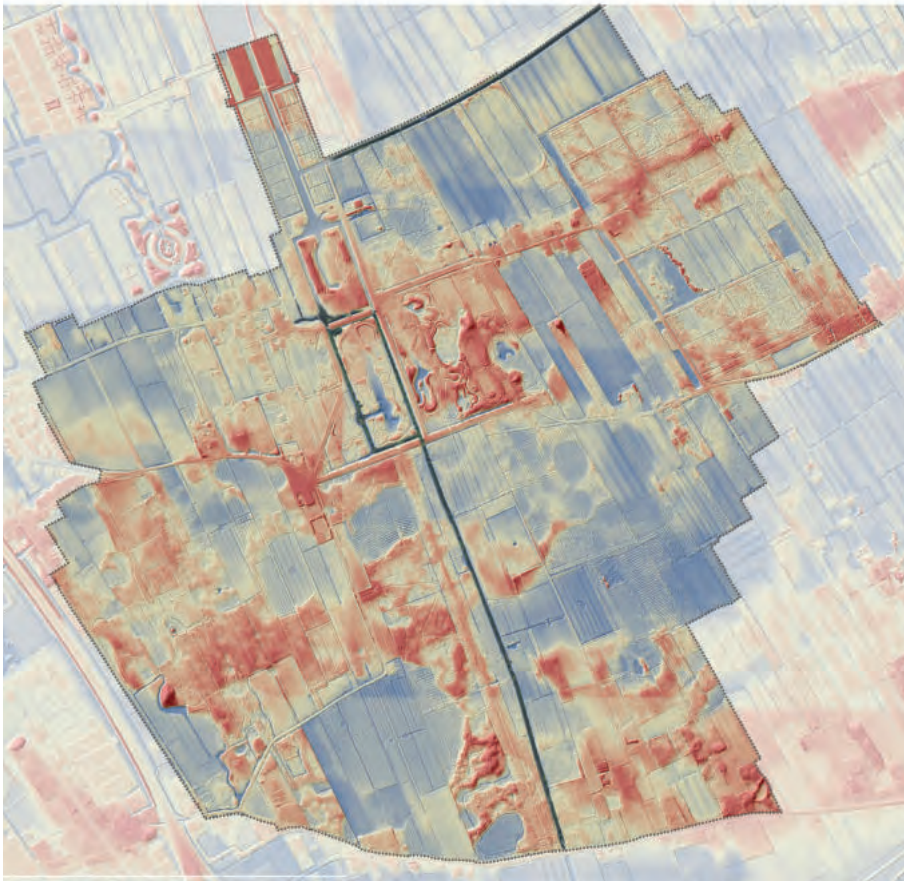
Bij plaatsing in vierkantsverband wordt het uitzicht schuin vooruit gehinderd, terwijl een zicht haaks op de laan vrij wordt gelaten, bij aanplant in driehoeksverband is dit juist andersom. In het algemeen werden formele lanen in de 17e en 18e eeuw vaak in vierkantverband aangeplant.

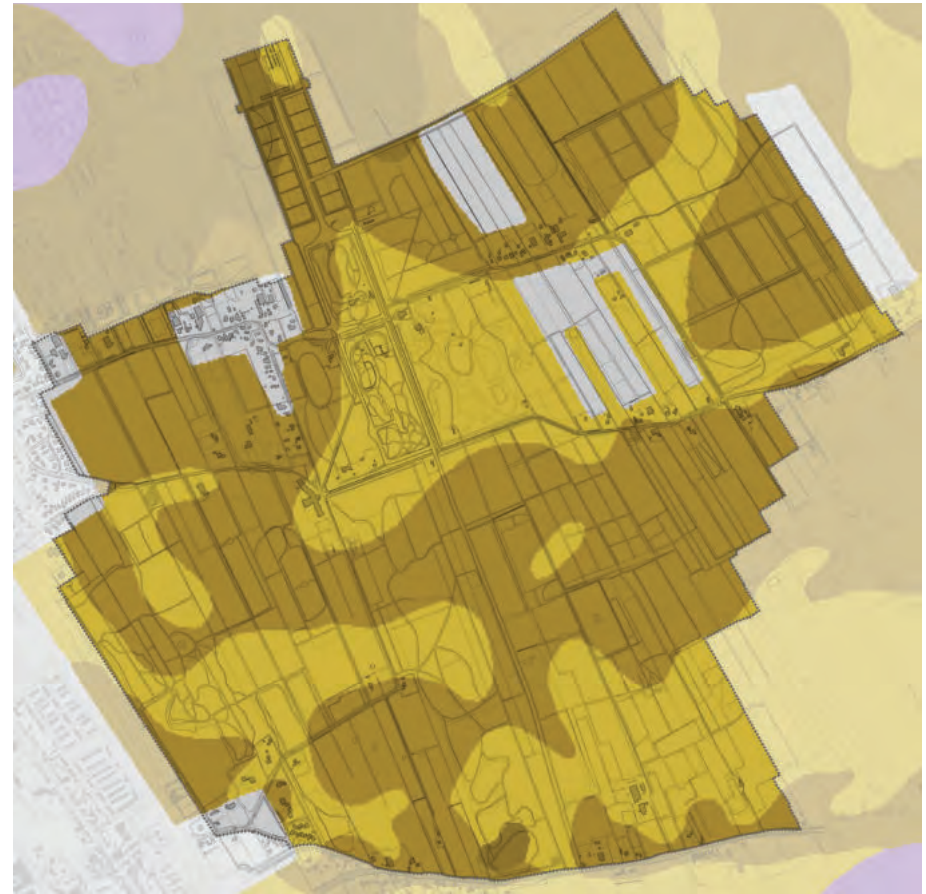
oude structuren met toekomst, in: *Groen*, 71 (2015) 10, p. 41-43.

5 Woerdeman, T., W. Overmars, *Parkbossen in de achttiende eeuw, deel 3: opgaand bos in de formele stijl*, in: *Vakblad Groen*, 1984, nr. 3, p. 106-108.

6 Driessche, T. van, P. van den Brent, K. Smets, *Handleiding voor het beheer van historische dreven en wegbeplantingen*, Agentschap Onroerend Erfgoed, Vlaanderen, 2017.

Hoogtekaart. Door bewerking zijn de hoogteverschillen niet meer evenredig, maar is wel zichtbaar dat lokaal grote hoogteverschillen aanwezig zijn.
(Bron: AHN, www.ahn.nl; bewerkt door SB4).

Geomorfologie:

- bruingeel: Grondmorene (+/- welvingen, bedekt met dekzand, zwak golvend).
- geel: Dekzandrug (+/- oud bouwlanddek)
- grijs: Bebouwing of Laagte ontstaan door afgraving

(Bron: Bodematlas: <https://fryslan.maps.arcgis.com/apps/webappviewer>; ondergrond: pdok/Kadaster; bewerkt door SB4).

Plantafstand

De plantafstand werd mede bepaald door de boomsoort en het karakter van de laan. Maten werden voor de Franse Tijd, toen de meter als standaardmaat werd geïntroduceerd, uitgedrukt in onder andere voeten en roedes, die lokaal verschilden.⁷ De standaard roede in Friesland meet 3,9128 meter, waarin 12 voeten gaan (zodat een voet 0,326 meter bedraagt).⁸

In zijn publicatie uit 1670 schreef stadhoudelijk hovenier Jan van Groen de volgende afstanden voor:

eik: 18-20 voet (5,6 - 6,3m)

iep: 16 voet (5,0m)

linde: 24 voet (7,5m)

beuk: 20-24 voet (6,3-7,5m)

es: 15 voet (4,7m)

kastanje: 24 voet (7,5m)

De plantafstand werd ook bepaald door de plannen om in de toekomst wel of niet te dunnen. Voor openbare wegen werd over het algemeen grotere afstanden gehanteerd, hoewel men in geval van pootrecht hier ook vrij in kon zijn.

Pootrecht

Pootrecht is een oud zakelijk recht dat aanplant en eigendom van bomen mogelijk maakt op grond die geen eigendom is. Hiervan is meestal sprake in bermen van openbare wegen, waar de eigenaar van het aanliggende perceel de bomen aanplant en in eigendom heeft, terwijl de grond bijvoorbeeld gemeentelijk bezit is.⁹

Soorten

De oudste lanen kennen vaak eiken- of lindebomen. Eiken werden vaak gebruikt in lange rechte ontginningslanen, mede met het oog op een goede houtopbrengst. Lindes werden vaak in tuinen gehanteerd, onder meer vanwege de aantrekkelijke vorm en schaduw. Daarnaast werden ookwel iepen, beuken en paardenkastanjes gebruikt, in sommige gevallen ook naaldbomen. Kenmerkend voor de ontginningen omstreeks 1900 is het gebruik van Amerikaanse eik, die redelijk eenvoudig aanslaat en snel groeit.

7 <http://www.meertens.knaw.nl/mgw/>

8 Berends, *Van punt tot mijl, De vroege voet-, roede- en mijlmaten in Nederland*, 2017, p. 68-73.

9 <https://nl.wikipedia.org/wiki/Pootrecht>

Vormstijlen

Met de tijd wijzigde ook de voorkeur voor tuinstijlen. Tot omstreeks 1780 is hoofdzakelijk sprake van classicistische aanleg, met rechte lanen en onderdelen als oprijlanen, zichtassen en sterrenbossen. Vanaf ca. 1780 tot ca. 1870 wordt de landschapsstijl algemeen toegepast, gebruik makend van meer gebogen en slingerende lanen. Na ca. 1870 komen meng- en moderne vormen voor.

In de rechte lanen van de formele stijl werden vooral de eindpunten benadrukt, in de gebogen en slingerende lanen van de landschapsstijl ging het vooral om de afwisselende zichten naar links en naar rechts. De plaatsing van de bomen speelt daarin een rol, met name wanneer sprake is van een dubbele (of driedubbele) rij aan weerszijden.

Typen

Vanuit de betekenis die een laan in de aanleg vervult, kan onderscheid worden gemaakt in onder meer oprijlaan (als verbinding tussen hoofdhuis en openbare weg), zichtlaan (als onderdeel van een zichtas), grens-laan (aan rand van park of eigendom), lanenstelsel (als samenhangende structuur binnen een parkaanleg, bijvoorbeeld een sterrenbos), slingerlaan (kronkelige laan uit de periode van de landschapsstijl) of verbindingslaan (specifieke route binnen of buiten de buitenplaats).¹⁰ In geval van de oprijlaan en verbindingslaan was vaak sprake van een (semi) openbare situatie, omdat deze de interne ontsluiting op de buitenplaats, het landgoed of een heel gebied vormden en zich konden uitstrekten. Vanwege de representatieve functie vormen met name oprijlanen in sommige gevallen imposante tracés.

10 Zie: Provincie Utrecht en SB4, *Toelichting buitenplaatsbiotopen Utrecht*, 2014.

Tuinstitijlen

De classicistische stijl

In het Nederland van de Gouden Eeuw vindt de geometrische, proportionele stijl, zoals deze vanuit de klassieke idealen in Italië was opgeleefd, gehoor bij de stedelijke elite. Tot deze vroeg-17e eeuwse humanistische, kunstzinnige elite behoorden met name de kringen rond de stadhouder.¹

Binnen de Classicistische stijl worden het ‘Hollands Classicisme’ en het ‘Frans Classicisme’ onderscheiden. Kenmerkend voor beide richtingen is een duidelijk symmetrische opbouw van het terrein waarbij gebruik gemaakt wordt van rechte lijnen (veelal lanen), vierkante (soms omgrachte) percelen, en in alle gevallen een centrale as van symmetrie met eventueel haaks daarop verschillende dwars-assen. Deze parken waren over het algemeen van behoorlijke omvang en kenden een nadruk op het sieraspect. De huizen werden in de centrale symmetrie-as geplaatst, waardoor er een perspectivische werking ontstond. In een classicistische aanleg werd het huis zeer zorgvuldig in de parkaanleg geïncorporeerd.

Wanneer het terrein van de aanleg duidelijk begrensd en omsloten werd vormgegeven en er dientengevolge nauwelijks een relatie met het omliggende landschap bestond, wordt gesproken van het ‘Hollands Classicisme’. In deze terreinen is in veel gevallen sprake van een nauwe relatie tussen het huis en de tuin als één gezamenlijk architectonisch concept. De relatie uit zich bijvoorbeeld in de symmetrie, zichtlijnen en maatverhoudingen die zich vanuit het huis voortzetten in de tuin. Water in de vorm van grachten en vijverpartijen speelt een belangrijke rol in de opdeling in compartimenten en versiering van de tuin. Hagen delen de tuin verder op en bloemperken sieren de omgeving van het huis. Boomgaarden en moestuinen worden in veel gevallen opgenomen in de tuinaanleg.

Vaak is de classicistische aanleg later omgevormd of verdwenen. Op buitenplaatsen als Oranjewoud en Pauwenburg is de classicistische hoofdstructuur nog redelijk goed waarneembaar.

In de loop van de zeventiende eeuw, globaal na 1690, kwam het echter steeds vaker voor dat de symmetrie-as zich ook buiten de eigenlijke aanleg, over de bijbehorende agrarische gronden, uitstreekte. In dat geval wordt gesproken van het ‘Frans Classicisme’. De lange, uitgestrekte as gaf daarbij de indruk dat de aanleg oneindig was. Andersom gezien was het huis reeds vanuit de verre omgeving zichtbaar en domineerde het beeld. De hoofd-as kon zowel uit een rechte zichtlaan als uit een zichtkanaal bestaan. In veel gevallen was er sprake van een orthogonaal stelsel van lanen dat zich uitstreekte over het omliggende landschap en de richting en maat van de verkaveling dicteerde. De tuinen zelf werden veelal rijk versierd met onder meer gedecoreerde

¹ Zie onder meer: Oldenburger-Ebbers, Backer en Blok, 1998; De Jong, 1993; Bezemer-Sellers, 2001.

velden (bv. parterres de broderie), tuinbeelden, vijvers, doolhoven, fonteinen, cascades, loofgangen en latwerken.

De Landschapsstijl

Onder invloed van de denkbeelden van bijvoorbeeld de Fransman Jean Jacques Rousseau, maar ook van de Engelsman Alexander Pope en de Nederlandse filosoof Spinoza maakte de voorliefde voor een gekunstelde en mathematische natuur plaats voor een waardering van de wilde, ongerepte natuur. Dit uitte zich in de tuinkunst in een liefde voor een glooiend landschap, begroeide heuvels, uitbundige boomgroepen en natuurlijk ogende gebogen waterlopen of zelfs watervallen. Essentieel was de beleving van dit gemaakte landschap vanaf rondwandelingen. Om de gevoelens die de aanleg opriep (of geacht werd op te roepen) te versterken kreeg het park een afwisseling tussen open en besloten plekken en werd verfraaid met beelden uit de oudheid, vervallen tempels, graftombes, kunstmatige ruïnes of borden met poëtische teksten.

Een aanleg in de zo genoemde Landschapsstijl werd in Nederland veelvuldig toegepast vanaf de late achttiende en gedurende de gehele negentiende eeuw. Daarbij is een onderscheid te maken in een vroege en in een late vorm. De eerste landschapspelijke veranderingen in Nederland, aangeduid als ‘Vroege Landschapsstijl’, omstreeks 1750 voor het eerst en na circa 1780 algemeen toegepast, betroffen voornamelijk beperkte omvormingen van bestaande formele tuinen en parken. De belangrijkste kenmerken zijn: een kleinschalige omvorming van terreingedeelten door de aanleg van slingerpaadjes in hakhoutbossen, slingerende waterlopen en het opwerpen van kleine heuvels in het terrein. Dergelijke vroeg landschapspelijke elementen lagen veelal los van het huis. De bestaande structuren en de aanwezige hoofdopzet van het terrein werden behouden.

Vanaf circa 1815 werden terreinen meer in hun totaliteit, veelal door grootscheepse vergraving, omgevormd tot een ruime aanleg met grote glooiende open weiden met solitaire bomen en boomgroepen, paden volgens wijde bogen en grote waterpartijen met flauw gebogen oeverlijnen, en waarbij een visuele relatie met het hoofdhuis, de bijgebouwen en het omliggende landschap werd gelegd. Bij deze zogenaamde 'Late Landschapsstijl' werden de agrarische gronden en de agrarische gebouwen veelal als onderdeel van de aanleg beschouwd en een versierende waarde toegedicht. In dit samengaan van sieraanleg en nutsfunctie werd de verbeelding van het ideale Arcadische of pastorale landschap gezien.

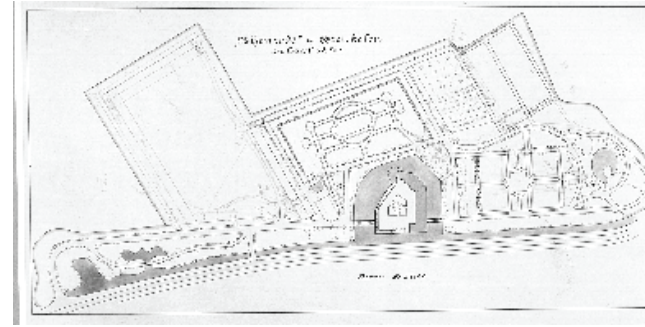

In de tweede helft van de negentiende eeuw kwam er in de tuinarchitectuur meer aandacht voor toepassing van bloeiende heesters, vaste planten en rijkbloeiende eenjarige in de omgeving van het huis. Binnen de aanleg in Landschapsstijl werden daarom langs de paden vaak bont gekleurde mozaïekperken aangelegd en vakken met rijkbloeiende (stam-)rozen. Ook de verspreide plaatsing van kuuipplanten droeg in die dagen bij aan de versiering van de tuin. Dit werd gestimuleerd door het beschikbaar komen van nieuwe soorten, die ofwel nieuw gewonnen waren, ofwel uit verre landen werden ingevoerd.

Aan het eind van de negentiende eeuw, en in een enkel geval ook nog in het begin van de twintigste eeuw, werd vaak een schabloonmatige vorm van de landschapsstijl toegepast, waarin de nadruk meer lag op de toepassing van de vormtaal dan op het bereiken van een zorgvuldig overwogen totaalcompositie. In gevallen waarbij het accent vooral werd gelegd op het toegepaste beplantingssortiment (heesters en bomen) en dit de totaalindruk overheerste, wordt wel gesproken van gardeneske landschapsstijl. Uitingen van de landschapsstijl domineerden veelal het aanzien van de buitenplaatsen, met grote en lange vijverpartijen en schilderachtig omzoomde weides. Op de meeste buitenplaatsen in Oranjewoud is deze stijl aanwezig, zoals op Oranjestein, Veenwijk en Klein Jagtlust.

De gemengde stijl

Aan het eind van de 19e eeuw werden de losse bloem- en heesterperken in de gazons langs de paden meer en meer vervangen door grotere rechthoekig opgezette deeltuinen als bloementuinen. In eerste instantie lagen deze nog verborgen achter beplanting en

daarmee uit het zicht. Later kwamen deze tuinen in modern-geometrische stijl als een soort bufferzone te liggen tussen het huis en de omringende geïdealiseerde 'natuur' van het landschapspark. Ze gaven de overgang aan, stelden het huis in het middelpunt. Voor de vormgeving van de rechthoekige perken werd veelal een eigentijdse interpretatie van de parterres de broderie uit de tijd van het classicisme gebruikt, waarbij wel de term 'oud-Hollandse tuinkunst' werd gehanteerd. De opkomst van deze 'neostijl' in de tuinarchitectuur hing nauw samen met de algemene interesse voor historische bouwstijlen, -werken en kunstuitingen die aan het eind van de 19e eeuw opgang deed. Wanneer de verder van het huis gelegen delen landschappelijk waren aangelegd en rondom het gebouw rechthoekige tuinen lagen, wordt voor het park in zijn geheel gesproken van de zogenaamde 'gemengde stijl'. In de vormgeving van Tjaarda's Bos zijn kenmerken van deze stijl te herkennen.

Moderne tuinstijl

In het begin van de 20e eeuw ontwikkelde zich een beweging in de kunst en architectuur die zich als 'Nieuwe Bouwen', 'Functionalisme', 'Nieuwe Zakelijkheid' of kortweg 'Modernen' onderscheiden van de meer traditionele stromingen. Kenmerkend was een op idealisme gestoelde voorkeur voor eenvoud zonder uitbundige decoratie en het zoeken van een esthetiek die past bij een bevrijdende zuiverheid van vorm en inhoud, bij opheffing van sociale misstanden, gezond leven en geestelijke en lichamelijke ontplooiing. Diepgaande functie-analyse, nieuwe constructietechnieken en zuivere kleuren vlakverdeling stonden aan de basis van een ontwerp. De tuin- en landschapsarchitectuur liep in eerste instantie niet warm voor deze sobere stijlform, met een enkele uitzondering. In het ontwerp waren rechte paden, met tegels verharde pleinen, rechthoekige gazons en waterelementen, en groepen of rijen bomen en heesters gebruikelijk, afgestemd op de situering van de gebouwen, op bezonning en op gebruik. Wat betreft de lanenstelsel komt deze stijl in Oranjewoud niet voor.

2. KORTE INTRODUCTIE VAN ORANJEWOUD

Luchtfoto, zomerbeeld.
(Bron: pdok/Kadaster; bewerkt door SB4).

Zichtlijnen, uitzichten en beeldbepalende lijnen. Zichtlijnen zijn altijd gericht op een object (bijvoorbeeld een hoofdhuis), hier aangegeven met een oranje ster.
(Bron ondergrond: pdok/Kadaster; bewerkt door SB4).

Korte introductie van Oranjewoud

Oudeschoot was al een redelijk belangrijke plaats omstreeks 1100, nabij de brug over de Tjonger. Later zou Brongerga als kerkdorp ontstaan, via de Zandweg (thans Bieruma Oostingweg-Koningin Julianaweg - Koningin Wilhelminaweg) verbonden met de doorgaande weg onder Oudeschoot. Mildam ontstond weer later als nederzetting, aangetrokken door de scheepvaart op de Tjonger.¹¹

Heerenveen lag op een kruispunt van land- en waterwegen: de doorgaande weg over Oudeschoot naar Leeuwarden en de Schoterlandse Compagnonsvaart. Niet alleen voor bedrijvigheid maar ook voor enkele aanzienlijke families was de 'vlecke' aantrekkelijk om zich te vestigen. Zo zou jonker Tjalke van Sickinga, aandeelhouder van de Schoterlandse Veencompagnie, zich in 1602 in 't Wold vestigen en een state met landerijen tot stand brengen: Sickingastate. Nadat dit buitenverblijf in 1676 was aangekocht door prinses Albertine Agnes van Oranje, ontwikkelde het Woud zich tot parklandschap Oranjewoud. Ten oosten van Sickingastate/Oranjewoud kwamen de (aanvankelijk kleine) buitenplaatsen Carolinenburg (opperstalmeester B. Tamminga) en Pauwenburg (E. van Haren), welke laatste onder familie Oenema na 1646 verder zou uitgroeien. In de 18e eeuw kwamen daar de buitenplaatsen Veenwijk tegen Oudeschoot en Klemburg in Brongerga bij. In 1813 werd Oranjewoud verkocht en opgesplitst, waaruit de buitenplaatsen Oranjestein en De Kom (Tuymelaarsbos) ontstonden. Ten westen van Oranjewoud werden de buitenplaatsen Ontwijk, Brouwershave en Klein Jagtlust ontwikkeld. Rondom de boerderijen Donglust en Oranjehoeve werd op kleine schaal parkaanleg gerealiseerd waarin oudere landschappelijke en parkstructuren werden opgenomen.

De aantrekkelijkheid van het parklandschap leidde tevens tot verpozende bezoekers en diverse uitspanningen en logementen. Deze uitspanningen en logementen hadden (op kleinere schaal) eveneens invloed op het gebruik en de aanleg van wandelingen en attracties, zoals De Kom (Tuymelaarsbos), De Tent (Tentbos) en Tjaarda (Tjaarda's Bos).¹²

11 Liemburg, 2012, p. 42.

12 Mulder-Radetzky, 1989, p. 3, 12-13; Kempenaar, 2004, p. 15-18, 35-46. Bij De Kom en De Tent betreft het de directe omgeving (aanliggend terrein), terwijl er bij Tjaarda en Tjaarda's Bos geen fysieke of geografische relatie betreft.

Ruimtelijke opbouw van het gebied

Oranjewoud is gelegen op een zandige ondergrond, bestaande uit afzettingen uit de ijstijd met daarop door de wind afgezet dekzand. Lokaal is dit zand in het verleden ook afgegraven, waardoor hoogteverschillen plots kunnen voorkomen, zoals tussen Brandlaan en Pauwenburg (zie kaarten p. 12). De bodemkaart geeft voor het gehele plangebied een zandbodem weer.¹³ Lokaal kan door de hoogteligging de grondwaterstand verschillen.¹⁴ Dit heeft effect op de groeiplaats van de laanbomen.

De ontginning van het gebied is haaks op en vanaf de Tjonger uitgezet, waarbij de parallelle verkaveling de richtingen in het gebied tot op de dag van vandaag bepaalt. Anderzijds is de oorspronkelijke verkaveling plaatselijk gerend, waardoor terreinen als Tuymelaarsbos, Oranjestein en Oranjehoeve (aan noordzijde smaller) en Veenwijk, Donglust en Klein Jagtlust (aan zuidzijde smaller) in meer of mindere mate een trapeziumvorm kennen.

De ontsluiting verliep hoofdzakelijk via de oost-westlopende wegen, die de zandrug volgden. Zo waren verschillende hoeves in Brongerga vanaf de (huidige) Bieruma Oostingweg met lange rechte lanen ontsloten. Pauwenburg, Carolinenburg en Klemburg hadden een eigen ontsluitingslaan, waarbij van de laatste de middenlaan door Tjaarda's Bos resteert. De overige bewoners gebruikten de Brandeleane als verbinding.¹⁵

Ontwikkelingsperioden

De belangrijkste ruimtelijke ontwikkelingen vallen in de periode vóór topografische vastlegging, namelijk onder de totstandkoming van de landgoederen Oranjewoud, Pauwenburg en Veenwijk. De aanleg van Carolinenburg is weer verdwenen.

In de 19e eeuw vindt met name een transformatie van terreinen plaats, zoals de omvorming in landschapsstijl van Hof, Overtuin, Reigersbos, Tentbos en Veenwijk. Op een voormalig deel van Oranjewoud wordt Oranjestein ontwikkeld, met aanleg tot aan het latere Oranjehoeve. Klein Jagtlust wordt toege-

13 Zie: <http://maps.bodemdata.nl/bodemdata/index.jsp>. De bodem is geclassificeerd als (c)Hn21: Veldpodzolgronden, leemarm en zwak lemig fijn zand.

14 Deze varieert van grondwatertrap III (noordoostelijk deel Tuymelaarsbos) en V (iets lagere delen van Oranjestein, Reigersbos, Veenwijk, Oranjehoeve) tot VI (merendeel) en VII (hogere deel Reigersbos).

15 Liemburg, 2012, p. 51.

Ontsluiting volgens de kaart van 1718.

Ontsluiting volgens de kaart van 1902.

Ontsluiting volgens de kaart van 1832.

Ontsluiting thans.

voegd, met tevens aanleg op het latere terrein van Donglust. De aanleg van Ontwijk en Brouwershave is weer verdwenen.

Aan het begin van de 20e eeuw worden Prinsenhof en Tjaarda's Bos gerealiseerd op terreinen van de voormalige buitenplaatsen Oranjewoud en Klemburg. Na 2000 wordt, ten noorden van 't Hof, Museumpark Landgoed Oranjewoud (MLO) gerealiseerd, waarbij met name aan west- en noordzijde het barokke lanenstelsel wordt gereconstrueerd.

Openbare wegen

De openbare wegen betreffen de doorgaande wegen die thans merendeels in eigendom zijn van de gemeente. Deze liggen op en zijn bepalend voor de ruimtelijke begrenzing van deelgebieden. Het is niet zo dat alle opengestelde paden hieronder vallen.

Wat betreft de doorgaande of openbare wegen kan verschil worden gemaakt of die weg gerelateerd is aan (agrarische) gebiedsontwikkeling (ontginningsas, ontsluiting) of aan buitenplaatsvorming (formele lanenstelsels). De gebiedsontginningsassen als Prins Bernhardweg (oostzijde), Bieruma Oostingweg (oostzijde), Marijke Muoiwei (Brongerga) liggen haaks op de verkaveling en kennen een iets bochtig karakter. Oudere verbindingswegen parallel aan de verkaveling als Tjaarda's Laan, Krukmanslaan, Brandlaan of Molenlaan zijn juist kaarsrecht. Onder de eerste categorie vallen ook de Schoterlandseweg, Tjeerd Roslaan en Kon. Julianaweg. De rechte loop van het westelijk en oostelijke deel van de Marijke Muoiwei en westelijke deel van Bieruma Oostingweg, Domineesingel, Van Limburg Stirumweg en Albertine Agnesweg zijn vanuit de verschillende buitenplaatsen tot stand gebracht.

Eigendom

Het eigendom strekte zich van oudsher over de lengte van de ontginning uit, van zuid naar noord. Het kadastrale minuutplan uit 1832 geeft hierin goed inzicht, waarbij enkele bezittingen vanaf de Tjonger lopen tot aan de Schoterlandse Compagnonsvaart. De omvangrijke buitenplaats Oranjewoud is echter reeds in 1813 opgedeeld, waardoor grote blokken los van de ontginningsrichting zijn ontstaan.

De belangrijkste terreinen zijn thans eigendom van Staatsbosbeheer, zodat het merendeel van de lanen hier binnen valt. Het betreft de terreinen van Veenwijk en Klein Veenwijk, Reigersbos, Tuymelaarsbos. Museumpark Landgoed Oranjewoud, Tentbos, Tjaarda's Bos en Pauwenburg. De gemeente Heerenveen is eigenaar van vrijwel alle openbare wegen (uitgezonderd een deel van de Schoterlandseweg) en van de Overtuin van Oranjewoud. Tot de belangrijkste particuliere terreinen (wat betreft aanwezigheid van lanen) behoren Donglust en Oranjestein, Oranjehoeve, Klein Jagtlust, 't Hof van Oranjewoud en Prinsenhof.

Monumenten

Het beschermd dorpsgezicht Het Oranjewoud is als uitgangspunt genomen voor de begrenzing van het plangebied.¹⁶ Het gebied is met name aangewezen vanwege de historische buitenplaatsen en landschapsstructuur, waarbij essentieel zijn:

- de afwisseling tussen visueel open en gesloten gebieden;
- de scherpe overgangen tussen open en gesloten gebieden;
- de noord-zuidgerichte lanenstructuur, in relatie tot de oost-westroutes en de zandrug;
- de laanbeplantingen;
- de buitenplaatsen, met bebouwing en tuinen; en
- de recreatie-elementen.

Voor de lanen zijn tevens de gebieden van belang die als 'complex historische buitenplaats' zijn aangewezen, aangezien hierbij vaak de tuin- en parkaanleg medebeschermd zijn. Dit betreffen de buitenplaatsen Oranjewoud, Oranjestein, Klein Jagtlust en Veenwijk.¹⁷ Tjaarda's Bos is als complex beschermd, inclusief het wandelbos.¹⁸ Van Prinsenhof en Oranjehoeve zijn alleen gebouwde objecten aangewezen als rijksmonument.¹⁹ Pauwenburg is niet beschermd als monument.

16 RCE, *Beschermd dorpsgezicht Het Oranjewoud, toelichting bij het besluit tot aanwijzing [...]*, aanwijzing 29 juni 2012 (De Bruijn, 2011).

17 Complexnrs. 454177 (Oranjewoud), 510466 (J.J. Wouters Stichting, vml. Veenwijk), 515211 (Klein Jagtlust) en 519631 (Oranjestein); <https://cultureelerfgoed.nl/dossiers/groen-erfgoed/kaart-met-buitenplaatsen>

18 Complexnr. 510462: hekpijlers, wandelbos en betonnen uitkijktoren.

19 Monumentnr. 510500: Landhuis Princenhof en koetshuis; Complexnr. 510472: boerderij Oranjehoeve, schuur en stookhok.

De gemeente Heerenveen heeft in 2017 een bomenlijst vastgesteld, waarvoor volgens de Bomenverordening een kapvergunning is vereist.²⁰ De voor Oranjewoud relevante bomen of lanen betreffen:

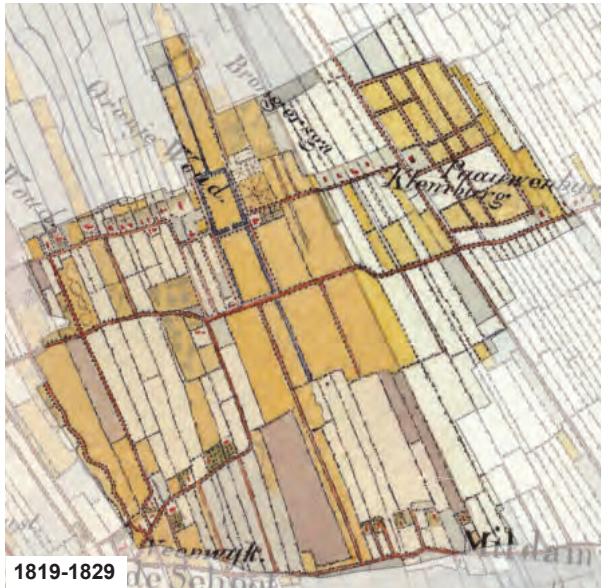
- Albertine Agnesweg: 87 zomereiken (uit ca. 1875);
- Domineesingel: 120 zomereiken (uit ca. 1920);
- diverse bomen (geen laan) op Kon. Julianaweg 73 (Klein Jagtlust);
- diverse bomen (geen laan) op Lindelaan 1 en 2 (Hof en Overtuin);
- Prins Bernhardweg: 84 zomereiken (uit ca. 1890);
- Prins Bernhardweg 12: 5 lindes (uit ca. 1930)²¹;
- Tjaarda's Laan: 43 beuken (uit ca. 1905) en 69 zomereiken (uit ca. 1925);
- Schoterlandseweg 63 (Oranjehoeve): 49 zomereiken en 21 paardenkastanjes (uit ca. 1940)
- Marijke Muoiwei: 313 zomereiken (uit ca. 1920)
- Schoterlandseweg: 17 zomereiken (uit ca. 1920)
- diverse bomen (geen laan) op Schoterlandseweg 45 (Veenwijk);
- Emmalaan: 207 zomereiken (uit ca. 1930);
- Van Limburg Stirumweg 2 (Oranjestein): 8 lanen met in totaal 103 beuken en 10 zilverspar (uit ca. 1860-1880).

Monumenten: Rijksmonumenten (blauw) als object (stip) of complex (vlak), en objecten uit cultuurhistorische inventarisatie (MIP, als groene stip).
(Bron: RCE; ondergrond: pdok/Kadaster; bewerkt door SB4).

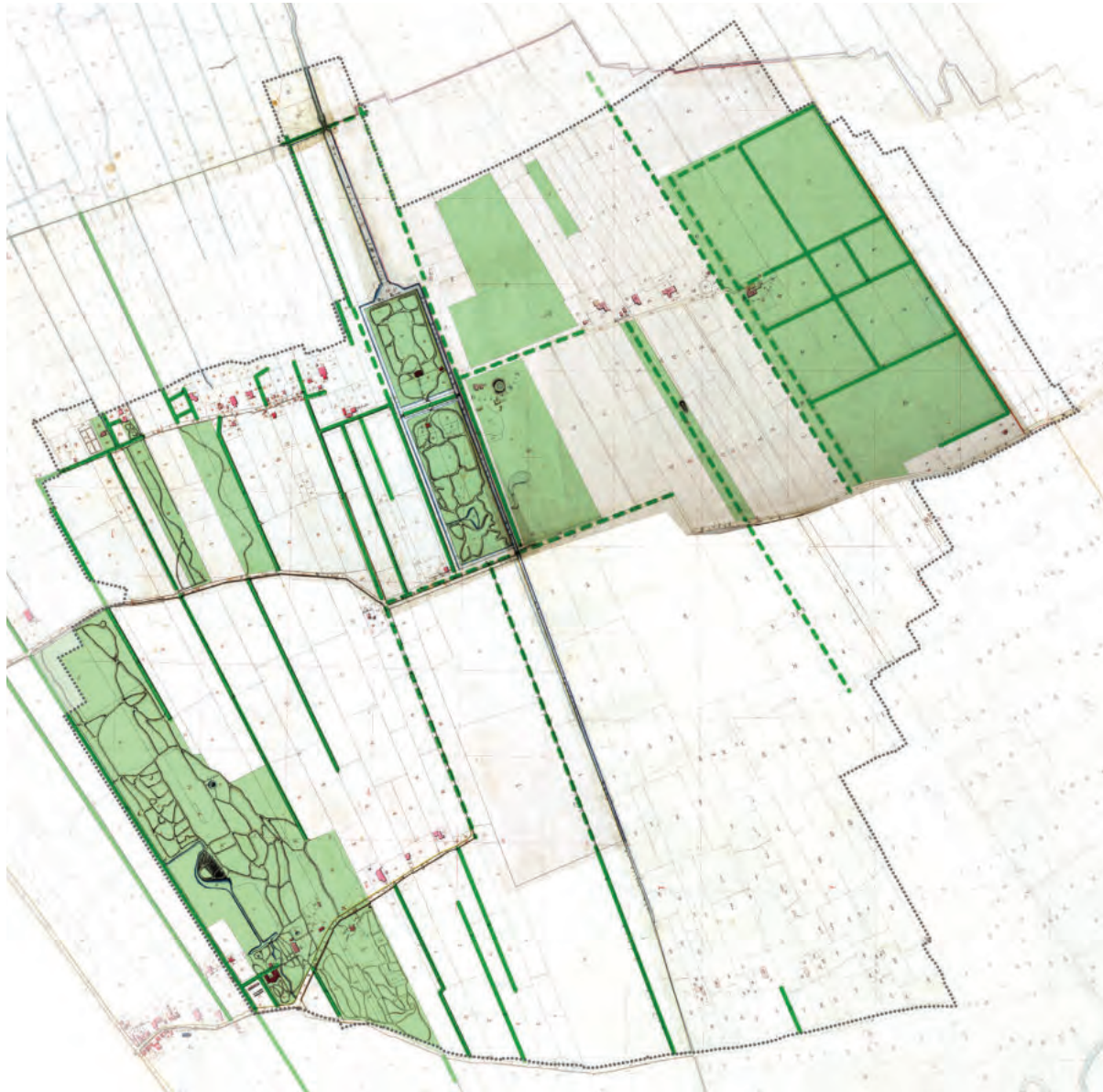
²⁰ https://www.heerenveen.nl/vergunningen/kappen/?searched_terms=bomen

²¹ Onderdeel laanbeeld Prins Bernhardweg, waarschijnlijk historisch verbonden met pad op nr. 12, waardoor boomsoort afwijkt.

Reeks topografische afbeeldingen.
(Bron: Tresoar, Nationaal Archief, Kadaster/www.topotijdreis.nl).

Situatie in Oranjewoud volgens de kadastrale minuutplannen uit 1832. Aangeduid in groentint zijn de gebieden die zijn geregistreerd als 'plaisierbosch' en percelen die zijn geregistreerd als laan (doorgetrokken lijn) of die vermoedelijk een laan betroffen (onderbroken lijn).

(Bron: RCE; bewerkt door SB4 als combinatie van: Kad. gemeente Knijpe (1828), sectie A, blad 2 (min02046A02); Kad. gemeente Knijpe (1828), sectie B, blad 1, 2, 3 (min02046B01, min02046B02, min02046B03); Kad. gemeente Mildam (1829), sectie A, blad 1, 2, 3 (min02059A01, min02059A02, min02059A03); Kad. gemeente Mildam (1829), sectie B, blad 1 (min02059B01); Kad. gemeente Heerenveen (1829), sectie B, blad 1 (min02038B01)).

3. HISTORISCHE KENSCHETS PER DEELGEBIED

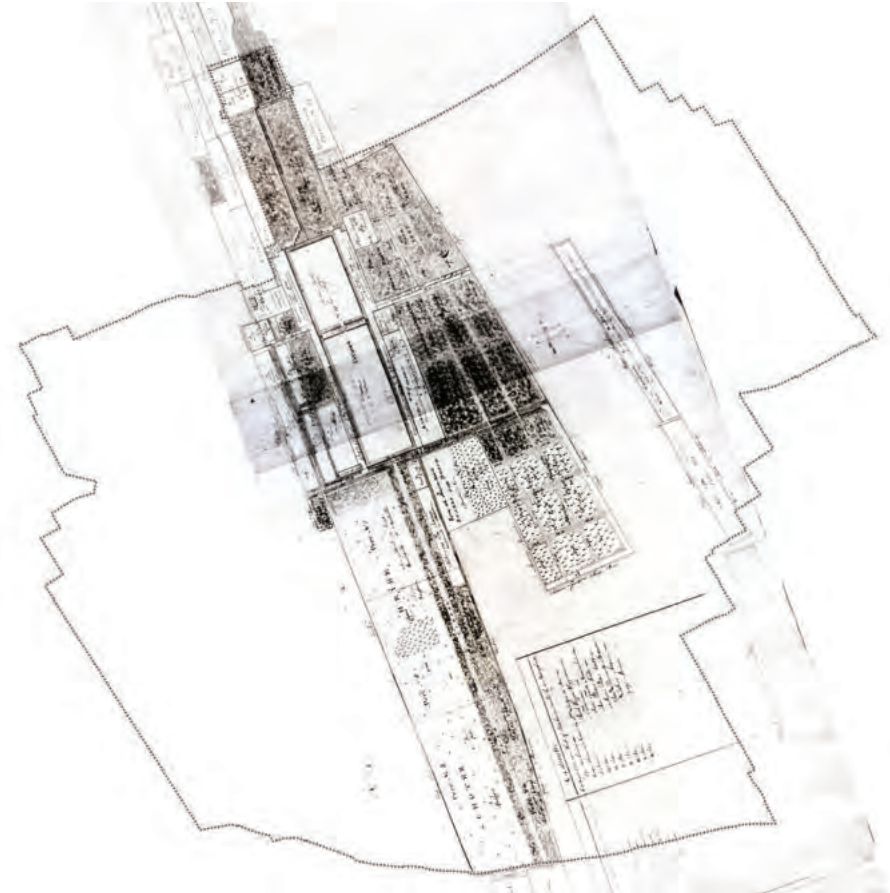

Uitsnede van de kaart door Schotanus, ca. 1698-1718.
(Bron: Tresoar).

De beide vleugels van huis Oranjewoud, getekend door C. Pronk, 1754.
(Bron: RCE, obj.nr. 48-477).

Kaart gemaakt door C. Boling ten behoeve van de veiling in 1813. De kaart is gerefereerd aan het plangebied (stippellijn).
(Bron: Tresoar; Beeldbank RCE).

3.1. Hoftuin en Overtuin Oranjewoud

In 1676 kocht Albertine Agnes, prinses van Oranje, dochter van stadhouder Frederik Hendrik en Amalia van Solms en weduwe van de Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau, de in het Wold gelegen Sickingastate met drie boerderijen, bossen en landerijen: “*seecker vier saten landts, sampt huijsingen, schuijren, hovingen, bomen en plantagien, beneffens een vierde part van het groot houbos cum annexis*”.¹ De Sickingastate was omstreeks 1600 gebouwd door jonker Tjalke van Sickinga, een van de aandeelhouders van de Schoterlandse Veencompagnie, en stond aan het eind van een lange vaarsloot vanaf de Schoterlandse Compagnionsvaart. Deze vaarsloot werd later aangeduid als ‘Prinsenwijk’.²

Na de dood van haar man in 1664 had Albertine Agnes dertien jaar lang het stadhouderschap waargenomen voor hun minderjarige zoon, Hendrik Casimir II. Op haar buitenplaats te Oranjewoud ambieerde de prinses nu een representatief stadhoudelijk lustslot. Bij het huis, dat ze mogelijk liet verbouwen, liet ze een klassieke tuin aanleggen en gaf het de naam ‘Oranjewoud’.³ Nadien breidde ze haar bezit meermaals uit met aangrenzende gronden.

Op de Kaart van Schoterland uit 1698 van B. Schotanus is te zien dat rondom het huis een groot complex was ontstaan met lange noord-zuid lopende singels, die samen met de haaks hierop staande lanen rechthoekige percelen vormden. Vakken met hakhout, bouwland en weiland wisselden elkaar af. De kern bestaat uit een vierkant van lanen met het huis gesitueerd binnen

1 Mulder-Radetzky, R.L.P., B.H. de Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud, Van vorstelijk lustslot tot voornamelijk buitenplaatsen*, Alphen aan den Rijn, 1989, p. 7-127.

2 Met ‘vaarsloot’ werd in het verleden een kleinschalig water aangeduid dat met vaartuigen (platbodems) bevaren kon worden en (met minimale aanpassing ten opzichte van een reguliere sloot) ook als zodanig was ingericht. Een ‘wijk’ of ‘opvaart’ is vergelijkbaar, maar neigt naar een groter belang voor de scheepvaart.

3 Een brief aan Albertine Agnes uit 10 oktober 1676 vermeldde: “*So drae als de soldaten van Groenings sullen gecoomen sijn sal het geseijde met alleeës en paeden volgens uwe hoogheijts bevel laeten doorhouwen ende op de bequaemste manier doen planneers als meede soo het vriesen niet sal beletten 2 à 3000 eeken boomen doen planten op daertoe gelegenste plaetsen welke boomen hoogh noodigh verplant moeten sijn en wanneer den gardenier van Groenings coomt sal meede eenige soldaeten ordeneeren hem te helpen om den tuijn voor dit Huijs te laeten bereijden om dan op uwe Hoogheijts ordre soo daenige Heggen te planten als bequaemst sullen bevinden worden...*”; Tresoar, toeg.nr. 7; inv.nr. 169.

een rechthoekige gracht. Ten noorden daarvan ligt een langwerpige park met lanenstelsel, doorsneden door de Prinsenwijk en aan de noordzijde voorzien van bastionvormige terreinen. Zuidelijk van het huis is de geometrische inrichting van de zogenaamde Overtuin te onderscheiden, bestaande uit vier kleine perken en daarachter één groot vierkant perceel.

Na de dood van prinses Albertine in 1696 vererfde Oranjewoud op haar schoondochter Henriëtte Amalia van Anhalt-Dessau, weduwe van Hendrik Casimir II. Door haar werden diverse verfraaiingen op Oranjewoud tot stand gebracht. Eerst liet zij onder leiding van bouwmeester Jan van Aerssen het bestaande huis verbeteren. Maar reeds in 1701 heeft prinses Henriëtte contact met stadhoudelijk architect Daniël Marot om door hem een nieuw paleis te laten ontwerpen. Marot ontwierp een lustslot in classicistische barokstijl. In 1703 werd begonnen met de fundamenten, die iets ten zuiden van het oude huis kwamen (dat gehandhaafd bleef als bijgebouw).

In 1707 nam Henriëttes zoon, stadhouder Johan Willem Friso, de leiding van de paleisbouw over. De twee ontworpen vleugels kwamen in 1711 gereed, doch het daartussen geplande hoofdgebouw kwam nooit van de grond.

Het vierkante huisperceel werd omgevormd tot een ruimer en meer langwerpige perceel wat sindsdien de Hoftuin heet. De weg die tot die tijd tussen Hof en Overtuin lag, werd in zuidelijke richting opgeschoven tot het tracé van de huidige Lindelaan, met twee dubbele rijen van lindes. De Hoftuin werd omgeven door slotgrachten die in verbinding stonden met het ‘grand canal’, die zijn oorsprong vindt in de Prinsenwijk. De spiegelboogvormige aansluiting (de ‘Kom’) op de omgrachting van de Hoftuin, op de as van de aanleg, dateert ook uit deze periode. In 1700 was de Prinsenwijk reeds verbonden met de Oranjegrift in het zuiden door de Nieuwe Wijk, die tegelijk de oostelijke gracht van de tuinaanleg ging vormen. Er kwamen twee bruggen: in de Lindelaan voor de latere rentmeesterswoning (thans buitenplaats Oranjestein), en de Witte Brug in de Zandweg (thans Bieruma Oostingweg). Op de overplaats kwamen omstreeks 1700 veel lanen met lindes. Later, tot 1716, werden bij ‘t Hof nog verhoogde terrassen opgeworpen waarop eikenlanen werden geplant. De omgrachte tuindelen Hoftuin en Overtuin werden omsloten door lanen van zomereik: de Hoftuin door 6 respectievelijk 9 rijen (west: Coeverdersingel, oost: Bredesingel) en de Overtuin door 4 rijen (west: Jagerssingel, oost: Domineesingel).

'Watergezicht van af de Witte Brug', vermoedelijk in noordelijke richting, met rechts de Domineesingel, ca. 1900-1909. (Bron: Tresoar, Q422).

Prent door A. Martin, 1857. (Bron: RCE, obj.nr. 195799).

Vogelvlucht van 't Hof en de Overtuin, vanuit het zuiden, ca. 2000. (Bron: RCE, obj.nr. 510189).

Na 1718 volgde de laatste fase van de barokaanleg volgens Marot. Ten zuiden van de Overtuin, op de Schoterheide, werd in de as van de tuincompositie een driedubbele laan (thans de Flapsingel) aangelegd, zodat een centrale as ontstond die ruim 3 kilometer lang is.⁴

Tot 1747 werd Oranjewoud regelmatig bezocht door de stadhouders. Nadien zou ook de 'haagse' stadhouder Willem IV nog verschillende wijzigingen laten uitvoeren, met name ten oosten van de barokke tuinen: in het Noorderbos (thans Tuymelaarsbos), Zuiderbos (thans Oranjestein) en de Nieuwe Plantage (thans onderdeel van Oranjehoeve). Maria Louise van Hessen-Kassel (1688-1765, ook wel Marijke-Muoi) was de laatste bewoonster van het paleis.

Hoewel Oranjewoud nog weinig werd bezocht door de Friese Nassaus, werd de formele inrichting van de Hoftuin in 1794 aangepast naar de ideeën van de landschapsstijl, naar een ontwerp van stadhoudelijk tuinarchitect P. Schonck.⁵ De kaart van C. Boling uit 1813 laat een kleinschalig slingerend padenpatroon zien, doch met behoud van de hoge terrassen met rechte eikenlanen langs de gracht en de singels van linden aan de noordzijde van de kom. De formele indeling van de Overtuin bleef gehandhaafd, maar de inrichting van de vakken werd aangepast.

Na een eeuw verkeerden de gebouwen in slechte staat. In 1803 en 1805 werden de vleugels afgebroken. Ook de aanwezige bijgebouwen, inclusief de oude Sickingastate, werden afgebroken.

In 1813 werd het landgoed in 44 percelen geveild. Het 15e perceel omvatte de Overtuin en Hoftuin tezamen met de Lindelaan, de omringende grachten en de vier singels die daarlangs stonden. Zowel in de tekening door C. Boling als op het veilingbiljet werden meerdere lanen genoemd.

Deze kern van het bezit, langs de as van de Prinsenwijk en de Flapsingel, kwam in eigendom van Justinus Sjuck Gerrolt Juckema van Burmania baron Rengers. Vermoed wordt dat hij de aankoop deed, teneinde Oranjewoud later weer ter beschikking te stellen aan de Oranje's. Zelf bewoonde hij zijn buitenplaats westelijk van Oranjewoud, later bekend als Brouwershave.

Dit gebeurde echter niet en Burmania Rengers verkocht het terrein in 1823 aan de latere grietman van Schoterland, Hans Willem de Blocq van Scheltinga. Hij had in 1816 het landgoed Pauwenburg en een aantal boerderijen geërfd. De Blocq van Scheltinga liet in 1829 het huidige landhuis Oranjewoud verrijzen, een wit gepleisterd gebouw in neoclassicistische stijl. De voor- en achtergevel werden dwars op de centrale as geprojecteerd, waardoor een hechte compositorische relatie tussen huis en park ontstond. Ten noordoosten van het landhuis verrees een koetshuis. De landschappelijke aanleg die door Schonck op 't Hof was gerealiseerd, werd gewijzigd waarbij onder andere een hertenkamp werd gerealiseerd. Ook de inrichting van de Overtuin werd aangepast naar de ideeën van de landschapsstijl. Op basis van stilistische kenmerken, wordt vermoed dat tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard betrokken was bij de veranderingen in de Overtuin. Binnen de landschappelijke aanleg bleven de zichtlijnen in noordelijke en zuidelijke richting bestaan. Ook uitspanning De Tent en het Tentbos ten zuiden hiervan behoorden tot het bezit en kregen een eenvoudige landschappelijke aanleg met gebogen wandeldreven.

Bij haar overlijden in 1942 liet Maria Van Limburg Stirum-de Blocq Scheltinga haar bezit na aan haar achterneef jhr. Martinus de Blocq van Scheltinga. In 1953 verkocht hij huis Oranjewoud met de Overtuin. Het landhuis met bijgebouwen en de Hoftuin werden overgedragen aan het Instituut voor Landbouwcoöperatie te Leeuwarden. De Overtuin kwam in handen van de gemeente Heerenveen (de Lindelaan was reeds eigendom van de gemeente). Hierbij werd gesteld dat de Overtuin in de bestaande toestand als park bij een buitenplaats behouden moest blijven en uitsluitend als wandelpark gebruikt mag worden.⁶

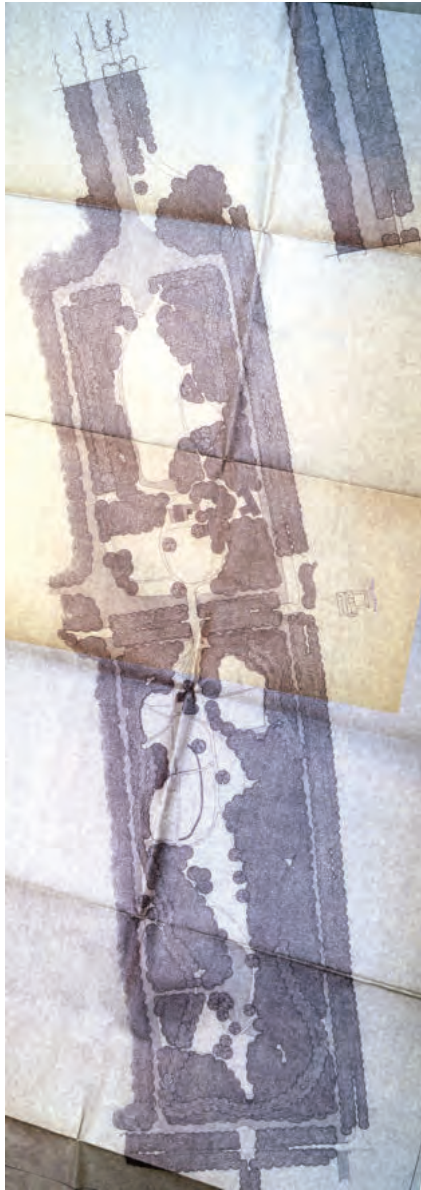
De Blocq van Scheltinga vestigde zich op Prinsenhof. In 1959 verkocht hij het resterende bezit. Nieuwe eigenaar werd verzekeringsconcern Algemene Friesche/Groot Noordhollandsche te Leeuwarden. Later zouden de parken en bossen in handen van Staatsbosbeheer komen (Pauwenburg, Tuymelaarsbos, Tentbos, Reigersbos). Huize Prinsenhof werd aanvankelijk ingericht als pension.⁷

4 SmitsRinsma, *Beheerplan Museumpark Landgoed Oranjewoud*, Zutphen, 2005.

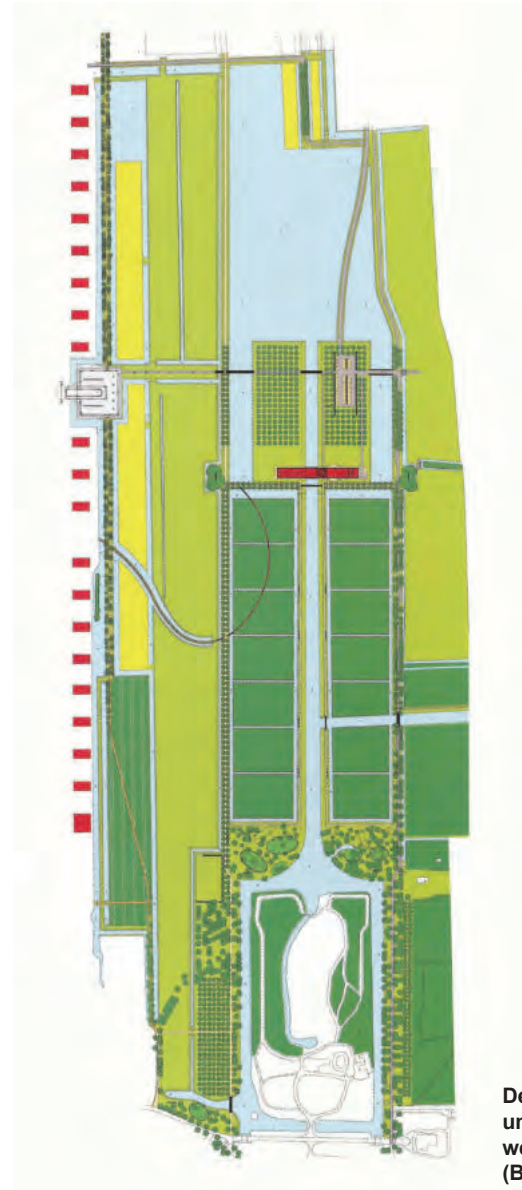
5 Tromp, H.M.J. *De Nederlandse Landschapsstijl in de achttiende eeuw*, Leiden 2012, p. 208.

6 Gemeentearchief Heerenveen, 3485.00687, 94-1 (1.777.83)

7 Mulder-Radetzky, 1989, p. 82-83.
<http://www.landgoedoranjewoud.com/landgoed/geschiedenis/>

Inmeting van Hof en Overtuin van Oranjewoud voor de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, door Thijs van Hees, augustus 1982. (Bron: Spec.Coll. WUR, inv.nr. 02.94.06).

Definitieve ontwerptekening voor Museumpark Landgoed Oranjewoud, naar ontwerp van M. van Gessel, ca. 2000-2004. (Bron: Kempenaar, 2004, p. 51).

Na de Tweede Wereldoorlog bleek de schade aan (laan)bomen beperkt: 2 eiken in Tjaarda's Laan/Tjeerd Roslaan en 3 eiken aan de Marijke Muoiwei (Weg door Brongerga). Aan het noordelijke deel van de Oranjewoudsterweg (thans Woudsterweg) waren 14 iepen (ca. 50 jr) en 4 linden (ca. 3 jr) verdwenen. In het kader van het herstel werd aanbevolen om langs het zuidelijke deel, dat langs de Prinsenwijk loopt, inlandse eik op onderlinge afstand van 10 meter aan te brengen. De bomen werden aangekocht bij dhr. M.W. Fabriek, boomkweker te Benedenknijpe.⁸

Begin 20e eeuw is het noordwestelijke bos van de landgoedaanleg in weide omgezet. Daarbij zijn de Westelijke laan een deel van de Noordelijke laan verdwenen. In de tweede helft van de 20e eeuw verdwenen ook de contouren van het westelijke bastion. De aanleg in landschapsstijl van de noordelijke helft van de Overtuin is door veranderingen en diverse aanplantingen na de Tweede Wereldoorlog plaatselijk diffuus geworden.⁹ De linden in de Lindelaan werden in 1982 vervangen nadat zij als gevolg van gaslekkages in slechte staat waren geraakt.

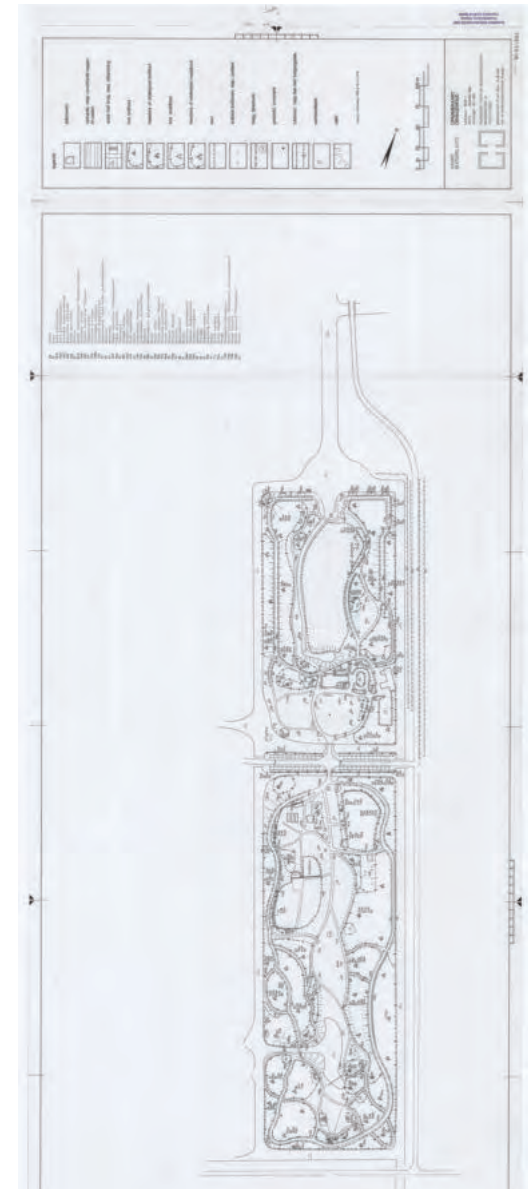
In 2004 is ten noorden van de Hoftuin het Museumpark Landgoed Oranjewoud (MLO) ontwikkeld. Buiten deelgebied 't Hof (tot aan de twee bastions) is Museum Belvédère over het grand canal gebouwd. Landschapsarchitect Michael van Gessel heeft MLO ontworpen in een barokstructuur. Het deel van 't Hof buiten de gracht met aanliggende terreinen is daarbij gereconstrueerd, waarbij een zogenaamde "Noordelijke aanleg" is toegevoegd ten noorden van de bastions.¹⁰

8 Gemeentearchief Heerenveen, GW.0283, 82-3 (1.823.2).

9 Historische tuin- en parkaanleg Oranjewoud, monumentnr. 454329.

10 SmitsRinsma, 2005; <https://www.museumbelvedere.nl/museum/geschiedenis/>; Gessel, M. van, C. Bertram e.a., *Michael van Gessel, landscape architect*, Rotterdam 2008.

Inmeting van 't Hof en de Overtuin, voor de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, door Thijs van Hees, december 1984. (Bron: RCE, obj.nr. BT-031886).

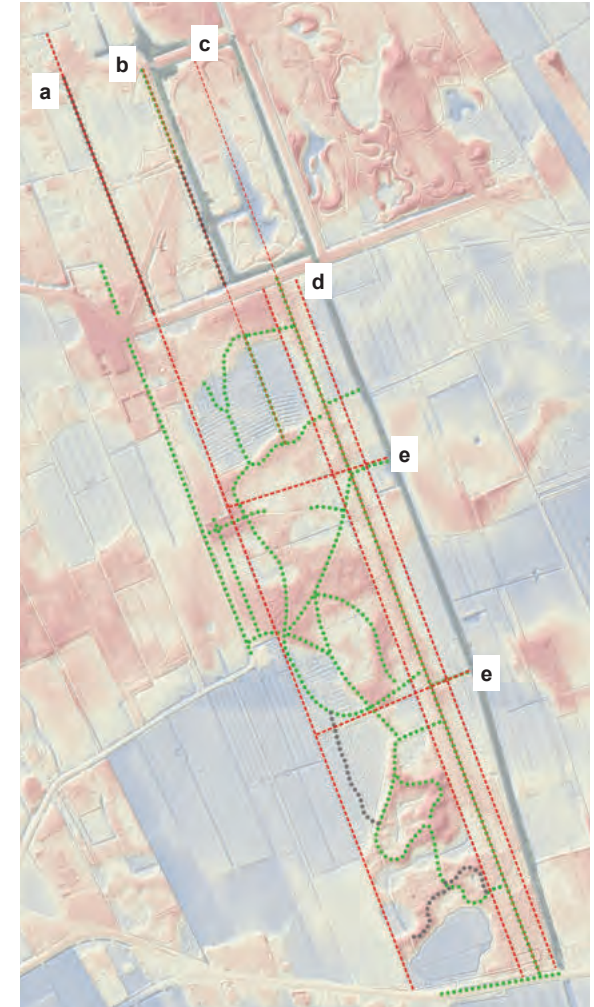

Bij de veiling in 1813 zijn de Flapsingel en de Schoterheide als aparte percelen verkocht en in verschillende handen gekomen. Uit de kaart door Boling en de beschrijving van de percelen 3, 5 en 8 blijkt dat de Schoterheide nog grotendeels onbeplant is (heide met dennen en mantel van hakhout). De strook ten westen tot aan de huidige Tjaarda's Laan, valt buiten het terrein van Oranjewoud. (Bron: Tresoar, 8.13209).

Op de kaart uit ca. 1850 is de landschappelijke aanleg van het Reigersbos vrijwel geheel zichtbaar. Vermoedelijk is deze onder Rinske Cats-Heringa tot stand gebracht, die de Flapsingel bezat en in 1846 het middelste perceel aankocht. (Bron: NA).

In de huidige situatie van het Reigersbos zijn enkele lange lijnen nog bepalend voor de laanstructuren: a) de westgrens van Oranjewoud, als 'Scheydpaal' aangeduid op de kaart door Schotanus; b) de Jagerssingel met de beukenlaan in haar verlengde; c) de zicht- en middenas van huis Oranjewoud; d) de aan weerszijden gelegen laagtrek van de Flapsingel; e) de perceelsgrenzen bij de verkoop in 1813. Ook is zichtbaar hoe de lanen redelijk binnen de perceelgrenzen blijven en (met name in het zuidelijke perceel) de hoogtes volgen. (Bron ondergrond: www.ahn.nl).

3.2. Het Reigersbos

Oranjewoud kreeg in de periode 1701-1720 onder leiding van architect Daniël Marot een indrukwekkende barokke aanleg.¹¹ Op de Schoterheide ten zuiden van de Overtuin werd na 1718 in de as van de tuincompositie, als pendant van de Prinsenwijk, een nieuwe laan aangelegd, zodat een centrale as ontstond die ruim 3 kilometer lang is. Deze Grote Allée, later de Flapsingel genoemd, was aangelegd als driedubbele laan, met 3 rijen bomen aan weerszijden van het pad.

Bij de veiling van landgoed Oranjewoud in 1813 kwam de Flapsingel, tesamen met Hoftuin en Overtuin in handen van Justinus Juckema van Burmania Rengers. Het zuidelijk deel van de Schoterheide werd verworven door Siebe Tuijmelaar, koopman in hout te Heerenveen.¹²

Niet alle percelen werden in 1813 verkocht. In 1819 volgde een tweede veiling. Het resterende deel van de Schoterheide werd in twee delen geveild. Het noordelijke deel, grenzend aan de Zandweg werd aangekocht door de heer Hendrik Tuijmelaar (die ook een gedeelte van de Nieuwe Plantage verwierf). Het middelste deel werd verkocht aan Fokke Bienema, zoon van de eigenaar van buitenplaats Veenwijk en vanaf 1823 eigenaar van Klein Veenwijk.¹³

Naast de Flapsingel bestond de Schoterheide volgens de veilingstukken uit een viertal kampen ten oosten van de laan en 'bergen en daalen met heide en kreupelbosch bezet'. Aan weerszijden van de Flapsingel lagen percelen met eiken- en berkenhakhout.

De verschillende eigenaren hebben vervolgens de heide ontgonnen en grotendeels met sparren en dennen ingeplant. In 1832 zijn het noordelijke en zuidelijke perceel van de Schoterheide in eigendom van Siebe Tuijmelaar, die ook (mede-)eigenaar was van logement en café De Kom; het middelste perceel is van Fokke Bienema.

In 1833 kocht Rinske Cats-Heringa (sinds het overlijden van haar man Pieter Cats in 1832 eigenaresse van de buitenplaats Oranjestein) van de erfgenamen van J.S.G. Juckema van Burmania baron Rengers de smalle strook met eiken-

en berken hakhout gelegen tussen de Flapsingel en de Prinsenwijk.

In 1846 verwierf zij het middelste gedeelte van het huidige Reigersbos, in een grondruil met Epke Roos van Bienema, eigenaar van de buitenplaats Veenwijk.

In 1873 kocht Rinskes zoon en erfgenaam Jan Bieruma Oosting in ieder geval het noordelijk en zuidelijk deel van het Reigersbos.¹⁴

Reeds voor die tijd was in het Reigersbos een padenplan in landschapsstijl gerealiseerd, zoals te zien op de nettekening voor de Topografisch Militaire Kaart uit 1850. In het zuidelijk deel van het terrein bevond zich vroeger een natuurlijke canapé, een met mos begroeide rustbank. In de nabijheid stond op een verhoging een ronde houten koepel met rieten dak.

De naam Reigersbos verwijst naar een reigerkolonie, die al omstreeks 1900 genoemd werd. Daarvoor werd het terrein ook aangeduid als het Sparrebosch, aangezien de oorspronkelijke bosopstand nagenoeg volledig uit naaldbomen (diverse soorten sparren en dennen) bestond.¹⁵

Dit gedeelte van de hoofdas bestaat nog in zijn geheel (overwegend eiken in enkel verband, uit ca. 1900) en reikt van de Bieruma Oostingweg tot de Schoterlandseweg.¹⁶ Begin jaren 70 van de 20e eeuw werd Staatsbosbeheer eigenaar van het Reigersbos.¹⁷

11 Mulder-Radetzky, 1989, p. 7-127.

12 Mulder-Radetzky, 1989, p. 55.

13 Mulder-Radetzky, 1989, p. 55.

14 Mulder-Radetzky, 1989, p. 193-195. Mogelijk kwam de familie Cats-Heringa na het overlijden van Siebe Tuijmelaar in 1848 reeds in bezit van de gehele voormalige Schoterheide. Dit zou in ieder geval de doorlopende landschappelijke aanleg op de kaart uit ca. 1850 verklaren.

15 Mulder-Radetzky, 1989, p. 193-195

16 Historische tuin- en parkaanleg Oranjewoud, monumentnr. 454329.

17 Staatsbosbeheer, *Beheersplan object Oranjewoud 73.153.1.43 1994-2004*, Heerenveen, 1993.

Uitsnede van de kaart door Huguenin, ca. 1819-1829.
(Bron: Versfelt, 2005).

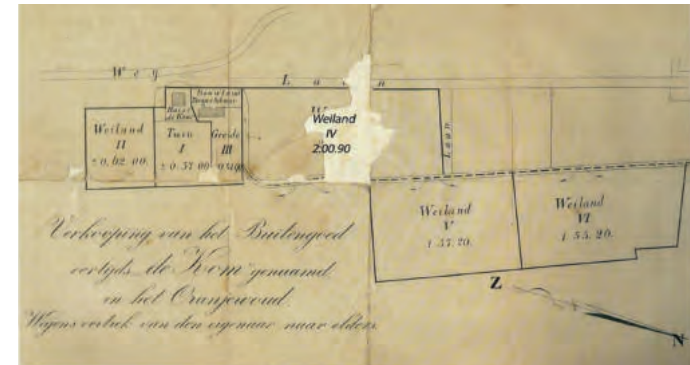
Aanlegplaats voor schepen aan de Prinsenwijk, 1924. Rechts de Bredesingel (Van Limburg Stirumweg).
(Bron: Liemburg, 2012, p. 175).

De Prinsenwijk, ca. 1915-1930. Rechts de weg in het verlengde van de Bredesingel (Van Limburg Stirumweg), die in het noorden aansloot op de Woudsterweg, en die omstreeks 2000 is verlegd.
(Bron: Liemburg, 2012, p. 146).

Prentbriefkaart van logement De Kom, ca. 1900-1920.
(Bron: Liemburg, 2012, p. 147).

Plattegrond van de percelen bij logement De Kom, ten behoeve van de verkoop in 1896.
(Bron: Liemburg, 2012, p. 150).

3.3. Tuymelaarsbos

Het vroegere 'Noorderbos' ten oosten van de omgrachte Hoftuin en Brede singel en ten noorden van de Brongergalaan (thans Marijke Muoiwei), maakte oorspronkelijk deel uit van de barokke aanleg van Oranjewoud. In opdracht van Willem IV werd in 1747 in de noordwesthoek een doolhof aangelegd. Ten zuiden hiervan werd een sterrebos aangeplant. Deze aanleg is nog afgebeeld op de kaart door Huguenin uit ca. 1822.¹⁸

In 1813 werd Oranjewoud in delen geveild. Op de veilingkaart is het Noorderbos verdeeld in twee percelen, waarbij een laan de grens vormde. Het westelijke deel omvat het 'starre bosch', een bouwland 'de Flauwkamp' genaamd, en een eiken- en berkenhakhoutbos op de Langenakker. Aan de noordzijde werd de Langenakker van de Dwarsakkerskamp gescheiden door een laan. Het oostelijke perceel werd aangeduid als Noorderbos of -kamp met een aanleg van min of meer haaks op elkaar staande paden. In een oostelijk bosperceel was een kruisvormig padenpatroon rondom een geschulpte vijver en met een 'berg' aan het zuidende aangegeven. Op dit bergje werd op de kadastrale minuut van 1832 nog een koepel geregistreerd. Ten zuiden hiervan liep de Brongergalaan (tegenwoordig Marijke Muoiwei) die uit vier rijen eiken bestond.

Het Noorderbos kwam in 1813 tezamen met nog enkele elders gelegen percelen in eigendom van Siebe Tuijelaar (1787-1848), koopman in hout te Heerenveen. Vermoedelijk liet hij er kort daarna een woning voor zichzelf bouwen. In 1827 werd het bezit omschreven als 'een huis, een schuurtje en een koepel in en bij het wandelbosch, het zogenaamde Starrebosch'. Het bezit werd door de in Heerenveen woonachtige familie als buitenplaats gebruikt. Na een verbouwing in 1869 werd het aangeduid als 'De Kom', vanwege het uitzicht op de vijver achter de Hoftuin.¹⁹ In het kadaster van 1832 stond Johannes Tuijelaar als eigenaar van het Tuijelaarsbos geregistreerd.

In 1872 werd het huis verkocht aan Hermanus K. Smit, eigenaar van logement Heidewoud (het latere Hotel Tjaarda). De rest van het terrein, bestaande uit bos, kwam in 1872 in handen van H.W. Blocq van Scheltinga, eigenaar van

Pauwenburg en Oranjewoud. Smit opende in De Kom een nieuw logement en café. Meermaals wisselde het hotel van eigenaar en werden het gebouw en de aanleg, waarin diverse attracties waren aangebracht, aangepast. In 1910 werd het oude, monumentale huis vervangen door een eenvoudiger gebouw. Tot omstreeks 1920 behield het gebouw zijn functie; nadien werd het als woonhuis gebruikt totdat het in 1970 werd afgebroken.

In 1976 werd Staatsbosbeheer eigenaar van het Tuymelaarsbos, ookwel Kombos genoemd.²⁰

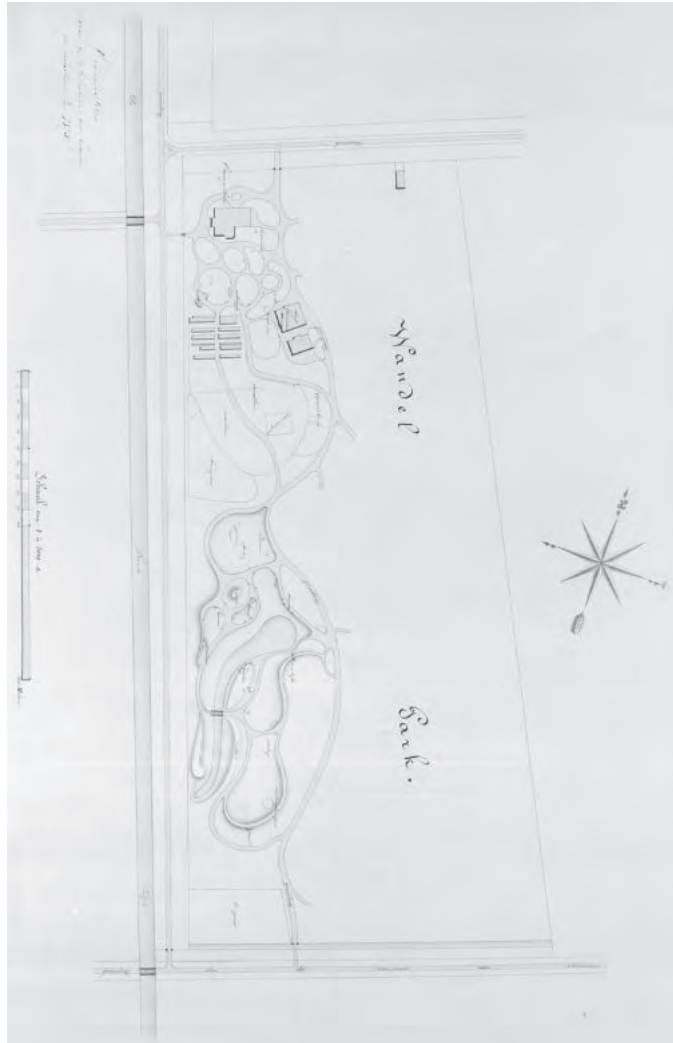
De berm ten noorden van de Marijke Muoiwei, tegen het Tuimerlaarsbos, is in 1976 door mev. C.C. Bieruma Oosting (te Laren, Gld), gehuwd met W.H. baron Taets van Amerongen van Renswoude, aan de gemeente verkocht. De beplanting bestaat dan uit 108 eiken, geschat op diameter 30-80 cm en 150 jaar oud.²¹

18 Mulder-Radetzky, 1989, p. 38, 285-288.

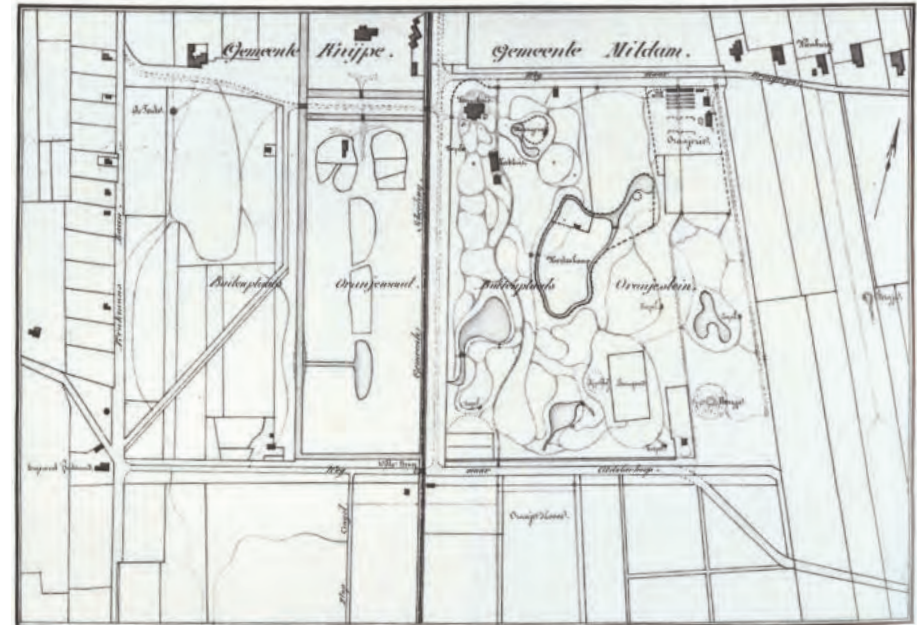
19 Liemburg, 2012, p. 146.

20 Staatsbosbeheer, 1993.

21 Gemeentearchief Heerenveen, 3485.01601, 267-2 (1.811.111).

Plattegrond van de percelen bij logement De Kom, ten behoeve van de verkoop in 1896.
(Bron: Liemburg, 2012, p. 150).

Plattegrond van Tentbos (links), Overtuin (midden) en Oranjestein (rechts), ca. 1880.
(Bron: Mulder-Radetzky, 1989, p. 182).

Oostlaan en toegangshek Oranjestein, 1984.
(Bron: RCE, obj.nr. 251259).

Priël op Oranjestein met lindelaan, 1986.
(Bron: RCE, obj.nr. 271460).

3.4. Oranjestein

Oorspronkelijk maakte het terrein van het huidige Oranjestein deel uit van de aanleg van Oranjewoud en werd aangeduid als Zuiderbos.²² In de 18e eeuw werd, mogelijk op de plek van een oudere boerderij, een woning voor de rentmeester en hovenier Carel Semler gebouwd. De as van de Lindelaan zou hier op zijn uitgelijnd.²³

In 1811 werd de rentmeesterswoning, evenals het Jagershuis, verkocht aan koopman Johannes van der Veen. De omschrijving luidde toen *'Zeeckere Huizinge, schuur en stallinge, mitsgaders Tuin, Bleekveld, Heeminge en Plantagien met vijf daar op staande zwaare opgaande Lindebomen cum annex is zoodanig in zijn beslotinge staande en gelegen tegenover de Linden Cingel'*.

Van der Veen verhuurde het pand aan advocaat Lollius Adema en diens echtgenote Tetje Bienema, die het in 1813 van hem kochten. Zij verwierven op de grote veiling van het landgoed Oranjewoud ook enkele naastgelegen percelen.²⁴ Dit bestond waarschijnlijk uit perceel 16, bestaande uit twee kampen weiland (Korte Garde en Klaverkamp), een laan ten oosten ervan en 'plantagie langs den Zandweg' (thans Bieruma Oostingweg).

Niet alle percelen werden in 1813 verkocht. In 1819 volgde een tweede veiling. Het Zuiderbos werd daarbij in drie delen gesplitst. Het westelijke en oostelijke deel werden aangekocht door de heer Hendrik Tuijmelaar (die ook een groot deel van de Schoterheide verwierf). Het middelste deel werd verworven door Marten Jans Pasveer, koopman te Heerenveen.²⁵

Op de veilingkaart van Boling uit 1813 is ten oosten van het vroegere rentmeestershuis nog steeds een formele aanleg zichtbaar, deels bestaande uit kampen en deels uit een bosaanplant. De lengteassen in dit Zuiderbos lopen door in enerzijds het aangrenzende Noorderbos (ten noorden van de Brongergalaan, de huidige Marijke Muoiwei) en anderzijds de Nieuwe Plantage (ten zuiden van de Zandweg, de huidige Bieruma Oostingweg). De dwarsas was volgens het veilingbiljet een laan.

22 Mehrrens, U. M. (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), *Oranjestein te Oranjewoud, Bijdragen tot [...] 17*, Zeist, 1986; <https://www.oranjestein.com/geschiedenis>.

23 Mulder-Radetzky, 1989, p. 129-198.

24 PHB, *Beheersvisie Oranjestein (concept)*, Elburg, 1992.

25 Mulder-Radetzky, 1989, p. 55.

In 1820 werd het kleine buiten, dat vanaf omstreeks 1814 de naam 'Oranjestein' droeg, verkocht aan de gefortuneerde koopman Pieter Cats. Het huis werd in 1821-1822 ingrijpend verbouwd en ingericht als zomerverblijf voor zijn familie. Aan de westzijde van de bestaande woning, die bleef staan, verrees een neo-classicistisch landhuis.

Omstreeks 1821 werd tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard ingeschakeld om bij het huis een tuinaanleg in landschapsstijl in te richten.²⁶ De aanleg met vele tuinsieraden betrof het terrein ten oosten van de Domineesingel, en de meest westelijke strook van het Zuiderbos, die kort daarvoor van Hendrik Tuijmelaar was aangekocht.

In 1846 breidde Pieters dochter Sjuwke Bieruma Oosting-Cats het bezit in oostelijke richting uit met onder meer het middelste deel van het vroegere Zuiderbos en de Brongergalaan. Pas omstreeks 1865 werd hier ook een landschappelijke parkaanleg gerealiseerd.

In 1848 kocht Sjuwkes echtgenoot, Jan Bieruma Oosting, een boerderij, de latere 'Oranjehoeve', ten zuidoosten van Oranjestein. Hij had een grote belangstelling voor landbouw en deed de koop met de bedoeling om later het boerenbedrijf zelf te exploiteren. De boerderij werd door middel van een laan verbonden met Oranjestein. In de loop van de 19e eeuw kwam ook het huidige Reigersbos in het bezit van de familie Bieruma Oosting.²⁷

Via vererving bleef Oranjestein in handen van de familie Bieruma Oosting, die het buiten na 1854 permanent ging bewonen. De daaropvolgende jaren werd het huis opnieuw verbouwd en vergroot.

In 1872 werd het bezit opnieuw uitgebreid in oostelijke richting met het zogenaamde 'bergbos', tot aan de 'Oostersingel' of 'Oostlaan'. Daarmee was het gehele Zuiderbos onderdeel geworden van de buitenplaats Oranjestein. In de noordoosthoek werd een nieuwe moestuin ingericht, terwijl het overige terrein werd betrokken bij de landschappelijke parkaanleg.

Van de landschappelijke tuin- en parkaanleg zoals omstreeks 1880 werd

26 Mulder-Radetzky, R., *L.P. Roodbaard (1782-1851), Een tuinarchitect met schildersogen*, Stichting Bonas, Rotterdam, 1999, p. 28-31; Laan-Meijer, E. van der, W. Ottens, *Roodbaards Rijkdom, Landschapsparken Noord Nederland 1800/1850, Friesland, Groningen en Drenthe*, Stichting Bonas, Rotterdam, 2012, p. 110-111.

27 Bruijn, S. de (uitgave RCE), *Beschermd dorpsgezicht Het Oranjewoud, Heerenveen*, 2007.

Inmeting van Oranjestein voor de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, door Peter van Oosterhout, juli 1982. (Bron: Spec.Coll. WUR, inv.nr. 02.94.07).

Contour van de als rijksmonument beschermde complex historische buitenplaats Oranjestein. (Bron: RCE, obj.nr. BT-032231).

voltooid is weinig veranderd. Het westelijke deel, dat de helft van de aanleg vormt, toont de karakteristieke tuininrichting van architect Roodbaard. Het overige deel waarin o.a. een hertenkamp, menagerie, waterpartijen, moestuin en boomgaard is minder verfijnd, maar wel zorgvuldig daarop aangesloten. Het fijnmazige netwerk van slingerpaden wordt veelal begeleid door een laanbeplanting bestaande uit eik of beuk.

De berm ten zuiden van de Marijke Muoiwei, tegen Oranjestein, is in 1976 door mevr. De Beaufort – Van Sminia aan de gemeente te koop aangeboden. Er stonden toen ca. 100 bomen. Het aanbod werd echter in het zelfde jaar weer ingetrokken.²⁸

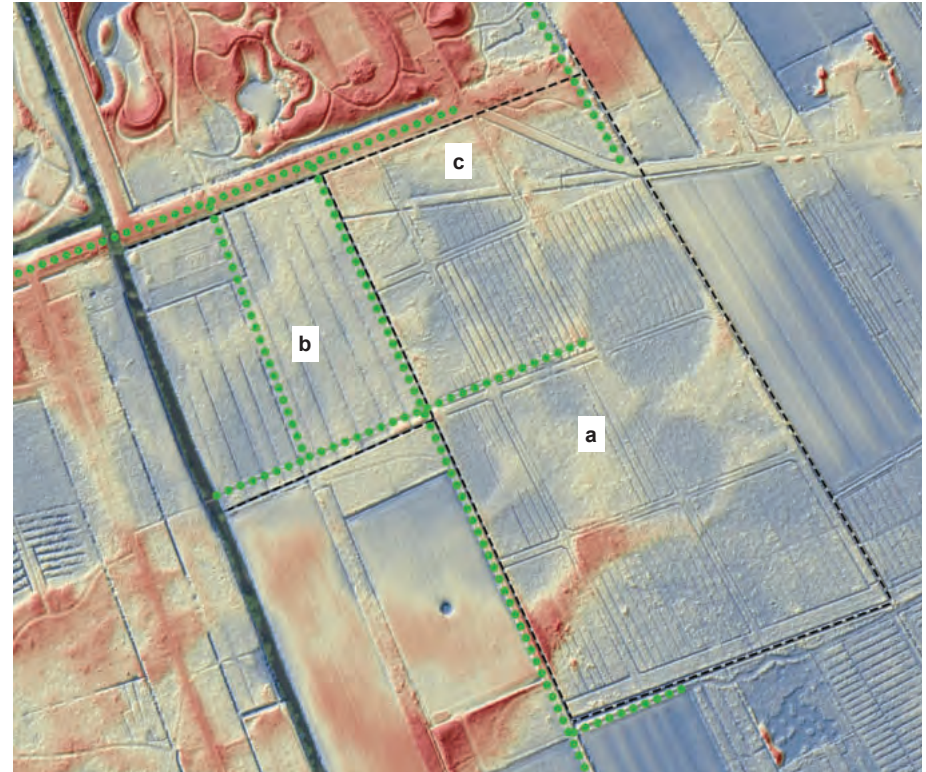

Prentbriefkaart van vermoedelijk Bieruma Oostingweg, aan zuidoostzijde van Oranjestein, ter hoogte van de oprit naar het Zwitsershuisje (links), met onbekende koepel. Van een laan lijkt op deze plek en omstreeks 1900-1910 amper sprake. (Bron: Tresoar, Q475).

28 Gemeentearchief Heerenveen, 3485.01601, 267-2 (1.811.111). Noch de reden van het aanbod, noch van het terugtrekken, blijkt uit deze archiefstukken.

Uitsnede van een wandelkaart, uitgegeven door hotel Weener, 1902.
(Bron: Tresoar, toeg.nr. 323, inv.nr. 3531).

Het noordelijk deel van Oranjehoeve dat oorspronkelijk tot de 18e eeuwse aanleg van Oranjewoud behoorde: a) de 'Nieuwe Plantage' met een verdeling in 12 vakken, waarvan de laan- en padenstructuur is verdwenen, op het zuidelijke deel van de Oosterlaan (op Oranjestein) na; b) het 'Nieuwe Sterrenbos'; en c) het oude tracé van de Zandweg (onder), 18e eeuwse rechtgetrokken tracé (boven) en de bochtafsnijding uit 2e helft 19e eeuw (rechts).
(Bron ondergrond: www.ahn.nl).

3.5. Harinxmabos: Nieuwe Plantage en Oranjehoeve

Het gebied behoorde oorspronkelijk tot de barokke aanleg van Oranjewoud.²⁹ Omstreeks het midden van de 18e eeuw werd aan de oostzijde van de Prinsenwijk, ten zuiden van de huidige Bieruma Oostingweg (toen Zandweg) een nieuw sterrenbos aangeplant. De zogenaamde Mildammerheide ten oosten van dit sterrenbos werd in 1752 ontgonnen. Later zou dit gebied, met karakteristieke blokverkaveling, de naam 'Nieuwe Plantage' krijgen. Met de aanplant van de Nieuwe Plantage kwam een einde aan de uitbreiding van de parkaanleg op Oranjewoud.

Op de kaart van Boling uit 1813 is te zien dat het sterrenbos had plaatsgemaakt voor een bouwland en dennenaanplant. De Nieuwe Plantage bestond uit twaalf vakken, in ieder geval wat betreft de noord-zuidgeoriënteerde paden en zuid- en oostgrens beplant als laan. Bij de veiling werd de Nieuwe Plantage verworven door Bonifacius van der Haer, commissaris van het arrondissement Leeuwarden.³⁰

In 1848 kocht Jan Bieruma Oosting een boerderij, de latere 'Oranjehoeve', ten zuiden van Oranjestein. Hij had een grote belangstelling voor landbouw en deed de koop met de bedoeling om later het boerenbedrijf zelf te exploiteren. Op de bijhorende gronden werd een verbindende singel aangelegd. Na 1850 werd ten noordoosten van de boerderij een deel van de grond ingericht in landschapsstijl, met een vijver, een kronkelend padenplan en rododendrons. De rest van de grond bleef in gebruik als weide of bos. Ter plaatse van de oude boerderij werd in 1867 de moderne boerderij Oranjehoeve gebouwd.³¹ Gedurende de tweede helft van de 19e eeuw volgden diverse aankopen van aangrenzende landerijen.

Oranjehoeve vererfde in 1903, tezamen met nog enkele boerderijen, op Johanna Maria Bieruma Oosting, echtgenote van Coert Lambertus baron van Harinxma thoe Slooten.³² Zij breidde het bezit in 1907 het bezit in oostelijke richting uit met het grote bosperceel dat in de 18e eeuw was aangelegd en bekend was onder de naam Nieuwe Plantage. De verkopers waren J.H. van Boelens van der Haer c.s.³³

Nog altijd is de boerderij met het omliggende gebied in handen van haar erfgenamen, thans de familie Van Harinxma Thoe Slooten. In de volksmond kreeg het gebied de naam Harinxmabos.

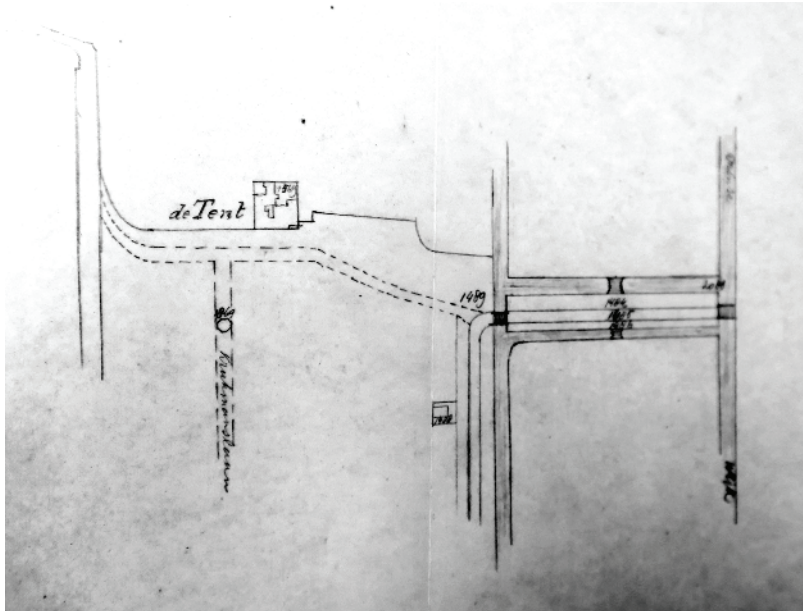
29 Mulder-Radetzky, 1989, p. 7-127.

30 Mulder-Radetzky, 1989, p. 54.

31 Mulder-Radetzky, R., B. de Vries, *Landgoedboerderijen van Oranjewoud*, Heerenveen, 2005 p.23, 114.

32 Mulder-Radetzky, 2005 p.32.

33 Mulder-Radetzky, 1989, p. 193

Schets uit ca. 1910 van De Tent, waarbij tussen Krukmanslaan en Lindelaan de De Blocq van Scheltingalaan gestippeld is weergegeven. Tegenover De Tent is in de 'Krukmanslaan' de koepel tegenover de herberg getekend, waarbij deze laan oostelijk gelegen is van de huidige Krukmanslaan. (Bron: Gemeentearchief Heerenveen, 3485.00687, 94-1 (1.777.83)).

De koepel tegenover De Tent, ca. 1890-1920. (Bron: internet).

Prinsenhof, ca. 1907-1915. Links de nog bestaande toegangslaan. (Bron: Tresoar, obj.nr. STH0893).

Uitsnede van een wandelkaart, uitgegeven door hotel Weener, 1902. (Bron: Tresoar, toeg.nr. 323, inv.nr. 3531).

3.6. Prinsenhof en Tentbos

Dit terrein maakte oorspronkelijk deel uit van het landgoed Oranjewoud, waarbij de Krukmanslaan de westgrens bepaalde.

Met toestemming van stadhouder Willem IV werd op het grondgebied van Oranjewoud, westelijk van de Coeverdersingel/'t Hof, een logement gebouwd, 'De Tent' geheten. De ervoor langs lopende laan werd eenvoudig 'Laan voor de Tent' genoemd. Op de kaart van Boling uit 1813 is te zien dat vanaf de voorzijde van het logement uitzicht bestond over een langgerekt bouwland, aan de overzijde van de Laan voor de Tent, dat aan weerszijden werd opgesloten door lanen.

Bij de veiling van landgoed Oranjewoud in 1813 werd het 14e perceel verworven door koopman Johannes van der Veen. Hij had in 1811 op een veiling reeds het Jagershuis verworven, evenals de voormalige rentmeesterswoning (later Oranjestein). Het 14e perceel werd begrensd door de Jagerssingel (oostzijde, 4 rijen eik), Zandweg (zuidzijde, thans Bieruma Oostingweg), Krukmanslaan (westzijde) en Laan voor de Tent (noordzijde, thans De Blocq van Scheltingaweg). Het perceel was middels eiken- en beukenlanen verdeeld in 7 vlakken die hoofdzakelijk in gebruik waren als bouwland, met uitzondering van het zogenaamde 'Amelandsbosje' in de noordoosthoek dat beplant was met eiken- en berkenhakhout.³⁴

Omstreeks 1820 werd de oude Tent verbouwd, maar omstreeks 1840 werd zij afgebroken. Op dezelfde locatie verrees een nieuw en aanzienlijk groter gebouw in neo-classicistische stijl. Voor het hotel kwam een eenvoudige aanleg met gras- en bloemperken en oranjebomen in potten. Terzijde lag een menagerie. Tegelijkertijd werd in het er tegenoverliggende perceel, zuidelijk van de 'Laan voor de Tent', een achthoekige, bepleisterde theekepel opgetrokken. Deze vormde een fraaie beëindiging van het uitzicht vanaf Oranjestein, dóór de Lindelaan. Later werd 'De Koepel' aan de achterzijde uitgebouwd en van een toneel voorzien.

In 1838 werd het gebied verkocht aan jhr. D. Engelen, die op de buitenplaats Ontwijk in Oranjewoud woonde.

In 1847 kwam het logement in handen van Hans Willem de Blocq van

Scheltinga, eigenaar en bewoner van het landhuis Oranjewoud. In 1849 liet De Blocq van Scheltinga, tussen het logement Heidewoud (in 1834 gesticht, later Hotel Tjaarda) en de Jagerssingel, diagonaal over het terrein een laan aanleggen, die later de naam Albertine Agnesweg kreeg.

Tot 1866 diende De Tent als hotel, daarna werd het geschikt gemaakt als woonhuis. De familie Johan Bieruma Oosting huurde het in de periode 1868-1881, tot zij Klein Jagtlust betrok. Hierna kreeg De Tent opnieuw de bestemming van hotel. In de loop der jaren trad verval in, tot het hotel in 1962 werd afgebroken. De koepel verdween twee jaar later. Op de plek van het hotel verrees een bungalow die de naam 'De Tent' draagt.³⁵

In 1905 werd huis Prinsenhof door het echtpaar Charles Louis Adrien Juste graaf Van Limburg Stirum en Maria de Blocq van Scheltinga gebouwd. Het verrees op het driehoekige perceel tussen de Albertine Agnesweg en Bieruma Oostingweg, tussen twee oude eikenlanen. Zij hadden dit driehoekige perceel ten westen van het Jagershuis gekocht van Maria's vader Hans Willem de Blocq van Scheltinga. In 1906 erfde Maria van haar vader het landgoed Oranjewoud, inclusief de landerijen ten noorden van Prinsenhof. In 1910 verhuisde het echtpaar naar het landhuis Oranjewoud. Prinsenhof werd hierna verhuurd.³⁶

Bij haar overlijden in 1942 liet Maria Van Limburg Stirum-de Blocq van Scheltinga haar bezit na aan haar achterneef jhr. Martinus de Blocq van Scheltinga, die zich na verkoop van Oranjewoud in 1953 op Prinsenhof vestigde. Na het vertrek van De Blocq van Scheltinga na 1959 was het terrein eigendom van de verzekeringsmaatschappij Algemeene Friesche/Groot Noordhollandsche. Het huis werd verhuurd en vanaf 1966 ingericht als pension. Na een periode van verwaarlozing geraakte het weer in particuliere handen, werd gerenoveerd en wordt thans nog altijd privé bewoond.³⁷ In 1984 werd Staatsbosbeheer eigenaar van het Tentbos, vermoedelijk vanwege de vorm ookwel 'de Renbaan' genoemd.³⁸

34 Mulder-Radetzky, R., *Advies ten behoeve van de eventuele heraanleg van het terrein bij de Albertine Agnesweg te Oranjewoud*, Leeuwarden, 2004.

35 Mulder-Radetzky, 1989, p. 275-278.

36 Mulder-Radetzky, 1989, p. 74; Mulder-Radetzky, 2004; Part. archief dhr. Timmerman: verzamelde stukken dhr. Van den Berg.

37 Mulder-Radetzky, 1989, p. 124.

38 Staatsbosbeheer, 1993.

Uitsnede van de topografische kaart, uitgegeven in 1959.
(Bron: Kadaster/www.topotijdreis.nl).

Contour van de als rijksmonument beschermde complex historische buitenplaats Klein Jagtlust.
(Bron: RCE, obj.nr. BT-032245).

3.7. Klein Jagtlust en omgeving

Het buiten Klein Jagtlust (of Jachtlust) is gesticht door Pieter Heringa Cats (1823-1880), die in zijn jeugd de zomers doorbracht op het familie-buiten Oranjestein.³⁹ Hij werd op jonge leeftijd vermogend dankzij de nalatenschappen van zijn grootouders en van zijn vader. Hij behoorde destijds tot één van de rijkste personen in de provincie Friesland.

Via vererving was hij in 1841 eigenaar geworden van het perceel grond waarop hij in 1856 Klein Jagtlust liet bouwen. Hij had het buiten genoemd naar het landhuis 'Jagtlust' van zijn stiefvader in Oudeschoot.

Klein Jagtlust is gebouwd naar ontwerp van de Leeuwarder architect Jacob Izaaks Douma (1822-1881). Nadien heeft het huis vele verbouwingen ondergaan.

Bij het huis werd een eenvoudige tuin- en parkaanleg gerealiseerd naar een ontwerp van Johann Nicolaas Heinrich Meijer, de (voormalige) tuinman van de buitenplaats Oranjewoud. Er werden eenvoudige grasperken met bomen aangelegd, afgewisseld door bloemen, waartussen de paden liepen. Het hele terrein was omzoomd door lanen van kastanjes en eiken.

Heringa Cats liet op Klein Jagtlust vele bijgebouwen en dienstwoningen optrekken en hij breidde zijn bezit steeds verder uit. Een van de aankopen betrof het buiten Brouwershave (in 1866) aan de Prins Bernhardweg, ten westen van Klein Jagtlust. Het buiten en de naastgelegen hoeve werden in 1875 afgebroken waarna Cats hier boerderij *Semper Virens* liet bouwen.⁴⁰

Pieter Heringa Cats was een groot liefhebber van herten. In 1865 werden, achter het huis twee grote, ovaalvormige hertenkampen aangelegd. Vanuit het huis was er uitzicht op deze door gevarieerde beplanting omzoomde weiden. Zowel de opzet van Meijer als de hertenkampen zijn in structuur en in detail deels bewaard gebleven.

Heringa Cats bezat ook het gebied met landerijen, lanen en bossen ten zuiden van de huidige Koningin Julianaweg. Daarmee was hij verzekerd van een vrij uitzicht vanuit Klein Jagtlust.

Het omvangrijke grondbezit van Heringa Cats kwam na zijn dood in 1880 in handen van diens achterneef Johannes Bieruma Oosting. Hij betrok Klein Jagtlust in 1881 en bleef er tot 1893 wonen. In 1903 volgde zijn zoon Gerrit Ferdinand hem op, die echter in 1910 naar Oranjestein verhuisde.⁴¹ In 1907 liet Gerrit Ferdinand als hofboerderij van huize Klein Jagtlust, ten zuiden van de Kon. Julianaweg, de boerderij Donglust bouwen.

In 1911 werd de heer Van Duijl eigenaar van het huis Klein Jagtlust en de gronden ten noorden van de Kon. Julianaweg. Hij liet verschillende wijzigingen in de tuin aanbrengen. Zo werd de oorspronkelijke aanleg op het voorterrein met o.a. verhoogde bloembedden en bloemmozaïek, vereenvoudigd tot het huidige ovale grasveld.

Vanaf 1940 tot 1968 functioneerde het huis als rusthuis voor ouden van dagen. Hierna werd het particulier bewoond. Sinds 1985 is het eigendom van de firma Smilde Onroerend Goed B.V. te Heerenveen die het gebruikt voor representatieve doeleinden.⁴²

39 Mulder-Radetzky, 1989, p. 199-228.

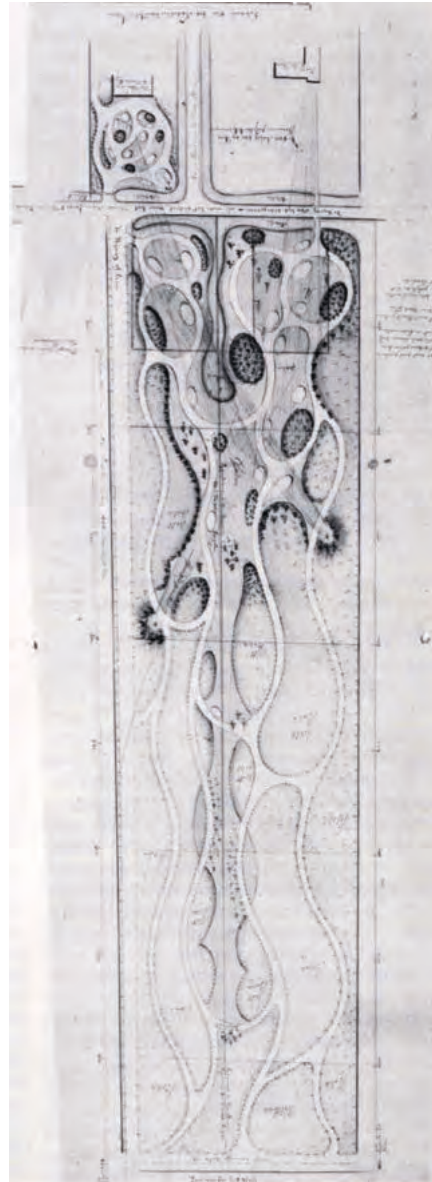
40 Mulder-Radetzky, 2005, p. 54.

41 Mulder-Radetzky, 2005, p. 34-35.

42 Naaier, V.E., *Landgoed Klein Jagtlust te Oranjewoud, BRIM subsidieaanvraag, Inventarisatierapport*, Buro Antares, Zelhem, 2010.

Uitsnede van de kaart door Eekhof, ca. 1848. Tussen Nieuweweg (Pr. Bernhardweg) en Zandweg (Kon. Julianaweg) is de parkaanleg van Ontwijk en Brouwershave aangegeven. (Bron: Tresoar).

Ontwerptekening door L.P. Roodbaard van de aanleg op de overtuin van Ontwijk (links) en Brouwershave (rechts). (Bron: Van der Laan-Meijer, 2012).

Het hiervoor genoemde Brouwershave lag drie percelen westelijk van Klein-Jagtlust. Hiertussen lag tot in de 19e eeuw nog een buitenplaats, met onbekende naam, waarvan het tegenovergelegen bos resteert en thans samen met de Pieter Heringa Catslaan in eigendom is bij Staatsbosbeheer. Westelijk van Brouwershave lag de buitenplaats Ontwijk, dat vóór 1810 reeds in gebruik was als 'buitentje' en in 1827 in handen kwam van jhr. Daniël Engelen, zwager van L. Adema (van Oranjestein) en eigenaar van het Jagershuis en De Tent. Brouwershave zou als buitenplaats gesticht worden omstreeks 1815 door Justinus S.G. Juckema van Burmania Rengers, onder de naam 'Nieuw Tuwinga'.⁴³ In 1833 kwam Brouwershave in handen van Seerp Brouwer, getrouwd met een nicht van Sjuwke Oosting-Cats (van Oranjestein). Op initiatief van buurman Engelen (van Ontwijk) kwam een gezamenlijk ontwerp voor de overtuinen van Ontwijk en Brouwershave tot stand, gemaakt omstreeks 1835 door L.P. Roodbaard.⁴⁴ De oudere Emmalaan vormde de westgrens. Een oudere aanleg, zoals zichtbaar op het kadastrale minuutplan van 1832 verdween, terwijl een landschappelijke aanleg met slingerende laan buitenom zou worden gerealiseerd. In 1846 werd Brouwer ook eigenaar van de overtuin van Ontwijk. Met de verkoop van Cats in 1865 zal de aanleg zijn omgevormd in weiland. Op de topografische kaart uitgegeven in 1909 is de aanleg niet meer aangegeven.

43 Mulder-Radetzky, 1989, p. 229-236;

44 Mulder-Radetzky, 1999, p. 62; Van der Laan-Meijer, 2012, p. 112-113.

3.8. Donglust

Met Donglust worden de landerijen, bossen en lanen ten zuiden van de Koningin Julianaweg aangeduid, oorspronkelijk behorende tot het buiten Klein Jagtlust. Tezamen met dit buiten, vererfde deze grond na het overlijden van Pieter Heringa Cats op diens achterneef Johannes Bieruma Oosting (van Oranjestein).

Diens zoon Gerrit Ferdinand Bieruma Oosting liet in 1907 aan de huidige Koningin Julianaweg de pachtboerderij 'Donglust' bouwen. De naam is te herleiden naar het feit dat er nooit genoeg 'dong' kon worden aangebracht om de schrale zandgrond vruchtbaar te maken.

In 1955 werd Donglust geërfd door Gerrits dochter Cornelia Charlotte Taets van Amerongen, geboren Bieruma Oosting. Zij liet haar bezittingen na aan haar dochter, gehuwd met de heer De Beaufort. De boerderij met bijhorende landerijen, lanen en bossen maken nog steeds onderdeel uit van landgoed Oranjestein, dat in bezit is van de familie De Beaufort.⁴⁵ Boerderij Donglust kwam in 2008 leeg te staan.

Uitsnede van de topografische kaart, uitgegeven in 1926.
(Bron: Kadaster/www.topotijdreis.nl).

⁴⁵ Mulder-Radetzky, 2005, p.122-123.

Het uitgestrekte bezit op Veenwijk van (weduwe) Epke Bienema (groen) en Fokke Bienema (geel) in 1832. (Bron ondergrond: RCE).

Situatie op Veenwijk volgens de kadastrale minuutplannen uit 1832. Aangeduid in groentint zijn de gebieden die zijn geregistreerd als 'plezierbosch' en percelen die zijn geregistreerd als laan (doorgetrokken lijn) of die vermoedelijk een laan betroffen (onderbroken lijn). (Bron: RCE; bewerkt door SB4 als combinatie van: Kad. gemeente Knijpe (1828), sectie B, blad 1, 2, 3 (min02046B01, min02046B02, min02046B03)).

3.9. Veenwijk

In 1763 kocht Fokke van Bienema, telg uit een apothekersgeslacht uit Heerenveen, een boerderij met *'hovinge, bomen en platagiën'* ten oosten van het dorp Oudeschoot. Naast de boerderij liet hij voor zichzelf en zijn echtgenote Tetje Epkes Roos een zomerverblijf bouwen. De buitenplaats kreeg de naam Veenwijk. Uit overlevering is bekend dat direct rondom het huis een tuinaanleg met bloem- en heesterperken, kassen en een kleine ronde vijver met goudvissen lagen.

Hun zoon en erfgenaam Epke Roos van Bienema liet in 1798 het buiten verbouwen, waarbij het huis aan weerszijden werd uitgebreid en verhoogd. Bij die gelegenheid werd vermoedelijk ook de tuin- en parkaanleg uitgebreid en ingericht naar de ideeën van de landschapsstijl. Met grond die vrij kwam bij het graven van een grote vijver werd de hoge berg opgeworpen ten noorden van het huis, min of meer in de as van de aanleg. Vanaf het huis slingerden wandelpaden naar en over de kunstmatige heuvel en vanaf daar verder door het daarachter liggende parkbos. Een ontwerper van de aanleg op Veenwijk is niet bekend.

In 1807 breidde Epke zijn bezit uit met de boerderij en bijbehorende percelen land, bos en heide ten oosten van Veenwijk. Dit terrein werd ook van een landschappelijke aanleg voorzien die bij de bestaande aansloot. In het bos ten noorden van de boerderij werd tussen 1807-1810 een ronde, omgrachte grafheuvel aangelegd.

Tussen 1822 en 1832 werd door Epkes weduwe een tweede vleugel gerealiseerd, waarna een U-vormige plattegrond ontstond, zoals te zien is op het Kadastraal Minuutplan.

In 1840 werd Veenwijk door W. Eekhoff beschreven als: *'Doch aan alle zijden van het huis bevat dit landgoed, behalve uitmuntende moes- en bloementuinen, uitgestrekte bosschen van sparren, eiken enz. Op deszelfs kruin waarop een denneboom met eene bank daaronder is geplaatst, heeft men een heerlijk gezicht op de omgelegen plantsoenen, weiden, bosschen, op Oudeschoot.'*⁴⁶

In de tuin bij het huis benoemt een koopakte uit 1844 eikenbomen in de oprijlaan en een dubbele lindelaan haaks hierop naar de Van Bienemalaan genoemd.⁴⁷

46 Mulder-Radetzky, 1989, p. 241-253.

47 Mulder-Radetzky, R., B. de Vries, *De Julia Jan Woutersstichting te Oudeschoot; Van buitenplaats tot bejaardenoord*, Canaletto, 1992, p. 29-31.

Ten oosten van de boerderij, aan de overzijde van de huidige Tjeerd Roslaan, lag het buiten 'Klein Veenwijk'. Sara Susanna, weduwe van Epke Roos van Bienema, had hier in 1811 een boerderij met bossen, heide en landerijen gekocht. Zij liet de hoeve afbreken en vervangen door een klein landhuis voor haar zoon Fokke. Hij woonde er met zijn gezin tot 1829, waarna hij verhuisde naar het door hem nieuw gebouwde buiten Heremastate. De landschappelijke aanleg sloot aan op die van Veenwijk, zoals te zien op de kadastrale minuutplannen uit 1832. Tegenover huis Klein Veenwijk lag een zichtweide (ten noorden van de Tjeerd Roslaan), met in de westelijke rand een slingerlaan, die aan de noordwestzijde aansloot op de rechte Wilhelminalaan. Klein Veenwijk werd na 1829 afgebroken, waarna op die plek een dienstwoning verrees.⁴⁸

Epkes dochter en erfgenaam Elbrig verkocht Veenwijk in 1844 aan haar neef Epke Roos van Bienema jr.. Hij verkocht een jaar later het huis Veenwijk met de daarachter gesitueerde percelen, waarin onder meer de berg en de vijver gelegen zijn. De boerderij ten oosten daarvan, met de daarachter gelegen gronden behield hij zelf, om die als buitenplaats in te richten.

De nieuwe eigenaar van Veenwijk, Jan Berends Wouters ging de buitenplaats permanent bewonen. Zijn dochter en erfgename Julia Anna Margaretha bewoonde Veenwijk eerst samen met haar zuster en later met haar echtgenoot R.C. van Marselis Harsinck.

Het koopcontract uit 1845 maakt melding van bomen langs de perceelsgrens: *'Veenwijk en de gehele laan ten westen mitsgaders de weg ten zuiden voor de sloot ter lengte als de breedte van dit perceel met inbegrip van de stambomen (zoo lindes als eiken en beuken boomen, die en in dit perceel en op den weg voor het huis staan'*.⁴⁹

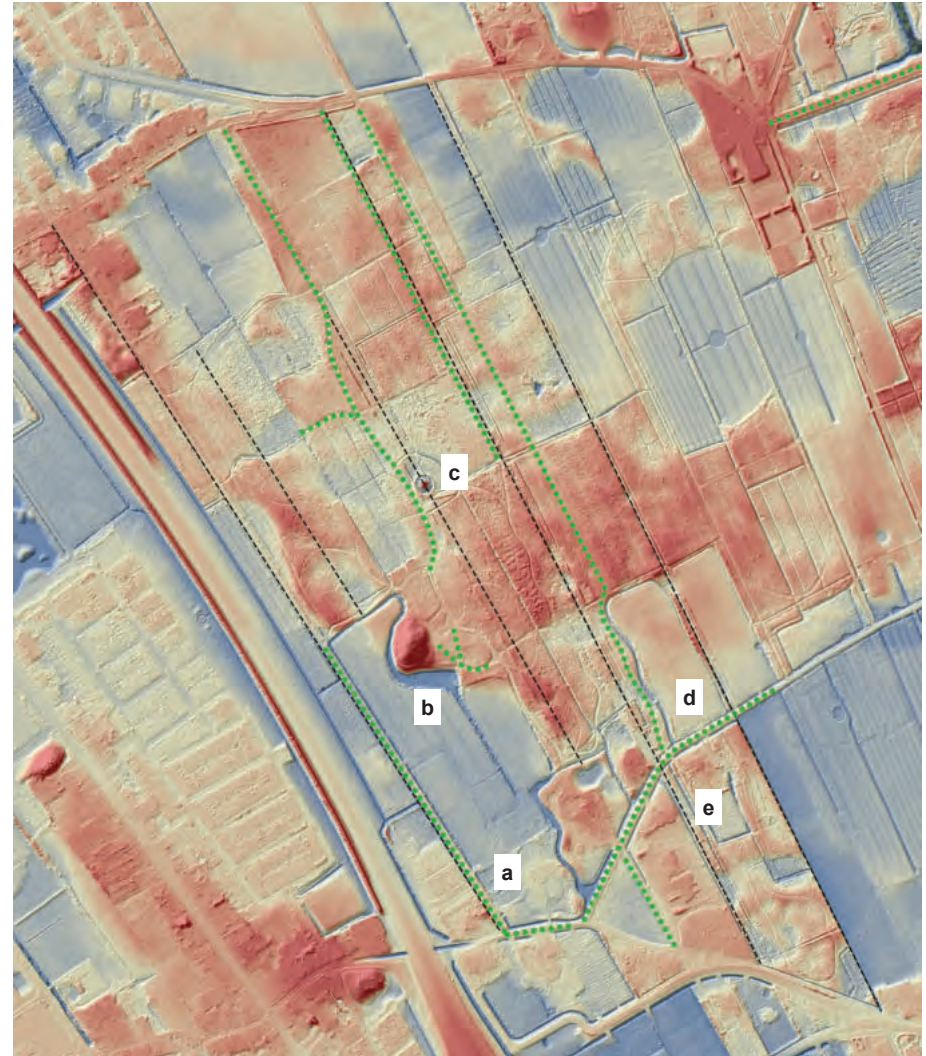
Julia stelde een testament op waarin werd vastgelegd dat haar hele kapitaal bestemd moest worden voor het oprichten van een stichting voor 'ongehuwde behoeftige dames uit den fatsoenlijken en beschaafden stand', die zij 'Julia Jan Woutersstichting' noemde. Aldus geschiedde in 1892. Het oude buiten bleek echter niet geschikt voor deze nieuwe functie. Een nieuw gebouw in neo-renaissance stijl verrees in 1901 op de fundamenten van het afgebroken Veenwijk. In 1927 werd het pand met een zijvleugel vergroot tot zijn huidige

48 Mulder-Radetzky, 1989, p. 241-253.

49 Tresoar, toeg.nr. 337-03, inv.nr. 12 (+24).

Uitsnede van een wandelkaart, uitgegeven door hotel Weener, 1902.
(Bron: Tresoar, toeg.nr. 323, inv.nr. 3531).

Veenwijk, lokale hoogteverschillen: a) huize Veenwijk met noordelijk daarvan de voormalige moestuin; b) vijver en Woutersberg; c) de grafkelder in lijn met de noordelijk ervan gelegen laan; d) zichtweide tegenover Klein Veenwijk; e) enkele oude eiken als mogelijk restant van een rechte laan op Klein Veenwijk.
(Bron ondergrond: www.ahn.nl).

omvang.⁵⁰ In de periode 1920-1940 is sprake van eiken in een oprijlaan en dennen in de 'Julialaan'.⁵¹ Terwijl in de Van Bienemalaan in 1941 23 eiken werden gekapt, zouden in de laan in 1962 weer 50 eiken worden aangeplant.⁵²

Epke Roos van Bienema jr. richtte na 1864 op zijn landgoed met boerderij ten oosten van Veenwijk een nieuw (naamloos) zomerverblijf in. Hij liet de hoeve in 1878 verbouwen tot een woning in landelijke stijl.

Van Bienema verkocht in 1865 nog een perceel '*boschland en een laan vanaf de Oranjewoudster zandweg tot aan de Grindweg van Oudeschoot na Mildam*' aan buurman Wouters.⁵³ Mogelijk betrof dit het tegenover Veenwijk gelegen driehoekige perceel met laan.

In een akte uit 1870 over het eigendom van bomen tussen de heer Wouters (Veenwijk) en het hek van dit buiten van Van Bienema is sprake van dikke eiken.⁵⁴

In 1897 verkocht Van Bienema het huis met de achterliggende bossen en landerijen aan buurman Johannes Bieruma Oosting, die datzelfde jaar ook Klein Veenwijk verwierf. Deze verhuurde het huis aan Jelle Tolman die er een café-pension vestigde.⁵⁵

In 1968 werd de noordelijke 160 meter van de Van Bienemalaan, gerekend vanaf de Kon. Wilhelminaweg, verbeterd en voorzien van riolering, in verband met de ontwikkeling van een dagverblijf voor oudere geestelijk gehandicapten. De zandweg werd door mevr. E. Bosje – Scheenstra voor fl. 1,- overgedragen aan de gemeente.⁵⁶

In 1971 werd Staatsbosbeheer eigenaar van de bossen en landerijen van Veenwijk, inclusief de Van Bienemalaan, het kleine (naamloze) buiten en Klein-Veenwijk.⁵⁷ Omstreeks 2005 is de woning op het kleine buiten ten oosten van Veenwijk vervangen door een nieuwe villa.

Mogelijk vormen deze oude eiken op Klein Veenwijk een restant van een rechte laan tussen de Tjeerd Roslaan en Schoterlandseweg.

Veenwijk en het aangrenzende tracé van de Schoterlandseweg zijn thans in eigendom van Landhuis Veenwijk b.v., en het achterliggende weiland is eigendom van de Julia Jan Wouters Stichting.

50 Mulder-Radetzky, 1989, p. 241-253.

51 Tresoar, toeg.nr. 337-03, inv.nr. 147.

52 Mulder-Radetzky, 1992, p. 85.

53 Tresoar, toeg.nr. 337-03, inv.nr. 20.

54 Tresoar, toeg.nr. 337-03, inv.nr. 24.

55 Mulder-Radetzky, 1989, p. 241-253.

56 Gemeentearchief Heerenveen, 3485.01541, 253-4 (1.811.111).

57 Staatsbosbeheer, 1993.

Uitsnede van de kaart door Eekhof, ca. 1848. Ten oosten van de grens tussen Oranjewoud en Brongerga (onderbroken lijn) ligt het parkbos van Klemburg. Verder oostelijk zijn Carolinenburg, Brandlaan en Pauwenburg aangegeven. (Bron: Tresoar).

PANORAMA VANAF TJAARDA'S BELVEDÈRE-ORANJEWOUD.
 Uitzicht vanaf de Belvedere in Tjaarda's Bos. In de verkleuring in het veld is de verdwenen laan op de middenas van Klemburg herkenbaar. (Bron: Liemburg, 2012, p. 176).

3.10. Klemburg

Het perceel dat thans bekend staat als Tjaarda's Bos is onderdeel van de ontwikkelingsgeschiedenis van de buitenplaats Klemburg aan de Marijke Muoiwei. Omstreeks 1790 stichtte Albertus van Delden, predikant te Sneek, de bescheiden buitenplaats Klemburg, ten noorden van de Brongergalaan (thans Marijke Muoiwei). Na het in eerste instantie als zomerverblijf te hebben gebruikt, vestigde hij zich in 1797 permanent te Brongerga.

In 1810 komt Van Delden te overlijden en het buitentje vererft op zijn nicht Catharina Ti(g)chelaar, die gehuwd was met Barro Adema, burgemeester van Sneek. Zij gebruikten Klemburg als zomerverblijf. Het welgestelde echtpaar breidde het buiten nog in datzelfde jaar uit met circa 6 hectare land en bossen, afkomstig van de kerk van Mildam. Zo zijn zij ook in het bezit gekomen van het langgerekte perceel tegenover huize Klemburg, tussen de Brongergalaan en Zandweg (thans Bieruma Oostingweg). Later verwierven zij ook de Brongergalaan en een deel van het Zuiderbos van landgoed Oranjewoud.

De Adema's verfraaiden de aanleg ten zuiden van de Brongergalaan onder meer door het opwerpen van een 10 meter hoge berg. Vanaf een halfronde, houten bank had men uitzicht over de omgeving. De eerste vermelding van de berg dateert uit 1825. Vanaf het huis werd in zuidelijke richting een circa een kilometer lange laan aangelegd, die het perceel over de gehele lengte doorsneed. Deze middenlaan, liep ook door in het perceel ten zuiden van de Zandweg, dat ook onderdeel uitmaakte van de buitenplaats Klemburg. Later verdween het laangedeelte tussen huis en berg om plaats te maken voor een open grasland, met een zichtlijn tussen beide.

In 1846 verkocht Jissina Feickens, Catharina's dochter uit haar eerste huwelijk, Klemburg inclusief het perceel tussen Brongergalaan en Zandweg aan Sjuwke Cats-Heringa. Zij was sinds het overlijden van haar echtgenoot Pieter Cats in 1832, eigenaresse van de buitenplaats Oranjestein. In 1850 wordt Klemburg alweer van de hand gedaan, waarna er diverse eigendomswisselingen volgen. In 1907 verkocht Pieter Nijenhuis het Bergbos aan hotelier Andreas Willem Tjaarda. Zelf behield hij het noordelijke perceel, mogelijk om het uitzicht vanuit zijn huis over het grasland op de berg te waarborgen.

Tjaarda was eigenaar van de uitspanning 'Heidewoud' aan de Zandweg, op de 5-sprong ten westen van Prinsenhof. Hij maakte van de zogenaamde 'Berg van Brongerga' en het aangrenzende bosperceel één van de bekendste

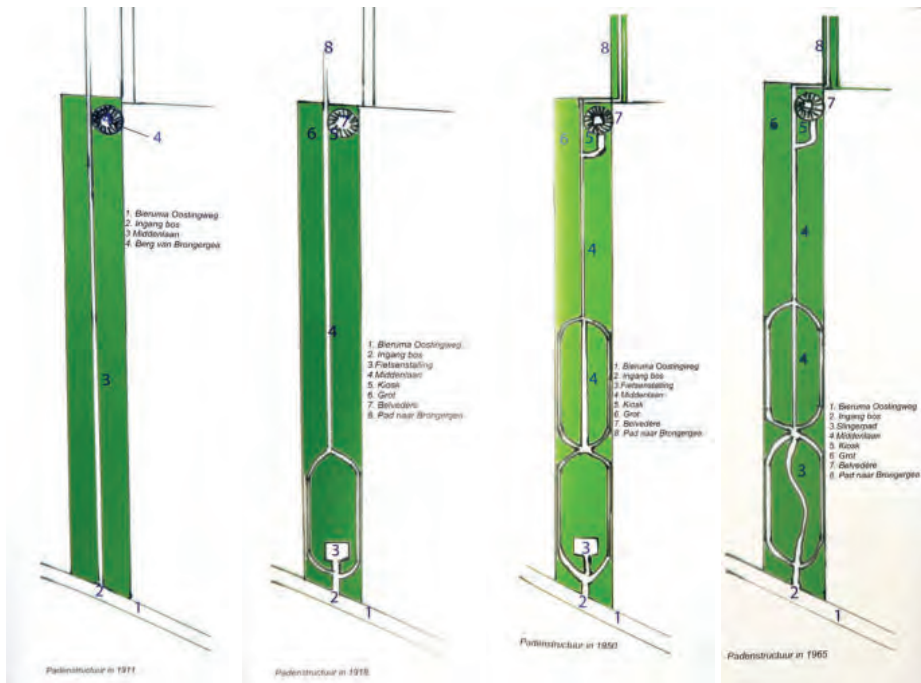
attracties van zijn hotel. Het bos zou zich geleidelijk tot recreatiegebied ontwikkelen. De oude laan midden door het perceel is aanvankelijk nog aanwezig, waarbij het noordelijke deel uit beuken bestond. In 1910 zou sprake zijn van ca. 100-jarige beuken. Omstreeks 1918 maakte een deel van de zuidelijke eikenlaan bij de toegangspoort plaats voor een fietsenstalling en werd het meest zuidelijke ovaalvormige pad aangelegd. Omstreeks 1950 werd noordelijk hiervan een tweede ovaalvormig pad gemaakt, terwijl hier het middenpad wel gehandhaafd bleef. In de jaren 60 werd de fietsenstalling geruimd en het middenpad hersteld, waarbij dit een licht slingerend tracé zou houden.⁵⁸ In 1917 verving hij de aanwezige houten bank door een uitkijktoren. Aanvankelijk was deze toren van hout met een speelgrot aan de voet. Vermoedelijk werd op dat moment het bos zuidelijk van de berg omgevormd tot wandelbos, waarbij over de middenlaan een soort 8-vormige padenloop werd geprojecteerd. Voor de dorstige bezoekers was naast de berg ook een kiosk met verversingen. In 1924 werd deze toren wegens bouwvalligheid vervangen door de huidige 20 meter hoge betonnen Belvédère, terwijl de grot verdween.⁵⁹

De achzijdige skeletbouw is in 1924 gerealiseerd en behoort daardoor tot de oudste uit gewapend beton opgetrokken bouwwerken in Friesland en is de enige betonnen belvédère in Nederland. Het ontwerp en de uitvoering was van de firma Boltje & Buwalda, Betonbouwers uit Heerenveen. De toren is gerestaureerd in 1993, bij welke gelegenheid de constructie met behulp van nieuwe wapening en spuitbeton zowel is versterkt als verstijfd. Ondanks deze ingreep is het open karakter van de toren maximaal bewaard gebleven.

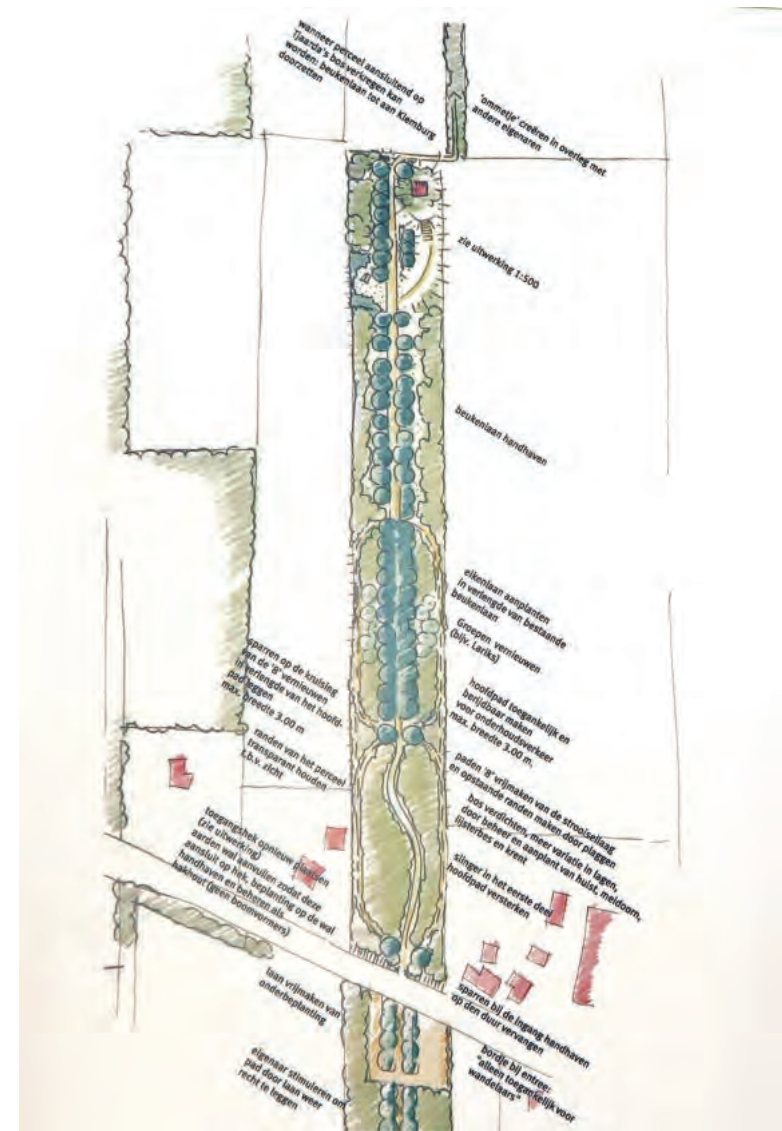
Tot 1990 bleef het in de volksmond zogenoemde 'Tjaarda's Bos' in eigendom aan Tjaarda's Hotel verbonden. Vanaf de jaren 70 trad echter reeds het verval in en werd de toren afgesloten. In 1990 kwam Tjaarda's Bos via een erfenis in handen van mevrouw G. Graafsma. Nadien is de Stichting Belvédère Oranjewoud opgericht, de toren gerestaureerd en als Rijksmonument aangewezen. In 1999 ontstonden plannen om ter plekke van Tjaarda's Bos een museum voor 20e eeuwse kunst met onder meer Friese schilders te vestigen,

⁵⁸ Liemburg, 2012, p. 164.

⁵⁹ Mulder, Radetzky, R.L.P., *Tjaarda's Bos te Oranjewoud, Historisch onderzoek ten behoeve van de renovatie uitgevoerd in opdracht van Staatsbosbeheer*, Leeuwarden, 2002.

Ontwikkeling van Tjaarda's Bos in vier fases.
(Bron: Liemburg 2012).

Plannen voor Tjaarda's Bos door Ingenieursbureau Oranjewoud, 2002-2008.
(Bron: Liemburg 2012).

waartoe de stichting Belvedere werd opgericht. Na enige commotie werd de locatie verplaatst naar de huidige plek ten noorden van de Hoftuin. In 2001-2002 is Tjaarda's Bos aangekocht door Staatsbosbeheer. Ingenieursbureau Oranjewoud maakte een renovatieplan dat in 2008 werd gerealiseerd. De nog bestaande beukenlaan werden hierbij gehandhaafd en ten zuiden hiervan (het middenpad in de noordelijke ovaal) een nieuwe eikenlaan aangeplant.⁶⁰

Tegenover de begraafplaats van Brongergea werd ter plekke van de huidige boerderij Carolinenburch in de 17e eeuw een buitenplaats gesticht door Boldewijn Tamminga, en na diens dood doorontwikkeld door Duco van Sickinga. Diens erfgenamen verkochten Carolinenburg in 1684 aan Albertine Agnes.⁶¹ Carolinenburg bestond uit een kasteelachtig huis, een opgeworpen heuvel, een doolhof en een verbindingslaan vanaf de Bieruma Oostingweg. In 1774 werd het terrein ter afbraak verkocht en thans resteert hier geen aanleg meer van.⁶²

Uitsnede van de topografische kaart met Pauwenburg en Tjaarda's Bos, uitgegeven in 1926.

(Bron: Kadaster/www.topotijdreis.nl).

60 Mulder, Radetzky, 2002; Liemburg, 2012, p. 187-189.

61 Werkgroep Oud-Mildam, *Tusken wâld en wetter; Schetsen uit de historie van Mildam en Brongerga*, 2009, p. 251.

62 Liemburg, 2012, p. 122.

Uitsnede van de kaart door Schotanus, ca. 1698-1718.
(Bron: Tresoar).

> Situatie op Pauzenburg volgens de kadastrale minuutplannen uit 1832. Aangeduid in groentint zijn de gebieden die zijn geregistreerd als 'plezierbosch' en percelen die zijn geregistreerd als laan (doorgebroken lijn) of die vermoedelijk een laan betroffen (onderbroken lijn).
(Bron: RCE; bewerkt door SB4, zie eerder).

3.11. Pauwenburg

De buitenplaats Pauwenburg is in het midden van de 17^e eeuw gesticht door Ernst van Haren (1623-1701), een hoge militair en compagnon van de Schoterlandse Veencompagnie. Zijn echtgenote Catharina van Oenema, met wie hij Oenemastate te Heerenveen bewoonde, erfde in 1646 een boerderij te Brongerga van haar oom Jaques van Oenema, eveneens een hoge militair. Het echtpaar breidde naderhand dit bezit uit met de aankoop van aangrenzende landerijen. Zo ontstond een omvangrijke buitenplaats. Blijkens een tekening uit 1722 was het huis voor de heer, dat naast de boerderij was verzezen, vrij eenvoudig; een rechthoekig onderkelderd gebouw, met één bouwlaag onder een kap. Volgens B. Schotanus beschikte het buiten in 1698 over 'een zomerhuis in een vermaaklijk bosch'. Op de kaart door Schotanus is een regelmatige aanleg zichtbaar, omgeven door brede singels en middels bomenrijen verdeeld in vierkante percelen.⁶³ Gezien de huidige situatie en de aanleg zoals zichtbaar op latere topografische kaarten, betreft het hier mogelijk een enigszins geïdealiseerde weergave. Als toegangslaan tot Pauwenburg gold het huidige noord-zuidgeoriënteerde deel van de Marijke Muoiwei. Deze liep als 'Pauwenburgsingel' vanaf de kruising Molenlaan-Weversbuurt naar het landhuis.⁶⁴

Pauwenburg bleef in bezit van de familie tot 1759, toen het verkocht werd aan Menno Coehoorn van Scheltinga, grietman van Schoterland. Volgens de omschrijving in de koopakte betrof het een 'seekere heerlijke zathe, en landen, vanouds genaamt Oenema Staate met zijn huisinge, schuuren, bomen, plantagiën c.a.'. In 1804 werd het huis door Menno's zoon en erfgenaam Daniël de Blocq van Scheltinga verbouwd en uitgebreid met enkele kamers zodat het beter geschikt was voor permanente bewoning. Naast het huis werd een siertuin aangelegd (in 1832 door het kadaster beschreven als 'Plaisiertuin'). Hans Willem de Blocq van Scheltinga, die Pauwenburg in 1816 van zijn vader erfde en in 1823 de buitenplaats Oranjewoud aankocht, bestelde in 1824 bij boomkweker Piet Copijn uit Utrecht onder meer rode beuken, bonte eiken, esdoorns, iepen, zilber- en balzemsparran, pijnbomen, Amerikaanse sparran, larix en rode ceders.

In 1825 voltooide Hans Willem zijn studie en trad in het huwelijk met Wikje

Minnema de With, waarna het echtpaar Pauwenburg betrok. Ondertussen liet Hans Willem op Oranjewoud een nieuw landhuis bouwen. Nadat dit in 1829 gereed kwam verhuisde hij naar Oranjewoud.

In 1834 huwde Hans Willem de Blocq van Scheltinga zijn tweede vrouw, Petronella Adriana Bienema, dochter van Epke Roos van Bienema, eigenaar van Veenwijk. Pauwenburg werd vanaf 1830 verhuurd aan Jan Berends Wouters, achterneef van Catharina Ti(g)chelaar (eigenaar van Klemburg) en latere eigenaar van Veenwijk.

Uit de vergelijking van de kaart van Schotanus uit 1698 en het Kadastraal Minuutplan uit 1832 volgt dat in de tussentijd de kleinschaligheid binnen de aanleg op Pauwenburg was verdwenen, maar de geometrische indeling was behouden. De brede singels rondom het terrein en drie van de dwarsallées, door het kadaster beschreven als 'Plaisier Lanen als Bosch', bleven gehandhaafd. De percelen daarbinnen waren ingevuld met bos (deels hakhout, deels opgaand bos) of in gebruik als bouwland. In de zuidoosthoek van het terrein stond de tuinmanswoning (op deze plek, Weversbuurt 22, staat thans boerderij Aemiliuszathe). In het bosvak ten noorden hiervan was in de 18^e en 19^e eeuw een zogenaamd 'doolhof' te vinden, voor het eerst genoemd in 1812. Daarmee werd vermoedelijk een vroeg-landschappelijke aanleg bedoeld, gekarakteriseerd door een fijnmazig slingerend padenplan, wellicht voorkomend uit de bosvakken met diagonalen die op de Schotanuskaart zijn aangegeven. Ook nu nog bevinden zich in het zuidelijke deel van het parkbos meerdere slingerlanen. Ten noordoosten van het huis kwam plaatselijk ook landschappelijke aanleg tot stand, waarbinnen twee tuinkoepels en een grafkelder uit 1829 werden ondergebracht.⁶⁵

Rondom Klemburg en Pauwenburg is in de jaren na de Tweede Wereldoorlog veel zand afgegraven, door onder de deklaag ca. 1 meter af te gronden.⁶⁶

De laatste particuliere eigenaar, M. de Blocq van Scheltinga verkocht Pauwenburg aan het verzekeringsconcern Algemene Friesche/Groot Noord-hollandsche. In 1975 werd het inmiddels vervallen hoofdhuis afgebroken. De boerderij bleef bestaan en werd later gemoderniseerd.⁶⁷

In 1984 werd Staatsbosbeheer eigenaar van de bossen en landerijen van Pauwenburg.⁶⁸

63 Mulder-Radetzky, 1989, p. 12-13.

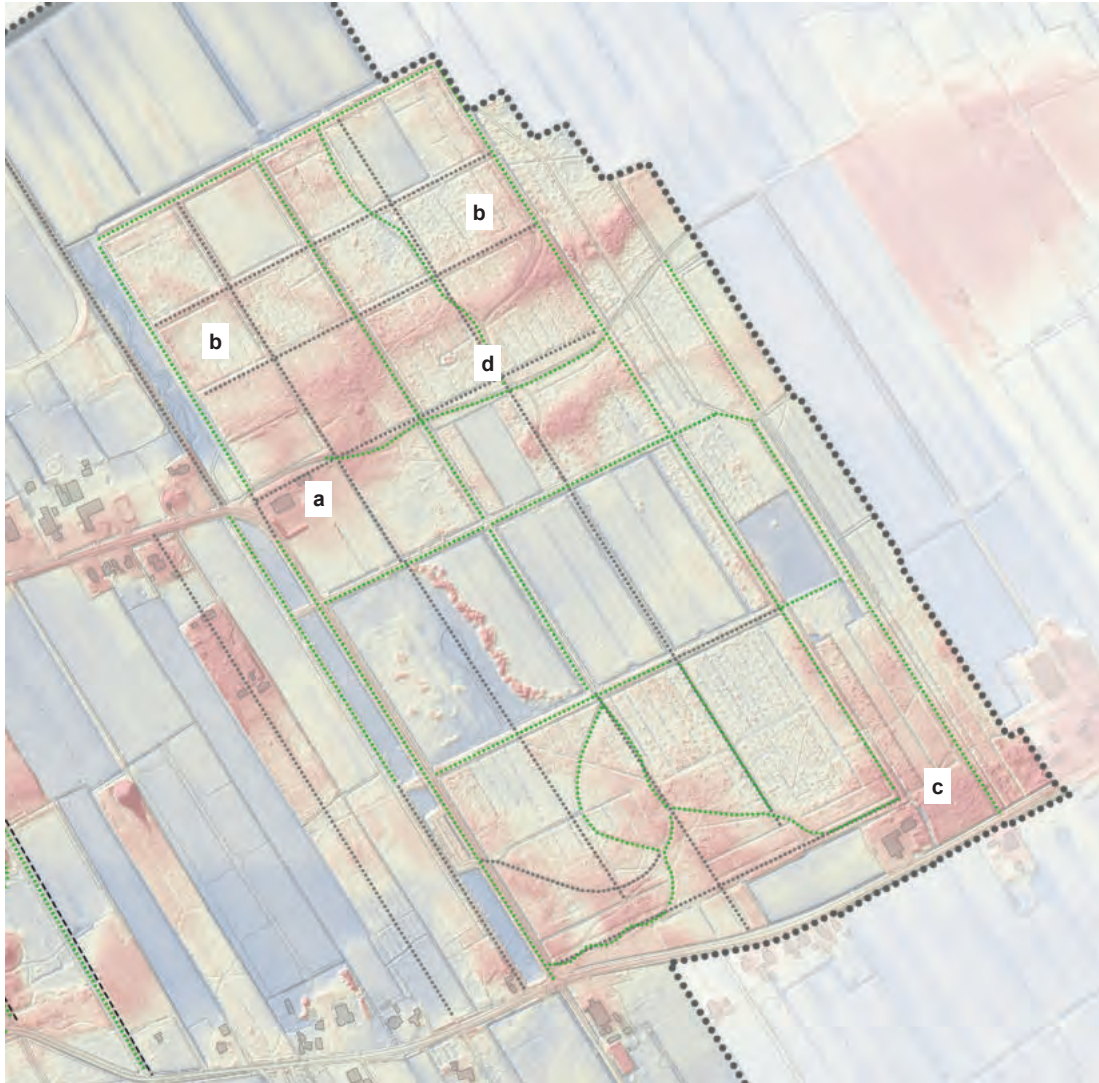
64 Liemburg, 2012, p. 51.

65 Mulder-Radetzky, 1989, p. 84-88.

66 Liemburg, 2012, p. 24-29.

67 Mulder-Radetzky, 1989, p. 84-88.

68 Staatsbosbeheer, 1993.

Pauwenburg, lokale hoogteverschillen: a) vml. huize Pauwenburg op een zandrug; b) laagtreppels duiden op locatie van thans verdwenen lanen; c) hoek van het oorspronkelijke lanenstelsel bij de voormalig tuinmanswoning (nu Aemiliuszathe); d) 'vervallen grafkelder' (aanduiding kaart 1902), met restanten landschappelijke aanleg. (Bron ondergrond: www.ahn.nl).

4. BESCHOUWING EN BEVINDINGEN

- aanwezig
- verdwenen
- mogelijk in het verleden aanwezig geweest

Overzicht van lanen, inclusief locaties waar lanen verdwenen zijn of mogelijk in het verleden aanwezig zijn geweest.
(Bron ondergrond: Kadaster/www.pdok.nl).

4.1. Huidige situatie lanen

Oranjewoud kent bovengemiddeld veel lanen. Grofweg bestaat de meerderheid uit eikenlanen van meer dan 80 jaar oud.

Op de naaststaande kaart zijn tevens de verdwenen lanen aangegeven. Dit zijn de lanen die op basis van kaart- en archiefonderzoek blijken te hebben bestaan, doch thans niet meer aanwezig zijn. Hierbij is echter niet altijd met volle zekerheid te zeggen of een laan daadwerkelijk aanwezig is geweest (volgens de in deze rapportage gehanteerde definitie van laan). Anderzijds kunnen meer paden als laan zijn beplant geweest, maar niet zijn vastgelegd in archief- of op kaartmateriaal.

Met name lanen uit de periode van formele parkaanleg zijn verdwenen, mede doordat een latere landschappelijke aanleg ervoor in de plaats is gekomen (o.a. Pauwenburg, Tuymelaarsbos, Oranjestein, Oranjewoud, Nieuwe Plantage, Tentbos).

Van een aantal nog herkenbare lanen verkeren meerdere in zodanige staat dat het laanbeeld slecht tot vrijwel niet meer herkenbaar is. Dit geldt met name voor de slingerlanen uit een landschappelijke aanleg in het Reigersbos, op Pauwenburg, op Oranjestein en op Veenwijk.

4.2. Openbare wegen

De laanbomen langs doorgaande wegen bieden in veel gevallen een redelijk monumentaal laanbeeld (kwalitatief), maar hebben tevens te leiden onder uitval waardoor onder meer het laanverband incompleet is geworden (kwantitatief). Overigens is niet altijd sprake van een bewust aangeplant laanverband, met name langs openbare wegen waar het esthetische aspect niet overal de boventoon voerde. In geval van openbare wegen komen verschillende typen laan voor: ontstaan vanuit een buitenplaats met aanplant in regelmatig verband of ontstaan vanuit een functionele aanplant in (veelal) onregelmatig of wild verband.

Ook vormen de onderscheiden tracédelen veelal een weerslag van de ontwikkelingsgeschiedenis van dit laandeel, zoals bijvoorbeeld de Marijke Muoiwei in drie tracédelen uiteen valt, doordat alle drie een verschillende historische context kennen.

Een historische correcte situatie is de (latere) schuine afsnijding van de Bieruma Oostingweg in de noordoosthoek van de Nieuwe Plantage, die (daardoor) juist niet als laan beplant is.

Frappant is ook dat juist delen van oude wegen als de Bieruma Oostingweg, Tjeerd Roslaan en Schoterlandseweg zowel in het verleden als thans niet als laan zijn beplant, op tracédelen waar een relatie tot een buitenplaats ontbrak.

- eik
- beuk
- linde
- paardekastanje
- plataan
- moerasedik
- berk
- spar

Boomsoort (huidig).
(Bron ondergrond: Kadaster/www.pdok.nl).

- voor 1700
- 1700-1830
- 1830-1900
- 1900-1940
- 1940-1965
- 1965-2000
- na 2000

Periode van aanleg/ontstaan.
(Bron ondergrond: Kadaster/www.pdok.nl).

- Ontginning
- Formele aanleg
- Landschappelijke aanleg
- Overig

Historische context (stijlvorm parkaanleg) of
huidig laantype (naar o.a. plantverband).
(Bron ondergrond: Kadaster/www.pdok.nl).

- Zicht- of middenlaan
- Oprijlaan
- Verbindingslaan
- (Bos)ontginningslaan
- Grensmarkering
- Doorgaande weg
- Slinger- of wandellaan
- Overig

(Historisch) gebruik of type laan.
(Bron ondergrond: Kadaster/www.pdok.nl).

- Hoog
- Positief
- Indifferent

Waardstelling lanen (op cultuurhistorische aspecten). Voor nadere toelichting per laan, zie deel 2. (Bron ondergrond: Kadaster/www.pdok.nl).

4.3. Waarderingsmethode

De hieronder gevolgde waarderingsmethode is ontleend aan de Richtlijnen Tuinhistorisch Onderzoek.⁶⁹ Hierin wordt onder meer nadruk gelegd op het belang van goede doorgronding van de ontwikkelingsgeschiedenis van een plek en een heldere en verifieerbare methode om te komen tot een duidelijke representatie van de waarden in beschrijvingen en tekeningen.

In voorliggend geval is zowel sprake van een externe als van een interne waardestelling. Bij de externe waardestelling wordt een gebied of terrein als geheel (periode van aanleg, tuinstijl) gerelateerd aan de nationale betekenis en de positie ten opzichte van vergelijkbare terreinen in Nederland. De aanwijzing van Oranjewoud als beschermd dorpsgezicht en de aanwijzing van meerdere deelgebieden als Rijksbeschermd complex historische buitenplaats is het resultaat van deze contextuele waardestelling.

Een interne waardestelling vindt plaats op deelgebied- en objectniveau, waarmee wordt bedoeld dat de waarden van deelgebieden en objecten (laantracés) in relatie tot het onderzoeksgebied als geheel worden afgewogen, en dus in principe niet gerelateerd worden aan vergelijkbare terrein of objecten in andere gebieden in Nederland. Een nadere waardering op deelgebied- of objectniveau geeft inzicht in de specifiek aan een gebied of laan toe te kennen betekenis, waarbij oudere, meer gave en meer in samenhang verkerende objecten in principe een hogere waardering kennen. Welke lanen zijn in de loop der tijd ongewijzigd en behoren tot de kern van de aanleg? Of welke lanen zijn later ingevoegd, maar op zorgvuldige wijze zodat een nieuwe samenhang met de oudere situatie is ontstaan? Zo ontstaat ook een onderscheid tussen hoofdstructuren, bijzonderheden en bijzaken: wat kan zonder impact worden gewijzigd en wat draagt bij tot de essentie van dit (deel)gebied?

In de deelwaardestellingen zijn de volgende aspecten in ogenschouw genomen:

- algemeen historische waarde: deze waarde wordt bepaald door representatie van culturele, sociaaleconomische en/of geestelijke ontwikkeling, representatie van geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke

ontwikkeling, representatie van technische en/of typologische ontwikkeling, of te typeren als innovatief, vroeg of pionier. In deze is met name het ontstaan en de ontwikkelingsgeschiedenis van belang, niet (enkel) het huidig aanzien. In deze is de ouderdom op zich niet bepalend voor de waarde, maar wel een belangrijke graadmeter voor de beleving, bijzonderheid (zeldzaamheid) en continuïteit in vorm en functie (gaafheid). Te meer omdat groen erfoed een grotere vergankelijkheid kent (ten opzichte van 'rode elementen'), zijn oudere elementen in de regel ook zeldzamer. Landschapshistorische waarde wordt tevens ontleend aan de kenmerkendheid van de gebiedsontwikkeling, ontginningsgeschiedenis of inrichtingswijze en/of de samenhang met de ondergrond.

- ensemblewaarde: deze waarde wordt bepaald door de context of samenhang: een laan kan onderdeel zijn van een structuur of patroon, dat ruimtelijk/fysiek of in betekenis met elkaar in verbinding staat. Een dergelijke relatie kan bijvoorbeeld bestaan uit een logisch en als geheel gerealiseerd ontwerp waarbij de laan dient als onderdeel van een groter lanenstelsel (sterrenbos, carré, raster) of als begeleiding van een zichtlijn en/of middenas.
- tuinhistorische waarde: deze waarde volgt uit een belang voor de geschiedenis van de (tuin)architectuur en/of tuinhistorie, voor het oeuvre van de (tuin- en landschaps)architect, wegens het idee achter de aanleg en/of motief van de opdrachtgever, vanwege de afleesbaarheid van de historische gelaagdheid, vanwege de esthetische en ruimtelijke kwaliteiten (van het ontwerp), ornamentiek en/of afwerking, vanwege de compositie, onderlinge samenhang en/of ordening van onderdelen, of vanwege het (innovatieve) materiaalgebruik, horticulturele traditie, gebruikte beplanting en/of dendrologische aspecten. Hierin speelt onder meer de zeldzaamheid van een laanvorm een rol, alsmede een eventueel oorspronkelijke vorm, als onderdeel van een tuinstijl. Een laan wordt op dit deelaspect dan beoordeeld op het onderdeel zijn van een barokke aanleg en niet of deze thans veel uitval kent of recent verjongd is.
- gebruikshistorische waarden: Gebruikshistorische waarde komt voort uit een belang vanwege (de ordening, samenhang of inrichting van onderdelen, passend bij) een (historisch) gebruik, functie of productie, of als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner, gebruiker of opdrachtgever. Hierbij speelt ook de gaafheid ten opzichte van

69 Hendriks, L., R. van Immerseel, *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, Voor waardestellingen van groen erfoed*, 2012.

de primaire vorm: in de loop der tijd kunnen vorm en functie gewijzigd zijn, waarbij de primaire vorm is aangetast in fysieke staat en/of herkenbaarheid. Er wordt waarde toegekend aan een laan die in het verleden nadrukkelijk een functionele rol heeft gespeeld (die thans nog herkenbaar is), bijvoorbeeld als openbare weg, oprijlaan, wandeldreef of veedrift.

- belevingswaarde: Hier speelt het belang van afleesbaarheid van (historisch) gebruik, continuïteit, verhaal en gelaagdheid, van ruimtelijke kwaliteit en verzorgdheid, en van aanzicht, beeld of silhouet. De gaafheid van het huidige (!) laanbeeld speelt hierin een belangrijke graadmeter. Ook de aanwezigheid van oude laanbomen kan leiden tot een positieve belevingswaarde. Belevingswaarde is in principe niet gerelateerd aan openbaarheid of toegankelijkheid van lanen.

De waardering wordt uitgedrukt in de volgende kwalificaties:

- hoog (blauw): essentieel en onlosmakelijk onderdeel in de cultuurhistorische waarde;
- positief (groen): belangrijk onderdeel in de cultuurhistorische waarde, bijvoorbeeld vanwege de instandhouding en afleesbaarheid van de ontwikkelingsgeschiedenis;
- indifferant (geel): geen wezenlijk onderdeel van de cultuurhistorische waarde.

Een waardestelling is geen absoluut gegeven, maar dient om een gewicht (of weging) toe te kennen en om met elkaar in gesprek te gaan over unieke of bijzondere kenmerken. Naarmate een hogere waarde is toegekend, zal een meer krachtig argument benodigd zijn om deze waarde aan te tasten. De hiernaast staande waarderingskaart per laan en navolgende waardering per deelgebied zijn het resultaat van gevolgde methode.

4.4. Waardering algemeen

Oranjewoud kent een bijzondere collectie lanen, zoals gewaardeerd in de aanwijzing als rijksbeschermd dorpsgezicht. Vanuit het verleden waarin meerdere buitenplaatsen in het gebied werden gesticht, kent Oranjewoud een relatief hoge concentratie van lanen. Deze komen in belangrijke mate voort uit de 18e-eeuwse barokke en 19e-eeuwse landschappelijke aanleg, waaraan een hoge tuinhistorische waarde is verbonden. Als stelsels zijn met name de orthogonale structuren van Oranjewoud te noemen en de landschappelijke aanleg op Oranjestein, die ook als rijksmonument zijn gewaardeerd. En op een niveau daaronder het lanenraaster op Pauwenburg, en de landschappelijke aanleg in het Reigersbos en op Pauwenburg.

Niet met een ontwerp aan elkaar verbonden doch (gebruiks)historisch van groot belang zijn de lange rechte ontginnings- en ontsluitingslanen, die verbonden zijn met de agrarische geschiedenis van het gebied. De openbare wegenstructuur hangt hier ten dele mee samen.

Over het algemeen kan gesteld worden dat tot in de 19e eeuw aan de lanen constructief is 'gebouwd' en dat in de periode hierna met name sprake is van incidentele toevoeging (zonder duidelijke samenhang of ontwerpgedachte) en herstel (gedeeltelijke of integrale verjonging). De 20e eeuwse lanen zijn hierdoor in het algemeen laag gewaardeerd. Een uitzondering hierop is het integraal uitgewerkte plan voor Museumpark Landgoed Oranjewoud.

4.5. Waardering deelgebieden

Ter vergelijk en ten behoeve van latere planvorming is ook per deelgebied een cultuurhistorische waarde geaduid, beoordeeld met oog op de karakteristiek en samenhang van de binnen dit deelgebied aanwezige lanen. Deze staat aldus los van de binnen deze deelgebieden gelegen individuele lanen.

Openbare wegen: hoog

De openbare wegen vormen als stelsel de hoofdstructuur van Oranjewoud: zij bepalen het (historisch) aanzicht en de beleving van het gebied (beeldbepalend). Tevens vormen de wegen in veel gevallen de historische en ruimtelijke scheidslijnen tussen deelgebieden.

Deelgebied 1A. De Hoftuin (Oranjewoud): hoog

Het merendeel van dit deelgebied valt onder de rijksmonumentale complex historische buitenplaats Oranjewoud. De classicistische (barokke) lanenstelsel buiten de omgrachting is dominant. Het is deels nog aanwezig of gereconstrueerd. Alleen het zuidelijke deel van de Jagerssingel (Albertine Agnesweg), als pendant van de Domineesingel, ontbreekt.

't Hof kent binnen de omgrachting enkele rechte lanen die dateren uit de 18e eeuwse formele aanleg, waarvan de twee buitenste de hoger op terrassen gelegen eikenlanen betreffen (doch thans uit beuken bestaan). De landschappelijke aanleg manifesteert zich hier minder nadrukkelijk in de aanwezigheid van (slinger)lanen.

Deelgebied 1B. De Overtuin (Oranjewoud): hoog

Dit deelgebied valt onder de rijksmonumentale complex historische buitenplaats Oranjewoud. De Overtuin vormt een karakteristieke verlandschappelijking binnen de classicistische aanleg. Binnen de omgrachte overtuin domineren de slingerlanen uit de landschappelijke aanleg, die een rondgang in de buitenrand vormen. Hoewel plaatselijk ingeboet is het laanbeeld, zowel van de beuken- als eikenlanen, niet optimaal.

Gehanteerde deelgebieden.
(Bron ondergrond: Kadaster/www.pdok.nl).

Deelgebied 2. Reigersbos: positief

Het Reigersbos wordt gedomineerd door de Flapsingel (onderdeel van het rijksmonument), waarvan het laanbeeld nog redelijk intact is, hoewel thans één in plaats van drie rijen aan elke zijde. Het uitgestrekte stelsel van slingerende eikenlanen uit de landschappelijke aanleg op de Schoterheide is nog redelijk herkenbaar, hoewel veel laanbomen zijn uitgevallen.

Deelgebied 3. Tuymelaarsbos: indifferent

Het merendeel van de formele lanenstructuur die hier aanwezig was, is thans verdwenen. Ook de nog aanwezige lanen zijn vrijwel onherkenbaar als laan, hoewel de radialen van het sterrenbos en de kruisvorm met vijver interessante en cultuurhistorische waardevolle patronen betreffen.

Deelgebied 4. Oranjestein: hoog

Oranjestein is als geheel aangewezen als rijksmonumentale complex historische buitenplaats en kent een fraai stelsel van slingerende lanen uit drie fases van landschappelijke aanleg, met hoge tuinhistorische waarde. Door gefaseerde/gedeeltelijke vervanging en uitval is de samenhang van het lanenstelsel niet overal meer congruent.

Deelgebied 5. Oranjehoeve en Nieuwe Plantage (Harinxmabos): indifferent

Op Oranjehoeve domineren de lange rechte lanen. Hoewel in het verleden wel landschappelijke parkdelen zijn aangelegd, lijken deze geen lanen te hebben opgeleverd. De huidige lanenstructuur is uit de 19e eeuw of later; van oudere structuren in de 18e eeuwse Nieuwe Plantage is in de boomstructuur weinig herkenbaar.

Deelgebied 6. Prinsenhof en Tentbos: indifferent

Zowel de historische ontwikkeling als de huidige ruimtelijke structuur van het Tentbos is niet geheel helder. De gebogen eikenlaan ten noorden van Prinsenhof kent nog een aardig laanbeeld, maar weinig samenhang of verband met verdere landschappelijke aanleg.

Deelgebied 7. Klein Jagtlust en omgeving: positief

De lanen binnen de rijksmonumentale buitenplaats Klein Jagtlust zijn met name waardevol voor de interne structuur, als rondwandeling en markering

van de rand. De Emmalaan en Pieter Heringa Catslaan (en Krukmanslaan en Tjaarda's laan buiten dit deelgebied) vormen oudere verbindingen met hoge historische waarde. Twee laanfragmenten ten noorden van de Prins Bernhardweg herinneren aan het verleden als buitenplaats en agrarisch buitengebied. Vanwege de ligging tussen de (historische) hoofdweg Oudeschoot-Heerenveen en Oranjewoud, kent dit gebied een entreefunctie.

Deelgebied 8. Donglust: indifferent

De rechte (ontginnings)lanen tussen Schoterlandseweg/Tjeerd Roslaan aan de zuidzijde en de Koningin Wilhelminaweg/Koningin Julianaweg aan de noordzijde vormen aldus de belangrijkste landschappelijke structuurdragers. De korte tussenliggende rechte en gebogen lanen zijn niet van uitzonderlijke kwaliteit of historisch belang.

Deelgebied 9. Veenwijk: indifferent

Hoewel op Veenwijk en Klein Veenwijk sprake was van een uitgebreide landschappelijke aanleg is het aantal lanen in dit deelgebied relatief klein. De meest belangrijke en imposante is de met beuken beplante Wilhelminalaan. Tezamen met Donglust vormen de rechte (ontginnings)lanen tussen Schoterlandseweg/Tjeerd Roslaan aan de zuidzijde en de Koningin Wilhelminaweg/Koningin Julianaweg aan de noordzijde de belangrijkste landschappelijke structuurdragers. Anders dan op Donglust strekken op Veenwijk deze rechte lanen zich niet van weg tot weg uit, mede door de landschappelijke aanleg.

Deelgebied 10. Klemburg: positief

Hoewel het een klein bosgebied vormt, kent het als voormalige buitenplaats en recreatiegebied een intrigerende historische achtergrond. De middenas is het dominante element, hoewel deze een verbetering wat betreft eenheid verdient.

Deelgebied 11. Pauwenburg: hoog

Op Pauwenburg zijn enkele jaren geleden lanen grootschalig en integraal herplant, wat op termijn een nog fraaier beeld van het karakteristieke lanenpatroon zal opleveren. Daarbij zijn (ter landschappelijke versterking) ook nieuwe lanen geplant waar deze in het verleden niet waren. De slingerlanen in het zuidelijke bosdeel zijn zeer beperkt herkenbaar als laan.

4.6. Aanbevelingen

Volgend uit de waardestelling per laan

Achter de aanduiding van de cultuurhistorische waarde schuilt tevens een advies voor de omgang:

- hoog (blauw): dit betreft een essentieel en onlosmakelijk onderdeel, dat te allen tijde gerespecteerd moet worden en waarvan aantasting effect heeft op het gebied als geheel;
- positief (groen): dit betreft een belangrijk onderdeel, dat beschermenswaardig is, maar dat aanpassing of verandering kan verdragen, zolang het als (oorspronkelijk) onderdeel herkenbaar blijft;
- indifferent (geel): dit betreft een ondersteunend onderdeel en voegt (thans) geen (cultuurhistorische) waarde toe, zodat zowel versterking als vernieuwing tot de mogelijkheden behoort.

Focus op hoofdkenmerken

Wanneer moet worden gekozen tussen lanen, verdient het aanbeveling om met name in de unieke kenmerken of karakteristieke elementen per complex of buitenplaats te investeren, bijvoorbeeld de middenas van Tjaarda's Bos of het lanenraster van Pauwenburg. Dit zijn per deelgebied:

- 't Hof (Oranjewoud): formele (barokke) lanenstelsel
- De Overtuin (Oranjewoud): rondwandeling als slingerlaan
- Reigersbos: Flapsingel en stelsel van slingerlanen
- Tuymelaarsbos: sterrenbos en kom met lanenkruis
- Oranjestein: landschapspark met slingerlanen
- Oranjehoeve en Nieuwe Plantage: rechte ontginningslanen
- Prinsenhof en Tentbos: centraal gesitueerd recreatiebos
- Klein Jagtlust en omgeving: verbindingslanen
- Donglust: rechte ontginningslanen
- Veenwijk: verbindingslanen
- Tjaarda's bos: centrale verbindingslaan
- Pauwenburg: formele (barokke) lanenstelsel

Mede uit de waardestelling per deelgebied volgt dat aanbevolen wordt om in eerste instantie in te zetten op de meest cultuurhistorisch waardevolle complexen: Hof en Overtuin Oranjewoud, Oranjestein en Pauwenburg. Wat be-

treft de lanen in Reigersbos, Tentbos of Veenwijk mag worden gedacht aan een versterkingsopgave van het gebied als geheel, bijvoorbeeld omdat aanliggende bosvakken van invloed zijn op de ruimte voor laanbomen of omdat een lanenstelsel als geheel aanpak behoeft.

Herstel van lanen in het Reigersbos, in combinatie met reorganisatie van de bosvakken, lijkt mogelijk en zou tot aanbeveling strekken, met name in het zuidelijke deel waar de landschappelijke situering in relatie tot hoogteverschillen en open weide interessant is.

Herstel (cq. reconstructie) van de structuren in het Tuymelaarsbos kan vanuit vergroting van de historische diepgang van het bos interessant zijn, temeer omdat dit structuren uit een vroege en belangrijke periode zijn, die thans zeldzaam zijn geworden in Oranjewoud.

Binnen het dichte netwerk van lanen op Oranjestein is herstel een complexe opgave, waarbij zou kunnen worden onderzocht of inboeten met dezelfde boomsoort (met name eik of beuk) mogelijk is.

Een plan ter versterking van de ruimtelijke samenhang van het Tentbos strekt tot aanbeveling, mede om verbroken relaties (met Oranjewoud, met De Tent) door een (her)nieuwe samenhang te vervangen.

Vanuit historisch-landschappelijk oogpunt zou het interessant zijn één of meer lanen tussen Tjeerd Roslaan en Schoterlandseweg terug te brengen, om de samenhang en lengte van het gebied beter herkenbaar te maken.

In Tjaarda's Bos zou het doorzetten van de reeds herstelde middenlaan in zuidelijke richting tot de entree aan de Bieruma Oostingweg kunnen worden overwogen.

Gezien de beperkte herkenbaarheid van de slingerlanen in het zuidelijke deel van Pauwenburg, de dominantie van het formele lanenstelsel en het relatieve geringe aantal (vergeleken met het Reigersbos) zou verval van deze lanen kunnen worden overwogen.

Bij onderhoud en beheer

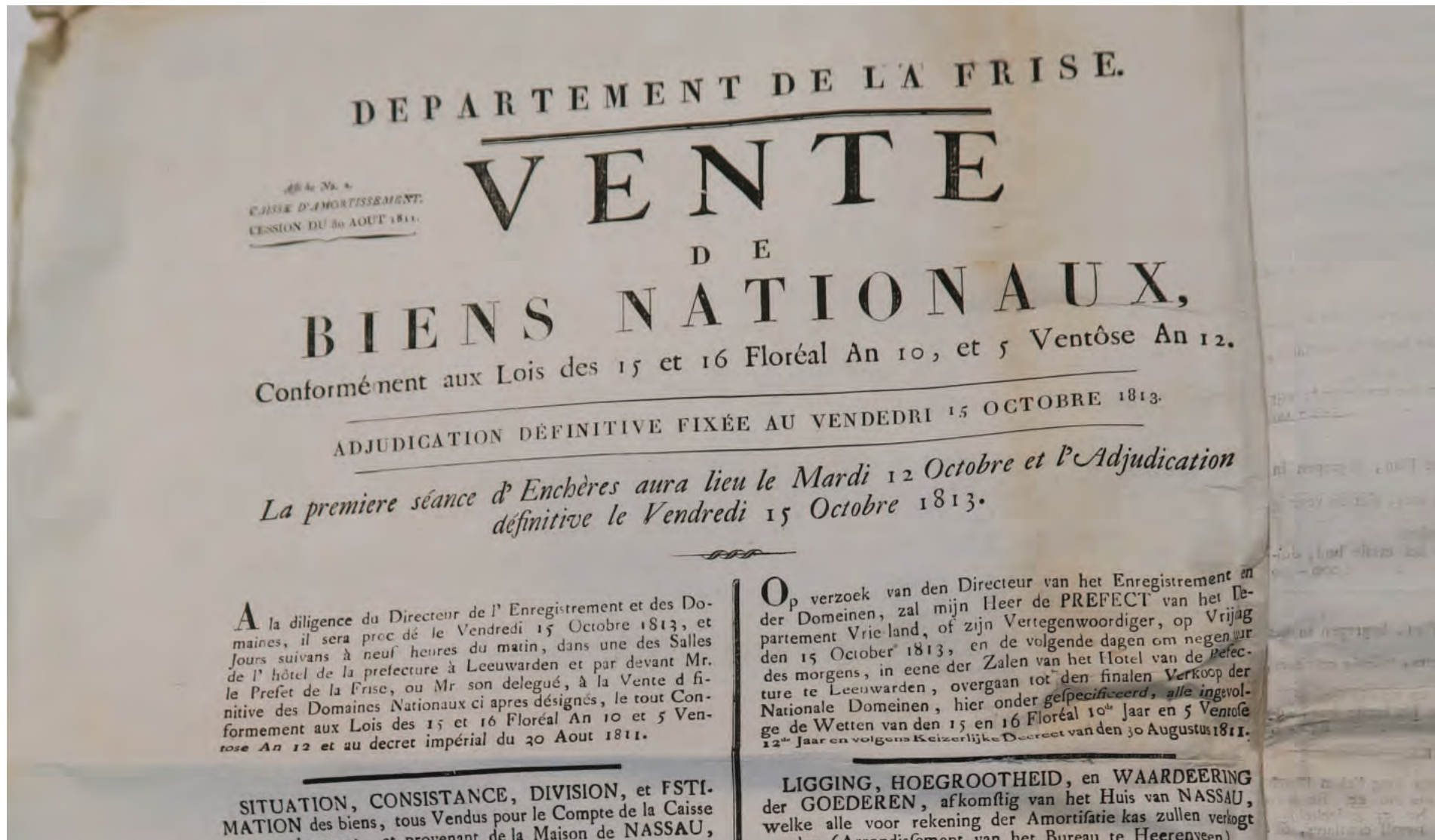
Bij onderhoud en vervanging wordt geadviseerd de volgende principes toe te passen:

- behoud eenheid van laanbeeld (profiel, boomsoort, etc.) over de gehele lengte van de laan of in ieder geval over zo groot mogelijke lengte, tenzij onderscheid historisch relevant is;

- ga uit van een eenduidige wegverharding en bermbreedte;
- vermijd (andere) opgaande houtige gewassen in de laan, die de zichtbaarheid van de laanbomen en hun stammenritme verstoren: ga uit van minimaal ca. 150 cm vrije ruimte buiten de buitenste rij laanbomen;
- laat stammen zo lang mogelijk staan (ten behoeve van het ritme van laanbomen), eventueel gekandelaberd of als staand dood hout;
- stel de laan altijd boven het aanliggende bosvak, waarbij bij gebrek aan ruimte (met name voor de kroon) bomen in het bosvak moeten wijken;
- geef aandacht aan het verschil tussen classicistische en landschappelijke lanen, het effect van de soort laanboom en het plantverband;
- hanteer bij verjonging het bestaande plantverband, met extra aandacht voor de hoekaansluitingen;
- hanteer bij verjonging bij voorkeur dezelfde of historische boomsoort.

Met name het inboeten vraagt aandacht en maatwerk. Bij een meer 'agrari-sche laan' in wildverband en met verschillende boomsoorten kan eenvoudig een boom uitvallen of worden toegevoegd. Bij meer ritmische lanen kan wellicht bij voldoende lichtinval een uitgevallen boom worden herplant (afhankelijk van soort). Anderzijds is het niet erg wanneer een enkele boom ontbreekt. Bij voorkeur wordt een laan over grotere lengte in één keer vervangen. Kortom: behoud en herstel van eenheid in het onderhoud en beheer, met aandacht voor het type laan.

BRONNEN EN BIJLAGEN

Niet gelokaliseerde lanen.

(Bron: Tresoar, nr. Veltman090).

(Bron: Tresoar, nr. 21847).

(Bron: Tresoar, nr. Veltman053).

(Bron: Tresoar, nr. 38784).

(Bron: Tresoar, nr. Veltman094).

BRONNEN

Literatuur

Berends, G., *Van punt tot mijl, De vroege voet-, roede- en mijlmaten in Nederland*, 2017, p. 68-73.

Bezemer Sellers, Vanessa, *Courtly Gardens in Holland 1600-1650, The house of Orange and the Hortus Batavus*, Architectura & Natura Press, Amsterdam/ Garden Art Press, Woodbridge, 2001.

Blok, E., *Lanen: eeuwenoude structuren met toekomst*, in: Groen, 71 (2015) 10, p. 41-43.

Bruijn, S. de (uitgave RCE), *Beschermd dorpsgezicht Het Oranjewoud*, Heerenveen, 2011.

Driessche, T. van, P. van den Brecht, K. Smets, *Handleiding voor het beheer van historische dreven en wegbeplantingen*, Agentschap Onroerend Erfgoed, Vlaanderen, 2017.

Gessel, M. van, C. Bertram e.a., *Michael van Gessel, landscape architect*, Rotterdam 2008.

Jong, E. de, *Natuur en kunst, Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740*, Uitgeverij Thoth, 1993.

Kempenaar, A., R. Mulder-Radetzky, M. van Ool, *Oranjewoud, Pronkzaal van Friesland*, 2004.

Laan-Meijer, E. van der, W. Ottens, *Roodbaards Rijkdom, Landschapsparken Noord Nederland 1800/1850, Friesland, Groningen en Drenthe*, Stichting Bonas, Rotterdam, 2012.

Laan-Meijer, A.T.E., H.T. van der Mei, J.N. Zwart, P.M.T. Jorink, *De Overtuin Oranjewoud - structuurplan*, Noord Peil landschapsarchitekten, Sneek, augustus 2002.

Leereveld, F., *Plan van aanpak Lanenplan Oranjewoud*, Staatsbosbeheer, november 2017.

Liemburg, A., J. Wagenmakers, J. de Jong, *'t Gea fan Bronger; De geschiedenis van Brongergea en haar bewoners*, Stichting Brongergea op de kaart, 2012.

Mehrtens, U. M. (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), *Oranjestein te Oranjewoud, Bijdragen tot [...] 17*, Zeist, 1986.

Mulder-Radetzky, R.L.P., B.H. de Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud Van vorstelijk lustslot tot voornamen buitenplaatsen*, Alphen aan den Rijn, 1989.

Mulder-Radetzky, R., *Oranjewoud en Friesland Bank; trotse eigenaar van Fries cultureel erfgoed*, 2010.

Mulder-Radetzky, R., B. de Vries, *In dienst van de landheren van Oranjewoud*, 2007.

Mulder-Radetzky, R., B. de Vries, *Landgoedboerderijen van Oranjewoud*, Heerenveen, 2005.

Mulder-Radetzky, R., B. de Vries, *De Julia Jan Woutersstichting te Oudeschoot; Van buitenplaats tot bejaardenoord*, Canaletto, 1992.

Mulder-Radetzky, R. e.a., *L.P. Roodbaard (1782-1851), Een tuinarchitect met schildersogen*, Stichting Bonas, Rotterdam, 1999.

Mulder-Radetzky, R., *Advies ten behoeve van de eventuele heraanleg van het terrein bij de Albertine Agnesweg te Oranjewoud*, Leeuwarden, 2004.

Mulder-Radetzky, R.L.P., *Tjaarda's Bos te Oranjewoud, Historisch onderzoek ten behoeve van de renovatie uitgevoerd in opdracht van Staatsbosbeheer*, Leeuwarden, 2002.

Naaijer, V.E., *Landgoed Klein Jagtlust te Oranjewoud, BRIM subsidieaanvraag, Inventarisatierapport*, Buro Antares, Zelhem, 2010.

Oldenburger-Ebbers, C.S., A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, Deel Noord*, Uitgeverij De Hef publishers, Rotterdam, 1995.

Ool, M. van, *Gebouwd in het Groen, Monumenten van Staatsbosbeheer*, Uitgeverij Monumentaal, september 2018.

Overmars, W., *Lanen op de grote ontginningslandgoederen*, in: Groen, 43 (1987) 11.

Overmars, Willem, *De vorstelijke toegangslaan*, 1992.

PHB, *Beheersvisie Oranjestein (concept)*, Elburg, 1992.

RCE, *Beschermde dorpsgezichten Het Oranjewoud, toelichting bij het besluit tot aanwijzing [...]*, aanwijzing 29 juni 2012.

SB4, *Toelichting buitenplaatsbiotopen Utrecht*, 2014.

SmitsRinsma, *Beheerplan Museumpark Landgoed Oranjewoud*, Zutphen, 2005.

Snoodijk, D. (red.), J.E. Abrahamse, H. Baas, B. Groenewoudt en F. Niemeijer, *Historische wegen; Gids Cultuurhistorie 20*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2012.

Staatsbosbeheer, *Beheersplan object Oranjewoud 73.153.1.43 1994-2004*, Heerenveen, 1993.

Steenhuis, M., e.a., *Nota Cultuurhistorische Erfgoed Gemeente Heerenveen*, SteenhuisMeurs, Schiedam, september 2010.

Tromp, H.M.J., *De Nederlandse Landschapsstijl in de achttiende eeuw*, Leiden 2012, p. 208.

Versfelt, H.J., M. Schroor, *De atlas van Huguenin, Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland*, Heveskes uitgevers, Groningen/Veendam, 2005.

Werkgroep Oud-Mildam, *Tusken wâld en wetter; Schetsen uit de historie van Mildam en Brongerga*, 2009.

Woerdeman, T., W. Overmars, *Parkbossen in de achttiende eeuw, deel 3: opgaand bos in de formele stijl*, in: Vakblad Groen, 1984, nr. 3, p. 106-108.

Archieven

Tresoar

7 Stadhoudelijk archief

1.2.2.10. 18

- Landgoed Oranjewoud en de uitbreiding daarvan, 1680; 1683

1.2.2.14. 22

- Inventarisatie van de inboedel van Oranjewoud na de dood van de kastelein Homan, toestand van het huis en de tuin, 1728, mei-aug.

- Afbeelding: De beide vleugels van het lustslot Oranjewoud

1.2.2.77. 169

- Aanleg van bos en tuin bij Oranjewoud, landgoed van Albertine Agnes, 1676

8 Gewestelijke besturen in Friesland in de Franse tijd (BRF)

397 Proces verbaal van inbeslagname en inventarisatie der stadhoudelijke goederen te Oranjewoud, 1795

593 Carel Semler, beheerder der goederen van de voormalige stadhouder te Oranjewoud, 1798

4275 Minuten van de processen verbaal van de provisionele verkoop van de verschillende domeinpercelen toebehoord hebbende aan het Huis Oranje Nassau in Oranjewoud, ten overstaan van de prefect, 1813

4276 Proces verbaal van de finale verkoop van de verschillende domeinpercelen toebehoord hebbende aan het Huis Oranje Nassau in Oranjewoud, ten overstaan van de prefect, 1813, afschrift

-- Kaart van de domeinen toebehoord hebbend aan het Huis Oranje Nassau in Oranjewoud, ingedeeld in percelen ten behoeve van de openbare verkoop, getekend door Cornelis Boling, 1813

4277 Staat van ontvangen zegel en registratierechten wegens de verkoop van domeinpercelen toebehoord hebbende aan het Huis Oranje Nassau in Oranjewoud alsmede kwitanties door kopers van bovengenoemde domei-

- nen wegens restitutie van teveel betaalde zegel en registratierechten, 1813
- 4370 Proces verbaal van de overname door de inspecteur van de registratie en de domeinen van de domeingoederen toebehoord hebbende aan het Huis Oranje Nassau te Oranjewoud ten behoeve van de amortisatiekas, 1812
- 4371 Aantekeningen betreffende de indeling van de domeinen toebehoord hebbende aan het Huis Oranje Nassau te Oranjewoud ten behoeve van de openbare verkoop, [1813]
- 4372 Processen verbaal van de taxatie van de waarde en van de opbrengsten van de domeinpercelen toebehoord hebbende aan het Huis Oranje Nassau te Oranjewoud, alsmede duplicaat van het proces verbaal van de taxatie van de opbrengsten, in het Frans gesteld, [1813]
- 4373 Bekendmaking van de openbare verkoop van domeinpercelen toebehoord hebbende aan het Huis van Oranje Nassau te Oranjewoud, gedrukt, alsmede minuut van deze bekendmaking, 1813
- 4374 Proces verbaal van de finale verkoop van de verschillende domeinpercelen toebehoord hebbende aan het Huis Oranje Nassau te Oranjewoud, ten overstaan van de prefect, 1813, minuut
- 4375 Stukken betreffende de verkoop van hakhout uit de domeinen toebehoord hebbende aan het Huis Oranje Nassau te Oranjewoud, 1813

323 Familie Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen

- 3531 Wandelkaart van Heerenveen en Oranjewoud
- 3704 Instructie voor de opzichter en controleur van het landgoed Oranjewoud, concept
- 3705 Begroting voor het beheer van het landgoed Oranjewoud
- 3706 Aantekeningen betreffende betalingen van delen van de koopsom van het landgoed Oranjewoud door prinses Albertine Agnes, aan de crediteuren van de verkoper Barent van Sevenaer

54-01 Staatsbosbeheer Friesland

- 39-126 Akten van aankopen in de diverse reservaten; 85 Landgoed Oranjewoud

337-03 Archief Familie Wouters en Julia Jan Woutersstichting

- 12 Stukken betreffende de onderhandse koop door Jan Berends Wouters van Epke Roos van Bienema van de buitenplaats "Veenwijk" te Oudeschoot

- 13 Akte waarbij een erfdienstbaarheid wordt gevestigd op de eigendommen van Pieter ten Behm Wentholt, gelegen te Oudeschoot, waardoor Jan Berends Wouters en zijn erven of rechtverkrijgenden een vrij uitzicht wordt gegarandeerd vanuit "Veenwijk"
- 19 Akte waarbij Jan Berends Wouters van Klaas Alberts Otter de boerderij en landerijen tegenover "Veenwijk" te Oudeschoot koopt
- 20 Akte waarbij Epke Roos van Bienema te Leeuwarden verklaart aan Jan Berends Wouters een perceel bos en een deel van een laan tussen de weg te Oranjewoud en de weg Oudeschoot-Mildam te hebben verkocht
- 24 Akte van overeenkomst tussen Jan Berends Wouters en Epke Roos van Bienema betreffende de aanleg van de weg tussen hun huizen en de Rijksstraatweg te Oudeschoot en betreffende de eigendom van bomen
- 29 Akte van scheiding en deling van de nalatenschap van Jan Berends Wouters, tussen zijn dochters Julia en Anna Titia
- 115 Taxatielijst van de eigendommen van de Julia Jan Woutersstichting, opgesteld door C.L.A.J. graaf van Limburg Stirum
- 134 Bestek voor de bouw van een nieuw stichtingsgebouw met akten van aanneming van de afbraak van "Veenwijk" en van de bouw van een nieuw pand
- 147 Tuinboekje van de Julia Jan Woutersstichting
- 177 Stukken betreffende de taxatie van de inboedel van Huize Veenwijk
- 259 Informatiebladen over Huize Veenwijk
- 283 Krantenartikelen betreffende de Julia Jan Woutersstichting, betreffende bewoners van Veenwijk en kopieën en foto's van de tekening van F. Wynia
- 284 Reproducties van afbeeldingen van Veenwijk, foto van een grafzerk van het echtpaar Bienema-Roos en van een gedenksteen in de doopsgezinde kerk te Heerenveen

Historisch Centrum Leeuwarden

1764 Cats en Bieruma Oosting, o.a. te Leeuwarden, 1740-1970

- 90 Sjukke aan haar moeder, Paauwenburg 1812 Oranjestein 1822 aan haar vader Oranjestein 1827.
- 181 Dagboekje tante Aagt-wereldgebeurtenissen en bijzonderheden Oranjestein, 1927-1958.
- 211 Rekeningen voor Pieter Cats, gedeeltelijk voor Oranjestein, 1821-1826. Inventaris Oranjestein (?).
- 278 Diversen archief Oranjestein.

291 Diversen archief Oranjestein.
294 Recepten keuken en breiwerk, menu's enz. Archief Oranjestein.
303 Kranteknipsels-archief Oranjestein.
309 Plattegrond Oranjestein vóór verplaatsing broeierij, 1875.
251 Rekening van Ontvang en Uitgaaf van boedel P. Her. Cats voor erfge-
naam J. Bieruma Oosting te O'woud.

Gemeentearchief Heerenveen

1.811.111

1074-5 Lanen te Oranjewoud, Baatbelasting nr. 15

281-3 Bepanting langs wegen

267-2 Marijkemuoiwei Oranjewoud

253-5 Van Bienemalaan, Van Oranjewoud

253-2 Heidelaan Oranjewoud

1.823.2

82-3 Herbeplanting(splan) van tijden de 2e Wereldoorlog ontstane schade
aan bomen en beplantingen in de gemeente

1.777.83

94-1 Park "De Overtuin" Oranjewoud

Bibliotheek Wageningen Universiteit, Speciale Collecties

Documentatie Springer

01.2247.01a-b: Artikel "Het Oranjewoud, deel I en II", over de geschiedenis en
het ontstaan van het Oranjewoud; uit Eigenhaard, p. 305-308, p. 321-324

01.2247.02: Fotoplaat uit een blad

01.2247.03: Fotoplaat uit een blad van de oude Beukenlaan in het Oranje-
woud

Documentatie Oranjewoud en Oranjestein te Heerenveen

02.093.01: Notitie aangaande de stedenbouwkundige/planologische situatie
rond de buitenplaatsen van Oranjewoud. 4 p.

02.093.02: De buitenplaatsen van Oranjewoud I Oranjewoud ten tijde van de
Friese stadhouders. 6 p.

02.093.03: De huidige buitenplaats Oranjestein. 6 p.

02.093.04-05: 2 oude situatiekaarten

02.093.06: Kaart van Oranjewoud

02.093.07: Kaart van Oranjestein

02.093.08: 'Oranjewoud' groen monument als erfgoed

Internet

www.ahn.nl

www.bodemdata.nl

www.pdok.nl

www.meertens.knaw.nl

www.hisgis.nl

www.topotijdreis.nl

www.landgoedoranjewoud.com

www.frieslandopdekaart.nl

www.tresoar.nl

www.oranjestein.com

www.cultureelerfgoed.nl

www.archieven.nl

fryslan.maps.arcgis.com

www.museumbelvedere.nl

www.heerenveen.nl

www.frieskaartenkabinet.nl

www.historischinformatiepuntheerenveen.nl

www.brongergea.info

www.oranjewoud-dorp.nl/straatnamen/

BIJLAGE

Toelichtende rapportage Boominventarisatie cultuurhistorische lanen Oranjewoud, Bosgroep Noord-Oost Nederland, 23 juli 2018, versie 4.0.

(zie voor toelichting per laan Deel 2).

DEFINITIES/UITGANGSPUNTEN

Bij elke laan is, naderhand, het kopje 'aanvullende informatie' geplaatst. Deze aanvullende informatie is op de volgende wijze verzameld:

Naam laan:

De namen van de lanen zijn achterhaald aan de hand van de kaart 'Beheersplan Oranjewoud 1993, Staatsbosbeheer'. Als de lanen op deze kaart geen naam hebben, dan wordt onder deze kop 'geen naam' weergegeven.

Boomsort:

De gegevens zijn bij veldopname verkregen en onderbouwd met fotomateriaal.

Leeftijdsklasse:

De indeling is gemaakt aan de hand van eerder gemaakte foto's. De volgende categorieën worden onderscheiden: jong (10-20 jaar), volwassen (20-60 jaar) of oud (>60 jaar) en recent aangeplant (0-10 jaar). De gegevens zijn bij veldopname verkregen en onderbouwd met fotomateriaal.

Lengte laan:

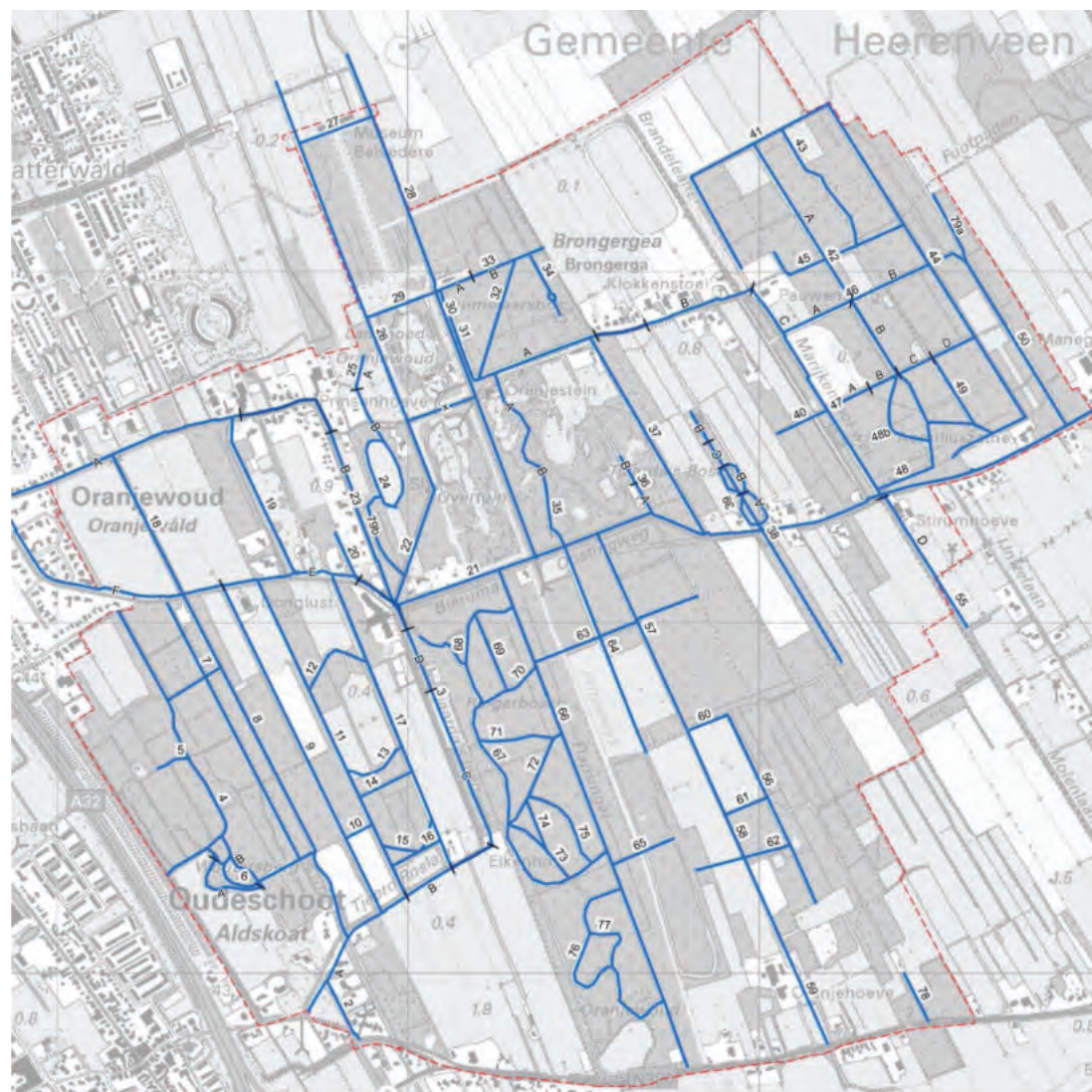
De lengte van de lanen is achterhaald uit het document: 2018_Oranjewoud_lengte lanen.xlsx

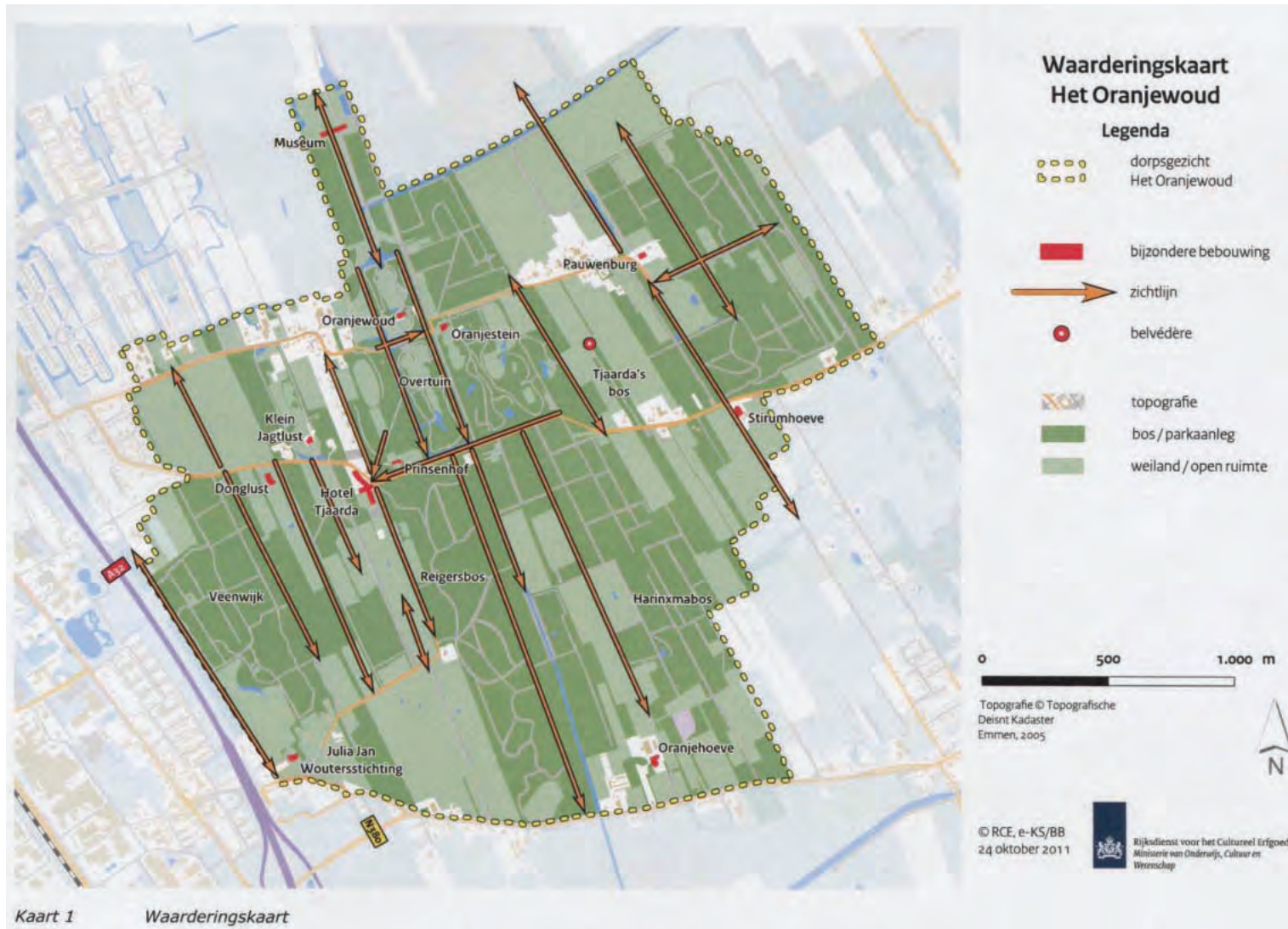
Volledigheid laan:

De volgende categorieën worden onderscheiden: Goed (het verband is duidelijk aanwezig), matig het (verband is zichtbaar, maar verschillende bomen missen), slecht (het verband is moeilijk zichtbaar, er zijn grote gaten). De gegevens zijn bij veldopname verkregen en onderbouwd met fotomateriaal.

Soort pad:

De volgende typen verharding worden onderscheiden: asfalt, halfverharding, zand en gras. De gegevens zijn bij veldopname verkregen en onderbouwd met fotomateriaal.

Kaart 1 Waarderingkaart

Waarderingkaart met onder meer zichtlijnen in de toelichting op het Beschermd Dorpsgezicht. De getekende zichtlijnen zijn niet altijd gerelateerd aan lanen. (Bron: Bruijn, S. de (uitgave RCE), Beschermd dorpsgezicht Het Oranjewoud, Heerenveen, 2011).

SB4

Specialisten in Groen Erfgoed